સુધરેલી રીત મુજબ

વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુકસ રીવિઝન કમિટિએ

તૈયાર કરેલી

છઠ્ઠી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર શબ્દાર્થ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઢ બંને રીતે; કવિતાનો અન્વય; કવિતાની સમજુતી; પાઠના સવાલ તથા સાર)

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ, એન્ડ કો.

રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

છાપનાર—ગોવિંદજી ડાહ્યાભાઈ નાયક.

છાપવાનું ઠેકાણું—શ્રી અનાવિલ બંધુ પ્રી પ્રેસ, બરાનપુરી ભાગળ, ભાજીવાળી પોળ—સુરત.

સને ૧૯૨૫] કિંમત રૂ ૦-૬-૦ [સંવત ૧૯૮૧

મેસર્સ સી ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત

છઠ્ઠી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧

કર્તવ્ય=કરવા યોગ્ય કામ, ફરજ, [ધર્મ

પ્રત્યે=તરફ, સાથે

પૂજ્ય=પૂજવા લાયક

નમન કરવુ=નમવુ, પગે લાગવુ

અનેક=(અન=નહિ+એક)=એક નહિ એટલે ઘણાજ

દુખ=આપદા, પીડા, (દુખ ત્રણ પ્રકારના છે. આધિ=મનની પીડા, વ્યાધિ=શરીરની પીડા, ઉપાધિ=બહારથી આવેલી પીડા)

સ્તન=થાન, ધાઇ

અગણિત=(અ=નહિ+ગણિત)=નહિ ગણી શકાય એટલા, ઘણાજ

અણુચિંતવ્યા=(અણ=નહિ+ચિંતવ્યા=ધાર્યા)=અણધાર્યા

અસંખ્ય=(અ=નહિ+સંખ્ય=સંખ્યા)=સંખ્યા વગરના એટલે ઘણાજ

પાળનાર=(પાલ=પાલણ+નાર=કરનાર)=પાલણ કરનાર.

સ્મરણ=ધ્યાન, ભકિત

સૂર્યમંડળ=સૂર્ય અને તેની આસપાસ ફરનારા ગ્રહો

ગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફરતા ગોળા (એ નવ છે)

ઉપગ્રહ=(ઉપ+ગ્રહ)=મુખ્ય ગ્રહની આસપાસ ફરનારો નાનો ગ્રહ

નિયમિત=(નિયમ+ઇત=ચાલો)=નિયમ પ્રમાણે

ભ્રમણ કરે છે=ફરે છે, ભટકે છે

અગાધ=(અ=નહિ+ગાધ=છીછરૂ)=ઘણુ ઉંડુ, અપાર, અથાગ, ગહન

મસીદ=મુસલમાનોને નિમાજ પડવાનુ મકાન

અગિઆરી=(સંસ્કૃત અગ્ન્યાગાર, અગ્નિ=દેવતા+આગાર=સ્થળ) પારસીઓના આતશબેહરામ પૂજવાની જગા

દેવળ=ખ્રિસ્તીઓનુ પ્રાર્થના કરવાનુ

મકાન

સતાન=છૈયા છોકરા, વસ્તાર

પરિવાર=કુટુબ કબીલો, ખટલો

મરકી=ઘણા માણસ મરી જાય એવો રોગ, કોલેરા, શીતળા, પ્લેગ વગેરે

દુષ્કાળ=દુષ્કાળ (ઉપરથી દુષ્=નઠારો +કાળ=વખત) અનાજ પાણી મોઘા મળે એવો વખત

સદ્વિચાર=(સદ્=સારા+વિચાર) સારા વિચાર

દિલાસો=ધીરજ

પારિસ=ફ્રાન્સ દેશનુ મુખ્ય શહેર (એ આખી દુનિયામા સૌથી સુદર શહેર છે)

મોટા મનથી=ઉદાર દિલથી

આપણને નહિ હોય તો આપણા પાડોશીને હજો=મતલબ કે આપણી પાસે નહિ હોય પણ આપણી પાડોશી પાસે હોય તો કોઇક દિવસ આપણને ખપ લાગે

કહેવત=કહેતી, અનુભવ સિદ્ધ વાકય

હિતકર=(હિત=ભલુ +કર=કરનાર) ભલુ કરનાર

આરોગ્ય=સુખાકારી, તનદુરસ્તી

આહાર=ખાવાનુ

વિહાર=ફરવા હરવાની મોજ

ખાવાને માટે જીવવાનુ નથી=ખાઇપી એશઆરામ માટે જીવવાનુ નથી પણ જીવવાને માટેજ ખાવુ જ જોઇએ મતલબ કે અતિશય અને ભારે પદાર્થ ખાવા નહિ.

મર્મ=છુપો ભેદ, ગુપ્ત વાત

પવિત્ર=નિર્મળ, શુદ્ધ, પાપ વગરનુ.

નજર આગળ રાખી=મનમા ખડા [કરી.

વર્તન=ચાલ

ભ્રષ્ટ કરવુ=અપવિત્ર કરવુ, બગાડવુ

વખતને નકામો જવા દેવો નહિ=સારા કામમા વખત ગાળવો.

તરગો=વિચારો પર વિચાર

વિચારવા=મનન કરવા

સત્પુરુષ=(સત્=સારો+પુરુષ)=સારા માણસ

સમાગમ=(સમ=સાથે+આગમ=આવવુ)=મેળાપ, મુલાકાત

સાર—માણુસ માત્રની મુખ્ય ફરજ ત્રણ પ્રકારની છે (૧) પરમેશ્વર પ્રત્યે (૨) પાદશાહ પ્રત્યે. (૩) પોતાના પ્રત્યે.

પાઠ ૨.

દિલ્હી=જમના નદીપર હાલની રાજધાનીનુ શહેર છે (હિંદુ અને મુસલમાની રાજધાનીનું શહેર હતું એમા ૧૮૭૭, ૧૯૦૨ ને ૧૯૧૧ મા દરબાર ભરાયો હતો)

વેપારની ધમાલવાળા=મહોળો વેપાર કરનાર

પુરાણુ=જુનુ, અગાઉનુ

ખંડેર=ખુલ્લી ભોય

શાહજાહાનાબાદ=(શાહજહા+આબાદ =વસાવેલુ)=શાહજહાએ વસાવેલુ તે

ઇમારત=ઉંચી બાંધણીનું મોટું ઘર

ઘુમટ=અર્ધ ગોળ શિખરવાળુ ઢાકણુ, ગુબજ

અરબીલેખો=અરબી ભાષામા પત્થરમા કોતરેલા લખાણુ

કુરાન=મુસલમાનનુ ધર્મ પુસ્તક

મહેલાત=ભવ્ય મકાનો

દિવાને આમ=રૈયત અથવા સાધારણ વર્ગના લોક માટે કચેરી ભરવાનુ મકાન

દિવાને ખાસ=અમીર ઉમરાવોને માટે કચેરી ભરવાનું મકાન

બેગમો=પાદશાહની સ્ત્રીઓ

બીબીઓ=અમીરીની સ્ત્રીઓ

હમામખાનુ= (હમામ=નાહવાનુ+ખાનુ=ઠેકાણુ)=નાહવાનુ ઠેકાણુ

હોજ=છોથી બાંધેલો કુંડ

હેરત=અચબો, નવાઇ, અચરતી

જળહળી રહેલી=પ્રકાશેલી, ઝળકાટ મારી રહેલી

મયુરાસન=(મયુર=મોર+આસન=બેઠક)=મોરના આકારની બેઠક (એમા હીરા માણેક વગેરે જડાવ્યા હતા. એની કિમત ટાવરનિયર નામના યુરોપી ઝવેરીએ સાડા ૭ કરોડની કરી હતી)

હેવાલ=બ્યાન, વૃત્તાંત

ખ્યાલ=ધારણા; અટકાળ

શરાફ=કુંડી, વ્યાજુ વગેરે કરનાર
પેઢી=શરાફની દુકાન
દિલ્હીગર=દિલ્હીના વતની
જમા થયેલા=ભેગા થએલા
સલ્તનત=રાજ્ય, સત્તા, હકુમત, પાદશાહી
એશઆરામ=મોજશોખ
નિરુદ્યમી=(નિર્=નહિ=ઉદ્યમ+ઈ=વાળો) ધંધા વગરનો
નવાણુ=પાણીની જગાઓ, જેવાકે કુવા, વાવ, તળાવ વગેરે
જગ જાહેર=દુનિયામા પ્રખ્યાત
કુતુબમિનાર=કુતુબુદીને બંધાવેલો મિનારો
લાટ=ઉંચો સ્તંભ
અશોક=ચંદ્રગુપ્તનો પૌત્ર, બિંદુસારનો પુત્ર (એણે બૌદ્ધ ધર્મને આશરો આપ્યો હતો)
હજીરો=કબર, રોજો, મિનારો
હૃદયભેદક=વાચતા અફસોસ થાય એવો
વેધશાળા=આકાશી પદાર્થોની ગતિ વગેરે જોવાની જગા.
મજલા=માળ
અટક=બાધા, પણ, નિયમ, પ્રતિજ્ઞા
વૃંદાવન=ગોકુલની પાસેનું વન, (જ્યા શ્રીકૃષ્ણે લીલા કરી હતી તે)
જયસ્તંભ=જીતનો થાભલો, કીર્તિ
ઢાળેલો=નાખેલો, દાટેલો (સ્તંભ
મર્હુમ=સ્વર્ગવાસી, અગાઉ થએલા
કૈસરેહિંદ=હિંદનો સિંહ એ નામનો ઇલકાબ છે
જંગી=ઘણોજ મોટો
રાજ્યાભિષેક=(રાજ્ય=રાજા+અભિષેક=નવા રાજાપર દૂધ પાણીની જે ધારા કરવી તે)=રાજાએ તખ્તનશીન થવું તે

સવાલ—દિલ્હીમા જોવા લાયક મકાનો કયા કયા છે અને તે કોણે બધાવેલા? દિલ્હી નામ શા આધારે પડ્યુ? દિલ્હીનો કયો ભાગ જોતા અચંબો લાગે છે? મયુરાસન વિષે શું જાણો છો? દિલ્હીમાં દરબાર કયા કયા સનમા ભરાયો હતો? જુમામસીદ, કુતુબમિનાર,

જયસ્તંભ વિષે શું જાણો છો ? હાલની રાજધાનીનું શહેર કયું ?

પાઠ ૩.

પરાક્રમ=લોકોમાં જશ મળે એવું કામ કરવાનું સામર્થ્ય તે

દળ=લશ્કર, સેના

મ્હારથી=મોટો જોરાવર લડવૈયો

ઘૂસી ગયો=દાખલ થયો

વાદળ=જુથ, ટોળું

ચીરી=વિખેરી, કાપી નાખી

પ્રતાપી=પરાક્રમી

દાખવવામાં=બતાવવામાં

પાછી પાની કરવી=કાયરપણું બતાવવું.

હક=અખત્યાર, દાવો, માલકી

સહાયક=(સહાય=મદદ+અક=કરનાર) =મદદ કરનાર

નીમકહલાલી=જેનું અન્ન ખાવું તેનું સારૂં કરવું તે, કૃતજ્ઞતા

લાલી=તેજી, શૌર્ય

પૂર્વજ=(પૂર્વ=પહેલાં+જ=જન્મેલા) બાપદાદા

છાપ=મેળવેલી કીર્તિ

યાવચ્ચન્દ્રદિવાકરૌ=કાયમ, હયાત, સૂર્યચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી

સાથરે=પથારીએ

રોળ=કેર

તુબડાં=ડોચકાં, માથાં

અડફ્તે ચડતાં=અટવાઇને આવતાં

તરવાર તાણી તૂટ્યા છે=તરવાર લઇ ઘૂમે છે

બાણની હેલી કીધી છે=તીરનો વરસાદ વરસાવ્યો છે

ભાજીમૂળા=ભાજીમૂળા જેવા; કમતાકાતવાળા

ઊડી પડયા છે=ધસીને દોડયા છે

વિસામો લેવાની=ઢીલ કરવાની

ઝાઝેરં=ઘણું

પગ વાળવાનો=નચિંતે બેસવાનો

કારમી=ભયંકર, બિહામણી

કીકિઆરી=ચીસ

કાયાનો ધર્મ=શરીરનું ભાન

વાયુવેગે=પવન જેટલી ઝડપે

સંચરી=જઈ

હર=શિવ

શર=બાણ, તીર

ટંકાર=અવાજ
સંહાર=નાશ
કારમો=ભયંકર
જોર કરો=તાણે કરો
જોધ=જોદ્ધા, લડવૈયા
મર્દો=પુરૂષો, બહાદુરો, શૂરવીરો
સિસોદીઓ, તુવાર, ઝાલા સલખરા
=એ રજપુત કુળની શાખાઓ છે
પાવ=પગ
પાવ પાછો ન ધરો=પાછા ન હઠો
ચેતક=પ્રતાપના ઘોડાનુ નામ
ઘાવ=ફટકો
પિતૃ=પિતા
પડ=પિંડ
મહી=પૃથ્વી
ફેર ન મળે=નક્કી, ખચિત
લાંવ=લાહવો, ઓરીઓ
દુર્લભ=(દુર+લભ=)=મળવું કઠણુ
દાવ=વખત
તલપાવી=કુદકો મારીને
હોદ્દો=છત્રીવાળી અંબાડી

નિરંકુશ=(નિર=નહિ+અંકુશ=દાબ)
=દાબ વગરનો, સ્વતંત્ર
વકરાએલા=ખીજવાયલા
દારૂણુ=મોટુ, જબરૂ, ભયંકર
ઇંદ્રાસન=(ઇંદ્ર+આસન)=ઇંદ્રનુ
આસન
મહિમાવાન=મોટાઇવાળુ
વિધાતા=બ્રહ્મા
મિથ્યા થવાનો=મટવાનો
ઉલટેલા=સામા થએલા
અળગુ=આઘું, દૂર
પ્રાણઘાતક=(પ્રાણ=જીવ+ઘાત=હત્યા
+અક=કરનાર)=મરણ નીપજે
તેવો
વિમાનમા પગ મૂકતો થોભાવો=
સ્વર્ગે જતો અટકાવો
સાહિત્ય=હથિયાર
અંધારા ઉલેચવાના થશે=મહેનત
ફોગટ જશે
મરદાની=મરદાઇ, બહાદુરી
વિલંબ=વાર, ઢીલ
પૂર્ણ પરાક્રમ=પુરેપુરી બહાદુરી

અન્વય—સિસોદીઆ, ધનુષનો ટંકાર કરી શર વાવરો, તુવાર

તરવારે કરી શત્રુનો સહાર કરો (૧) ઝાલા, કારામો ક્રોધ કરી ભાલા વાવરો, સહુઅરો સાવધ રહીને મહા જોષ જોર કરો (૨) મર્દો પાછો પાવ ન ધરો અને નામ અમર કરો, પ્રતાપ ચેટક ઠેકવી, સલીમ શિર ઘાવ દે છે (૩) પુરષો પગ પાછો પડે, તો પિતૃ પડ લે નહિ, જુદ્ધમા જય કીધા થકી નવ ખંડમા કીર્તિ રહે છે (૪) મહી વિષે મરવાનુ છે એમા ફેર ન મળે, ક્ષત્રી મર્દો જુદ્ધમા તન તજે, પણ ઘેર મરે નહિ (૫) ઓ' શૂરા શિસોદીઆ આ દુર્લભ દાવ આવ્યો છે પ્રતાપને જશ આપો ને કીર્તિનો લાંવ લો (૬)

સમજુતી—હે સિસોદીઆ, રજપુતો! કામઠાનો અવાજ કરી બાણુ વાપરો હે! તુવાર રજપુતો તરવારથી દુશ્મનોનો નાશ કરો (૧) હે! ઝાલા રજપુતો ભયકર ક્રોધ કરીને ભાલા વાવરો, સહુઅરા સાવધ રહી મોટા લડવૈયા તાબે કરો (૨) બહાદુરો પાછી પાની ન કરો. (પીઠ ન બતાવો) અને તમારૂ નામ અમર કરો પ્રતાપસિંહ સલીમના માથાપર ફટકો મારે છે (૩) હે! શૂરવીરો પીઠ બતાવીએ તો પિતા પિંડ લે નહિ (પિતા નાખુશ થાય) લડાઇમા જીત મેળવ્યાથી આખી પૃથ્વીમા આબરૂ (કાયમ) રહે છે (૪) પૃથ્વીમા જન્મ ધરીને (નક્કી) મરવાનું છે. એમા લગાર પણ ફરક નથી, ક્ષત્રી મરદો લડાઇમા મરે છે પણ ઘેર મળતા નથી (૫) ઓ શૂરવીર સિસોદીઆ રજપુતો! આવો ફરી ન મળે એવો આ વખત આવ્યો છે પ્રતાપસિંહને આબરૂ આપો અને તમે આબરૂ મેળવો. (૬)

સાર—હમેશા ધણીનુ ભલુ ઇચ્છવુ

પાઠ ૪.

કુદરતનુ વર્ણન

દીસત=દેખાય	કાર+ઇ) આનંદદાયક
મગળકારી=(મગળ+	પરિતાપ=(પરિ=ચારે

તરફથી=તાપ=દુખ)
=પુરેપુર દુખ
નિવારી=મટાડી
મધુર=મીઠી
કોમળ=નાજુક, સુંદર
શી=કેવી
તરુવર=(તરુ+વર)=મોટા
ઝાડ
અમૃત=મિઠાશ
ઝીલે=લે, ચાખે
રસીયુ=ઓપ ચઢાવ્યો
પરમ=મોટુ
શોભન=શોભનારૂ
લોભન=મોહ પમાડવુ તે
લોચન=આંખ, નેણ
સ્વર=સૂર, અવાજ
સરિતા=નદી
મલિનતા=મેલાપણુ,
ગંદકી
સમાવતી=મટાડતી

શશી=ચંદ્ર
અંતર=મન
વિહારતો=વાતો, મોજ
કરતો
લેરી=લહેર, તરંગ
પસારતો=ફેલાવતો
હરે=લઈ લે
પુરણ=પુર
વાસીત=(વાસ+ઇત)
=વાસવાળુ, સુગંધીદાર
શ્રમ=થાક
વિરમતા=આરામ લેતા,
શાંત થતા
નાવડી=નાની હોડી
ધવળ=સફેદ, ધોળુ
ખળળ=ખળખળ
નાવિક=ખલાસી
સમો=વખત
વાગોળતા=મોમા પાછુ

લાવી ચાવતા
કદીય=કદી
શીંગડી=નાના નાજુક
શીંગડા
કંઠની=ગળામાની
ગાજતી=વાગતી
પથિક=(પથ+ઇક)
વટેમાર્ગુ, રસ્તે જનાર
ઓઢણુ=ઓઢવાનુ લુગડુ
ભ્રાંત=ખોટો વિચાર
શાંતિ=જંપ
ત્રાસ=બીક
નિવાસ=રહેઠાણુ
સકળ=બધી
રચના=શોભા
ઉચરતી=બોલતી
કીરતી=વખાણ, સ્તુતિ
કરતા=કરનાર, પરમેશ્વર

અન્વય—જંગલ મંગળકારી દીસંત, મનુષ્યના પરિતાપ નિવારી કોમળ મધુર ચંદ્રની શી ખીલે (છે!) સહુ તરુવરો અમૃતને ઝીલે (છે) (૧) અંબુ વન રૂપેરી રસે રસીયુ (હોય તેવુ) પરમ શોભન (તે)

લોચનને લોભન (કરનારૂ છે) મીઠો સ્વર કરતી જતી સરિતા મલિનતા (અને) તાપ સમાવતી, (૨) (નદીના) જળે ચંદ્ર તણા કીરણો રમતા (જણાય છે વળી) વિહારતો શીતળમંદ પવન જળ મહીં ઝીણી લેરી પસારતો જાય છે તેથી શશી તણી છબી અંતર ઉછળે છે (૩) (તે પવન) વન (ના) ફૂલોની ઘણી સુગંધી હરે (છે ને તે વડે) તે વનને પુરણ વાસિત કરે (છે) દિવસના અતિશે શ્રમ પામતા પશુ પંખી (ત્યાં) છુપી ગયા (ને) વિરામતા (જણાય છે) (૪) નદી મહીં જળ કાપતી નાવડી (નો) સફેદ સઢ અતિ પવને ફુલ્યો (છે) અરે એનુ ઉદર વિશાળ હશે (તેથી) ખરે ધવળ વસ્ત્રથી ઢાકી દીધુ (છે) (૫) જળમા ખળખળ બહુ શબ્દ થતા, બહુ શ્રમથી નાવિક હાફતા (હતા) સમો જતા નદી તીરે ગાડી છુટી (છે તેના) બળદ બેસી શુ ઘાસ વાગોળતા ! (૬) કદીય વાકડી (શીંગડી) ડોલતી (જણાય) કંઠની ઘટડી મધુર વાજતી (સંભળાય છે) પથિક ભયની ભ્રાંત તજી નિરાતે ઓઢણુ તાણી (ને) સુઇ ગયા (૭) અહીં શાન્તિ નિવાસ કરી રહી (છે તેથી) અહીં તો જન ત્રાસ વિસરતા, આ સકળ રળિઆમણી રચના (પોતાના) કરતા તણી કીરતી ઉચ્ચરતી. (૮)

સમજુતી—જંગલ આનંદદાયક દેખાય છે. માણસોના દુઃખને મટાડી આ મધુર કોમળ ચાંદની કેવી શોભી રહી છે ! બધા ઝાડ અમૃતને ઝીલે છે અર્થાત્ ચંદ્રિકાને ધારણ કરે છે. (૧) બધુ વન રૂપાના રસવડે (ચંદ્રિકાથી) રસી લીધું ન હોય ! મતલબ કે રૂપેરી ચાંદની પૂર્ણ પ્રકાશી રહી છે એવુ જે ઘણુ શોભિતુ તે આંખને લલચાવનારૂ છે અર્થાત્ આવી લલિત શોભા આંખમા લોભ ઉત્પન્ન કરે છે એટલે જાણે જોયાજ કરીએ એવી આંખને ઇચ્છા થાય છે.

મધુર અવાજ કરતી જતી નદી મેલાપણુ (મેલ) અને તાપ શાત કરતી (૨) નદીના પાણીમા ચંદ્રના કિરણ રમતા જણાય છે, વળી મોજમા વાતો ઠંડો ધીમો પવન પાણીમા ઝીણા તરગો હલાવતો જાય છે તેથી ચંદ્રમાની છબી ઉછળતી હોયની ! એવુ આપણા મનમા લાગે છે (૩) તે પવન વનમાના ફૂલોની ઘણી સુવાસ લઈ લે છે. ને તેવડે તે (પવન) જ ગલને પુરેપુરૂ સુગધીદાર કરે છે દિવસની ઘણી મહેનતથી થાકેલા પશુપખી ત્યા છુપાઈ જઇને આરામ પામતા જણાય છે (૪) નદીમા પાણી કાપતી જતી હોડીનો ધોળો સઢ ઘણા પવનથી ફુલેલો જણાય છે, અરે એનુ પેટ મોટુ હશે તેથી ખરેખર ધોળા લુગડાથી તેને ઢાકી દીધુ છે (૫) હોડીના ચાલવાથી પાણીમા ખળખળ ઘણા શબ્દ થતા અને ઘણી મહેનતથી ખલાસીઓ હાકતા હતા, વખત થઇ જવાને લીધે નદી કિનારે ગાડી છુટી છે તેના બળદ બેસીને કેવા ઘાસ વાગોળે છે ! (૬) કદી તે બળદોની વાકી શીંગડીઓ હાલતી જણાય છે અને ગળામાની ઘટડી મધુર અવાજથી વાગતી સભળાય છે વટેમાર્ગુઓ બીકનો ખોટો વિચાર છોડી દઇને નચિંતે સોડ તાણીને સૂઇ ગયા છે (૭) અહીંઆ શાતિ (શીતળતા) રહેઠાણ કરી રહી છે તેથી અહીંઆ તો માણસ બીક ભૂલી જાય છે, આ બધી શોભાયમાન બનાવટ જાણે બનાવનારની (પરમેશ્વરની) આબરૂ બોલતી હોયની ! મતલબ કે પરમેશ્વરની અગાધ શક્તિનુ ભાન કરાવતી હોયની ! (૮)

પાઠ ૫.

સસ્કૃત=સસ્કાર પામેલી, શુદ્ધ અને સુંદર થએલી
સમુહ=જથા, વર્ગ
સાક્ષર=વિદ્વાન
સસ્કાર પામેલી=શુદ્ધ ને સુદર થએલી
પુરોહિત=કુળ ગોર
પુસ્તુ=અફગાનિસ્તાનમા બોલાતી ભાષા

વંશપરંપરા=પેઢી ધર પેઢી
વિદ્વતા=(વદ્ ધાતુ=જાણવું)= પંડિતાઈ
પ્રાકૃત=પ્રાકૃતિ જન્ય, અસંસ્કૃત,ચાલુ
પવિત્ર પુસ્તકો=ધર્મના ગ્રંથો
ભાષાંતર=તરજુમો, બીજી ભાષામાં નકલ
નિરાળી=જુદી, નોખી

સવાલ—હિંદુસ્તાનની ભાષાના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? વધારે અગત્યની ભાષા કઈ છે અને શા માટે ? હિંદુસ્તાનમાં બોલાતી મુખ્ય ભાષાઓનો નકશો ચીતરો.

પાઠ ૬.

પૂછઈ=પૂછે છે
પાતશાહ=પાદશાહ (અલ્લાઉદ્દીન)
ઇસી=એવી
ગુજરાતી=ગુજરાત
કહીઇ=કઇ
કિસી=કેવી
કિસ્યૂ=કેવા છે
મામલહુર=મગરેળ, એ કાઠિઆવાડમાં એક શહેર છે
અણહલપુર=અણહીલપુર
ઝાલાવાડી=ઝાલાવાડના
સુરઠ=સોરઠ સૌરાષ્ટ્ર
છિ કિસી=કેવી છે
છાયા=ભાસ
અપભ્રંશ=મૂળ શબ્દનું થએલું અશુદ્ધ રૂપાંતર, વિકાર પામેલી
નિકટ=ઘાડો, નજીકનો, પાસેનો
રોડું=ભાગેલી ઇંટનો કટકો
પોચકું=જરા જેટલું
ઠોબરૂ=હાલ્લું, વાસણ
ધાગો=દોરો
વકટલેડ=એક, બેને માટે ગિલ્લી દંડાની રમતમાં વપરાય છે એ શબ્દો દ્રાવિડ ભાષાના છે)
ચલણી=વપરાતા
રૂઢિ=રિવાજ
ઉચ્ચાર=બોલ
સંક્ષેપ=ટુંકા
માસિક=(માસ+ઇક)=દર માસે નીકળતું ચોપાનીઉં

પાઠ ૭.

સ પ=એકમત, ઐક્ય
ઉદ્દેશ=હેતુ, મતલબ
સુધરાવટ=(સુધારા+વટ) સુધારાપણુ
રાજ્ય પ્રકરણ=રાજ્યવહીવટ
ડગલે ડગલે=વારે ઘડીએ
કુસ પ=(કુ+સ પ) અણુબનાવ
વણસાડે=બગાડે
ફજેતી=ગેરઆબરૂ
વિઘ્ન=હરકત
ઘાલમેલ=ગરબડ, પ્રપચ
પ્રફુલ્લિત=આનંદી
બરકત=લાભ, ફાયદો, કૃપા, પુષ્કળ હોવુ તે
ચિઢીઆપણુ=ખીજવાટ,બળિએલપણુ
સ પીલા=(સ પ+ઇલા)=સ પવાળા
દ્રોહ=વેર બુદ્ધિ, અપકાર
રાજ્યદ્રોહ=રાજ્ય પ્રત્યે વેરબુદ્ધિ રાખવી તે
તુટ=જુદાપણુ, તરકટ, તોફાન
ધર્મઠગ=ધર્મનો ડોળ કરી ઠગનાર
ઉપદ્રવ=હરકત, પીડા, ઇજા
અહિત=(અ+હિત)=અકલ્યાણ,બુરૂ
દાઝ=લાગણી, બળતરા, દયા
ધાર=માન, સમજ
દૈવ=નસીબ
આર=આરો, છેડો
કુવેમ=ખોટા વહેમ
મત્સર=અદેખાઇ, કાનો, દ્વેષ
આકરી=ખરાબ, માઠી
સુસ પ=(સુ+સ પ) સારો સંપ
જ પ=શાન્તિ
પડી=ગડીકુ

અન્વય—હું દીલમા દાઝ ધરૂ છુ અને દેશીને વિનતી કરૂ છુ વળી ખરેખર કહુ છુ એમા લેશ જુઠુ ન ધાર બહુ સુરાજ તો કુસ પથી સહુ તૂટી ગયાજ, હુ શુ દૈવ વાત કહુ છુ કે દુ:ખનો આરો નહિરે, કુવહેમ, મત્સરે કરી આવી આકરી દશા થઇજ સુસંપની પડી વિના ભાર રોગ ન જગેરે, માટે કુસ પને નસાડવાને, સુસ પ જગાડવાને; અને જ પનેજ વધારવાને ઝટ લઇ તુ વિચારૂ રે (૧)

સમજુતી—મને મનમા દયા આવે છે અને તેથી હુ દેશીઓને અરજ કરૂ છુ કે હુ ખરેખર કહુ છુ તેમા જરાપણ જુઠુ માનશો નહિ, ઘણા સારા રાજ્ય તો અણબનાવથી બધા નાશ પામ્યા હુ નસીબની શી વાત કહુ કે દુ ખનો છેડોજ નહિ ખોટા વહેમ અને અદેખાઇએ કરી આપણી આવી બુરી હાલત થઈ છે, સારા સપની પડી વગર દુઃખરૂપી રોગનો ભાર જશે નહિ માટે કુસપને હાંકી કાઢવાને, સારો સપ ફેલાવવાને, અને શાતિ વધારવાને તુ જલદી વિચાર કર ,

પાઠ ૮.

એકાત=નર્યો વાસ
હાસ્ય વિનોદ=આનદની ને હસવાની વાતચીત
ખુદાવંદ=મોટા સાહેબ (મોટા દરજ્જા વાળાને અરજ કરતા વપરાય છે)
એક વચની=બોલેલુ પાળનાર
તકસીર=ગુનોહ, વાક, અપરાધ
ચેતી=સમજી
જહાપનાહ=(જહા=દુનિયા+પનાહ=રક્ષણ કરનાર)=દુનિયાનુ રક્ષણ કરનાર. મોટો પાદશાહ
તાજુબ=અચરત
એકનો બે થયો નહિ=માન્યુ નહિ.
સૂચના=આગમચેતી
કનડે છે=હેરાન કરે છે
ખો=લત, કુટેવ
ટળવળે=પિડાય
દમ સુકાઇ જશે=પાયમાલ થઇ જશે
ગત=સ્થિતિ
રકઝક=વાદવિવાદ, તકરાર
અન્નદાતા=(અન્ન=અનાજ+દાતા=આપનાર)=જીવાડનાર
ખાવીંદ=હાકેમ ધણી
આકરા=ભારે
હીકમત=કળા, તદબીર, યુક્તિ

સાર—અકલવાન માણસો સમયસૂચકતા વાપરી શકે છે. (પાંચમી ચોપડી પાઠ ૨જાના સમયસૂચકતા દાખલા આપવા.)

પાઠ ૯.

ઇશ્વર કેમ ખુશ થતો નથી તે બાબત.

પ્રસન્ન=ખુશ, રાજી
નવ=નહિં
કીરતન=ભજન, ગુણ ગાન
અતીશે=ઘણું, વધારે
તારે=તહારે
ડાચાકૂટ=નકામી વાતચીત
લવ=નવાગી, ગમેતેમ બોલવુ
પર=પારકી
નિંદા=બદગોઇ
પૂજન=પૂજા સેવાની ક્રિયા
કાયા=શરીર
કંપે=ધ્રુજે
ગંજીફો=રમવાના પાના
કૂટતા=રમતા
આઠ પહોર=દહાડો ને રાત (એક પહોર ૭ાા ઘડી એટલે ત્રણ કલાકનો થાય છે)
જપે=હરીને એમે
ચંદન=સુખડ, સુગંધી-કાષ્ટ
કુંડી=મશાલો છુંદવાનુ પથરનું કુંડું
કુંદકુ=લાકડાનો દસ્તો, (મસાલો છુંદવાનુ હોય તેને કુંદકુ કહે-છે)
રગડે=વાટે, ઘૂંટે
એકાદશી=અગિયારસ
ઓચ્છવ=ઉત્સવ, પવિત્ર દિવસ
જાગરણ=ઉજાગરો
ભાંડ=ભુંડા બિભત્સ શબ્દ બોલનાર
ભવૈયા=ભવાઇ કરનારા
સારી=આખી
લુખુ=ઘી વગરનુ
પરણા=પરોણા
વેદ=પીડા
મિષ્ટ=મીઠું ભોજન
પરાણે=બળાત્કારે
મગન=ખુશી
ડોલે=ડોકું ધુણાવી હા પાડે
ભગવંત=ઇશ્વર
ભૂષણ=ઘરેણું
મણિ=હીરા, રત્ન
મુક્તા=મોતી
વીણ=વગર
સુત=છોકરો
જપવા=જપ કરવા, ધ્યાન ધરવા
ગળા કાપે=વિશ્વાસઘાત કરે
ગળગળો=ગરીબ
ભાવા=ચાળા, ઢોંગ
અન્ય=બીજા
અનુચિત=(અન+ઉચિત=લાયક)=અયોગ્ય; અઘટિત
કર્મ=કામ

અંતર=મન
છળ=કપટ, ઠગાઇ
લહે=જાણે
અંતરજામી=અંતર્યામી, ઇશ્વર
સ્વામી=ધણી, માલીક
સંગી=સોબતી
વૃંદાવન=ગોકુળની પાસેનું વન (જ્યાં શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને લીલા કરી હતી તે)
કા'ન=શ્રીકૃષ્ણ
નાદે=અવાજથી
વેધી=વીંધી
મુનિવર=(મુનિ+વર=મોટા)=મુનિઓમાં જે શ્રેષ્ઠ તે, મોટા મુનિ
સાન=સમજ, ભાન

તરૂ=ઝાડો
ઝુકી=લચી
ચરણે નમવાને=પગે લાગવાને
કાજે=માટે
જમુના=યમુના(એ નદી હિમાલયના જન્મોત્રી શિખરમાંથી નીકળી આગ્રા ને અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતમાં વહી ગંગાને મળે છે, એને કાંઠે થાનેશ્વર, દિલ્હી, મથુરા, આગ્રા, ઇટાવા, કાલ્પી- અલાહાબાદ શહેરો છે)
નીર=પાણી, જળ
મોહન=ખુશ

નાદ=અવાજ
કાન દઇ=ધ્યાનથી, એક ચિત્ત
પય=દૂધ
પય પાન કરે નહિ=ધાવે નહિ
ગાળા=ડોકમાં બાંધેલા દોરડા
પળે=જાય, દોડે
કમળજળ=પાણીમાં પેદા થતું લાંબી દાંડીનું એક જાતનું ફૂલ.
ટાટડી=સ્થિર
ઉદીઓ=ઊગ્યો
ભાણુ=સૂર્ય, સુરજ
શંકર=શિવ, મહાદેવ
સમાધ મેલી રહ્યા=સ્તબ્ધ થઇ ધ્યાન છોડીને એક ચિત્ત થઇ રહ્યા

અન્વય—તારા દીલનું કપટ નવ જાએ, (તો પછી) તને પ્રભુ તે કેમ પ્રસન્ન થાએ ? પ્રભુ (ના) કીરતન અને પ્રભુ (ના) નામ સ્મરણમાં તારે અતિશે આળસ (છે) (પણ તું) આખો દિવસ ડાચાકુટ લવ (અને) પરનિંદા (કરવામાં) હારે નવ (તો પછી) તને પ્રભુ૦ (૧) પ્રભુનું પૂજન કરતી વેળા તારી કાયા કંપે; (પણ) ગંજીફો સોગઠાં

કુટતા આઠે પહોર નવ જપે (ટેક) (૨) હરિનું ચંદન ઘસતા, શ્રમથી તારૂં શરીર બગડે, (પણ) કુડી કુદકું લઇ ભરી, મસાલો (અને) બાગજ ભારે રગડે, (ટેક) (૩) એકાદશી ઓચ્છવના જાગરણ તને અતિ કઠણ લાગે, (પણ તું) ભાડ ભવૈયા જોવા સારૂ સારી રાતજ જાગે (ટેક) (૪) હરિના ભગતને જાણે વેરજ વળગી હોય (તેમ) લુખું સુકું (ખવરાવે) (પણ) સગા સબંધી (ને) પરૂણા આવે તેને પરાણે મિષ્ટ (ભોજન) પીરસે. (ટેક) (૫) ગુરુ બે પૈસાની સેવા બતાવે, (ત્યારે) ત્યા ગણગણતું બોલે, (પણ) જ્યારે ઘરની સ્ત્રી ઘરેણું માગે ત્યારે ત્યા હસી (ને) મગન લઇ ડોલે. (ટેક) (૬) ભગવત (ને) ખોટા મોતી, કાચ (અને) કિડીઆ (ના) ભૂષણ ઘાલે (પણ) સુત (અને) સ્ત્રીને સોનુ, રૂપુ, મણિ, મુકતા વીણ નવ ચાલે (ટેક) (૭) જગ દેખતા જમવા બેસે, બાકી ખાવાને માટે પણ ન નહાય, ગળા કાપે ત્યા ગળગળો થાય એ વૈષ્ણવના ભાવા (છે) (ટેક) (૮) આ કરવુ આ ન કરવુ એમ અન્યને શિક્ષા દે (પણ) તુ તે પ્રમાણે કરતો નથી, (અને) અનુચિત કર્મ કરે છે (ટેક) (૯) અંતરના છળ અન્ય ન લહે, પણ અંતરજામી જાણે, દાસ દયાનો સ્વામી જે પ્રભુ (છે) તે તો સાચાનો (જ) સગી છે. (ટેક) (૧૦)

અન્વય—વૃંદાવનમા કા'ન ઉભો ઉભો વાસળી વગાડે (છે) તે વાગે (છે) રે. (તે) નાદે મુનિવરની વાસળી વેધી (અને) કોને સાન નવ રહી રે. (ટેક) (૧) ચરણે નમવાને કાજ તરુની શાખાઓ ઝૂમી રહી (છે) રે, અને વૃક્ષ સાથે વેલી (પણ) ઝુમી રહી રે, આજ અમારા ભાગ્ય (ને ધન્ય છે) (ટેક) (૨) જમુના નીર ચાલે નહિ રે, (અને તે) નાદ સુણી (મારાથી) ન રહેવાય, (ટેક) (૩) વાછરૂ પય પાન કરે નહિ,

(અને) કાન દઇને સાભળે રે, કાને નાદ સુણવાને ગાયો ગાળા તોડી તાહ્યા પળે રે (ટેક) (૪) ટાટડી જળ કમળ ફૂલ્યા, (તેથી જાણે) ભાણ ઉદીઓ દીસે છે રે, શકર સમાધ બેસી રહ્યા (છે) (એ સઘળુ) જગતને જાણુ થયુ રે, (ટેક) (૫)

સમજુતી—તારા મનના છળ ભેદ જાય નહિ તો પછી તારા પર પ્રભુ શી રીતે રાજી થાય? પ્રભુના ભજનમા અને ઇશ્વરનુ નામ યાદ કરવામા તને ઘણુજ આળસ આવે છે, પણ તુ આખો દહાડો પારકી બદબોઇ કરવામા, લવરીમા અને ડાચાકુટ કરવામા થાકતો નથી તો પછી તારાપર પ્રભુ૦ (૧) ઇશ્વરની પૂજાસેવાની ક્રિયા કરતી વખત તારૂ શરીર ધ્રૂજે છે, પણ તુ પાના અને સોગટા રમતા રાત દહાડો ઠરીને બેસતો નથી (ટેક) (૨) ઇશ્વર માટે સુખડ ઘસવાની મહેનતથી તારૂ શરીર બગડે પણ કુંડી અને દૂદકુ લઇને મરી મસાલો અને ભાગ હોસથી વાટે છે, ત્યારે તારૂ શરીર બગડતુ નથી (ટેક) (૩) તને અગિઆરસના અને ઓચ્છવના ઉજાગરા કરવા ઘણા ભારે લાગે છે, પણ તુ ભાડ અને ભવૈયા જોવાને માટે આખી રાત જાગે છે (ત્યારે તને ઉજાગરા નડતા નથી) (ટેક) (૪) હરિ ભકત આવે તો જાણે પીડા વળગી હોય તેમ લુખુ સુકુ ખવરાવે, પણ જો સબધી અને પરોણા આવે તો તેને તુ આગ્રહ કરીને મીઠું ભોજન મૂકે છે (ટેક) (૫) ધર્માચાર્ય બે પૈસાની (નજીવી) સેવા કરવાનુ બતાવે ત્યારે ત્યા તુ ગણુગણુતુ (નહિ સમજાય એવું) બોલે છે. પણ જ્યારે ઘરની બાયડી ઘરેણું માગે ત્યારે તુ હસીને ખુશી થઇ હા કહે છે. (ટેક) (૬) ઇશ્વરને ખોટા મોતી, કાચ અને કિડીઆના ઘરેણા ઘાલે છે, પણ છોકરા અને બાયડીને સોના, રૂપા, હીરા, મોતી વગર ચાલે નહિ (ટેક) (૭)

દુનિયાને બતાવવાને જપ કરવા બેસે છે, બાકી તો ખાવાને માટે પણ નહાય નહિ, વિશ્વાસઘાત કરે ત્યા ગરીબ થાય એવા વૈષ્ણવના (તારા) ચાળા છે (ટેક) (૮) આમ કરવુ, આમ ન કરવુ એમ બીજાને શિખામણ દે છે, પણ તુ તો તે પ્રમાણે કરતો નથી, અને અયોગ્ય કામ કરે છે (ટેક) (૯) તારા મનના પ્રપચ બીજો જાણે નહિ પણ ઇશ્વર જાણે છે, દાસ દયારામનો ધણી (પરમેશ્વર) એ તો સાચાનોજ સોબતી છે (ટેક) (૧૦)

જમના કિનારે ગોકુળની પાસેના વનમાં શ્રીકૃષ્ણ ઉભા ઉભા વાસળી વગાડે, તે વાસળી વાગે છે તેના અવાજથી મુનિયોમા શ્રેષ્ઠ તેમની પણ પાસળી વીંધાઇ જાય છે મતલબ કે તેઓ વાસળીના મધુર સૂરમા મશગુલ થઈ ગયા અને તેથી કોઇને ભાન રહ્યુ નહિ (ટેક) (૧) શ્રીકૃષ્ણને પગે લાગવાને માટે ઝાડની ડાળીઓ લચી રહી છે અને વૃક્ષની સાથે વેલી પણ લચી રહી છે તે જાણે કહેતા હોય કે આજ અમારા નસીબને ધન્ય છે (ટેક) (૨) એ અવાજ સાભળીને યમુના નદીનુ પાણી વહેતુ નથી, અને હરણના મનમા મોહ થાય છે, પક્ષીઓ માળામા હાલતા નથી મતલબ કે સ્તબ્ધ થઇ ગયા છે. એ અવાજ સાભળીને મારાથી રહેવાતુ નથી (ટેક) (૩) વાછરડા ધાવતા નથી, અને ધ્યાન દઇને સાભળે છે, કાને અવાજ સાભળવાને માટે ગાયો ગળામા બાધેલુ દોરડુ તોડીને ત્યા જાય છે (ટેક) (૪) સ્થિર જળકમળ (જળમા પેદા થતા કમળ) ખીલ્યા તેથી જાણે સૂરજ ઊગ્યો દેખાય છે. મહાદેવ સ્તબ્ધ થઇ ધ્યાન છોડીને એક ચિત્ત થઈ રહ્યા છે એ બધી દુનિયાને ખબર પડી છે (ટેક) (૫)

પાઠ ૧૦ | પરવાળુ=એક જાતના દરિઆઇ

પ્રાણીના લોહીમાથી ઉત્પન્ન થતો મેલ. (એનો રગ લાલ, ગુલાબી કઇંક પીળો મણી રૂપે હોય છે)

જગબાર, ઝાંઝીબાર=આફ્રિકામા શહેર છે

માડાગાસ્કર=આફ્રિકા ખડમા બેટ છે. દુનિયામા મોટા ટાપુઓમાનો એક છે

ભૂમધ્ય=(ભૂ+મધ્ય) પૃથ્વીની વચ્ચે આવેલો

પુરમહારમા=ખીલતા, નીકળતા

પાસિફિક મહાસાગર=શાત મહાસાગર (બધા મહાસાગરમા ½ ભાગ પૃથ્વી એણે રોકેલી છે)

બાહુપગી=(બહુ+પગ+ઇ)=ઘણા પગવાળા

ખોખુ=જીવ વગરનુ ખોળીઉં

રસી=લોહી પાણીવાળો ચીકણો પદાર્થ

અનત કોટી=(અનત+કોટી) ઘણાજ કરોડ,અતિશય,સખ્યાબધ

વિભાગ=(વિ+ભાગ)=ભાગના ભાગ

ઉષ્ણ=ગરમ

કટિબધ=(કટી=કેડ+બધ=બધન) પૃથ્વીપર જુદા જુદા પ્રદેશોમાં ટાઢ તાપ કેવા પડે છે તે જાણવાને પૃથ્વીના મુખ્ય પાચ પટા પાડેલા છે તે દરેકને કટિબધ કહે છે.

ઉષ્ણકટિબધ=કર્ક અને મકરવૃત્ત વચ્ચેનો ૪૭ અશનો ભાગ, વિષુવવૃત્તથી ઉત્તર દક્ષિણ ૨૩॥ અશનો ગરમ પ્રદેશ

ભગાણ=પોલાણ

વામ=બે હાથને પહોળા પસારી રાખતા બે હાથ ને છાતી જેટલી લબાઈ

જવાળામુખી=(જવાળા=અગ્નિ=મુખ=મો+ઇ=વાળો)=જેના મોઢામાથી ધુમાડો બળતા પથરા વગેરે નીકળે છે એવો

વિસામો=વિશ્રાન્તિ

નાળિએર=(સસ્કૃત નારીકેર ઉપરથી) (નારિક=પાણીવાળુ+ઇર=ઉગવુ) =પાણીવાળી જગાએ ઊગનાર ઝાડનુ ફળ, નાળિએરીનુ ફળ

પ્રતિ=જાત
યુનાની હકીમો=ફારસી કે અરબી વૈદકશાસ્ત્ર પ્રમાણે દવા કરનાર વૈદ
વિધિપૂર્વક=અમુક રીત પ્રમાણે
ભસ્મ=રાખ
માત્રા=ધાતુવગેરેને મારી કરેલી દવા
કિરમજી=સંસ્કૃત કૃમિજ ઉપરથી (કૃમિ=જીવડો+જ=પેદા થવું) (એ એક જાતના જીવડામાથી પેદા થાય છે)=લાલરંગ, ઘેરો લાલરંગ

સવાલ—પરવાળાના બેટો કયા છે? પાસિફિક મહાસાગર નામ પાડવાનું કારણ શું? (એમા તોફાન થતું નથી માટે) પરવાળા કોણ બનાવે છે? પરવાળાની બનાવટ કહો

પાઠ ૧૧

તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા
સેવન=ઉપયોગમા લેવું તે
બક્ષીસ=ભેટ
અનિશ્ચિત=નિશ્ચય વગરની
વૃદ્ધિ=વધારો
મૂર્ખતા=બેવકુફાઇ
ભંગ થાય=પળાય નહિ
શરમ=લાજ
લાભાલાભ=ફાયદા ગેરફાયદા
મધાર્કવાળા=દારૂના તત્ત્વવાળા
ક્ષય=શરીર દહાડે દહાડે ઘસાતું જાય તેવો રોગ

સવાલ—તદુરસ્તી જાળવવાના મુખ્ય સાધનો ગણાવો. મધાર્ક-વાળા પદાર્થ પીવાથી શા શા ગેરફાયદા થાય છે ?

પાઠ ૧૨

અનારોગ્ય=(અન્=નહિ—આરોગ્ય=તંદુરસ્ત)=જેમા રહેવાથી તદુરસ્તી બગડે એવુ

તબીએત=શરીર, પ્રકૃતિ

શરદી=ભેજ, પાણીવાળી હવા.

તદુરસ્તી=(તન=શરીર+દુરસ્ત=સાફ+ઈ=વાળુ)=આરોગ્યતા

પચે=મચે

સડસડાટ=સપાટાબધ, ઝડપથી

ચુઆ=વરસાદના છાટા છાપરામાથી ટપકે છે તેવી જગા

તાડછા=તાડના પાતરા

વગ=સવડ, જોગવાઇ

ભોયતળીઉ=ઘરમા નીચેનો ભોયપર-નો ભાગ

વેધ=ઘર બાધવાના શાસ્ત્ર પ્રમાણે ન બાધવુ તે, ખામી, બાધ

નિકાલ=રસ્તો, માર્ગ

ફરાગત=ઝાડોપિશાબ, મળમૂત્ર

કમસમજ=(કમ=ઓછી+સમજ)=ઓછી અક્કલ

જમાવ થાય છે=ભેગા થાય છે

ત્રિદોષ=વાયુ, પિત્ત અને કફનો, બગાડ, તાવ, શળ અને ખાસીનો રોગ

ફેફસા=હવા ભરવાની કોથળીઓ

કાજળ=મેસ

ઢોરઢાખર=ઢોર વગેરે

મળમૂત્ર=ઝાડોપિશાબ

ઉલટી=ઓકારી

ચૂંક=પેટમા દુખાવો થવો તે

કોગળીઉ=ઓકી ઓકીને માણસ મરે તે રોગ

જમાવ=ભેગુ

સાર—ઘર બાંધતી વખતે કઈ કઈ બાબતો ધ્યાનમા રાખવી? ઘરની અંદરની વ્યવસ્થા કેવી રીતની રાખવી?

પાઠ ૧૩

કાશી=એ ગંગા નદીપર હિંદુઓનુ પવિત્ર જાત્રાનુ ધામ છે તે
યાત્રા=જાત્રા
કાશીવિશ્વનાથ=મહાદેવનુ નામ છે
તીર્થક્ષેત્ર=જાત્રાનુ ઠેકાણુ
મંદિર=ઠેકાણું, ધામ
મુક્તિપુરી=(મુક્તિ = મોક્ષ+પુરી = નગરી)=મોક્ષની નગરી
અશકત=(અ+શકત=શકિત=) કમજોર
દેહ પડે=મરે
જન્મ મરણનો ફેરો ટળે=મોક્ષ મળે
ખ્યાલ=વિચાર, ધારણા
સોઇ=જોગવાઈ, સવડ
ભાથુ=મુસાફરીમા સાથે રાખેલો ખાવાનો પદાર્થ
ચોરચખાર=ચોર વગેરે
પારાવાર=ઘણીજ
બીન=વગર, વિના
ઘાટ= ઓવારો

દશાશ્વમેધ=(દશ+અશ્વ=ઘોડો+મેધ =ભોગ, બળિદાન) દસવાર ઘોડાનુ બળિદાન આપેલી જગા
ગ્રહનિરીક્ષણ=(ગ્રહ+નિરીક્ષ=ધારીને જોવુ+અણ એ પ્રત્યય નામ કરે છે)=ગ્રહનુ અવલોકન
વિચિત્ર=તરેહવાર
ઘટાકાર=(ઘટ+આકાર)=ઘટના આકારનુ
ઘાટ=આકાર, ડોળ
શિવમંદિર=(શિવ+મંદિર) મહાદેવનુ દહેરૂ
વિશ્વવિખ્યાત=દુનિયામા જાણીતુ
શિવાલય=(શિવ+આલય=ઠેકાણુ) મહાદેવનુ દહેરૂ
બીલીપત્ર=(બિલી=બિલ્વ+પત્ર=પાદડા) =બિલીના પાદડા
દર્શન=ઝાંખી
જ્ઞાનકૂપ=(જ્ઞાન+કૂપ=કુવો) અક્કલનો કુવો (એમા નહાવાથી અક્કલ વધે છે)

ભાવિક=(ભાવ+ઈક=વાળો)=આસ્થા વાળા, શ્રદ્ધાળુ
આચમન=જમણી હથેલીમા પાણી લઇ ચૂમી જવુ તે, ચાગળુ પાણી પીવુ તે
ગજવા કાતરૂ=ખીસ્સા કાતરૂ, ચોરી કરનાર
સાવધ=સચેત,હોશિયાર, ચાલાક
ઝરૂખાદાર=(ઝરૂખા=માળનો આગળ વધારેલો ભાગ+દાર=વાળા) =ગોખવાળા
ખિચોખીચ=ભરભર, સંપૂર્ણ, પાસેપાસે
કિનખાબ=કસબ અને રેશમથી ભરેલુ તરેહવાળુ કપડુ
કુમાસ=પોત
મજલીન=એક જાતનુ ઝીણુ કુમાસનુ કપડુ
પીતામ્બર=(પીત=પીળુ+અંબર= રેશમી વસ્ત્ર)=પીળુ રેશમી વસ્ત્ર, અબોટીઉં
નમુનેદાર=શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ
મૂર્તિ=પત્થર કે લાકડામાં કોતરેલુ કે ધાતુનુ ઘડેલુ દેવ દેવીનુ જે સ્વરૂપ તે
નાનાવિધ=જુદી જુદી જાતના
આંખ ધરાતી નથી=વાર વાર જોવાનુ મન થાય છે
ઠઠ્ઠમઠ્ઠો=ભપકો, ઠાઠ
સાજ=શણગાર
શ્રેષ્ઠ=મોટામા મોટુ
ધુરંધર=ઘણા મોટા
આચાર્યો=મોટા ગુરુઓ
પાઠશાળા=(પાઠ+શાળા)=કોલેજ
અનાદિ=(અન+આદિ=આરંભ)=જેને આરંભ નથી તે, ઘણા જુના
પદ્ધતિ=રીત, રિવાજ

પાઠ ૧૪..

ખંત=કાળજી, ચેતક
સાચવટ=(સાચ+વટ=પણુ)=સાચાપણુ
કુમળુ=નાનુ
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી=જે આદત પડી હોય તે મટાડી મટે નહિ.
ખુબી=વખાણવા લાયક ચતુરાઈ

મહાવરો=અભ્યાસ	બાલ્યાવસ્થા=(બાલ્ય+અવસ્થા) નાનપણ
જાદે=વધારે, અતિશય	જનેતા=મા.
મહાલવા=મરજીમા આવે તેમ ફરવા	ભકિતભાવ=ખરો પ્રેમ
પરીક્ષા=(પરિ+ઇક્ષ=તપાસવું+આ)= ચોગરદમથી તપાસવુ તે	જીવન=જિંદગી
આદરી=આરંભી, શરૂ કરી	સાપડે છે=મળે છે, આવે છે
મુકતાફળ=મોતી	પાયા વગરના=નકામા
અંકુર=ફણગો	સ્વર્ગ સમી=સ્વર્ગ જેવી
હૃદયકમળ=જેમાથી પ્રેમ પેદા થાય છે તે, અંતઃકરણરૂપી કમળનુ ફૂલ.	મૂળ=શરૂઆત
	પ્રતાપ=બળ
	પાઠ ૨૫
અનુકરણ=(અનુ=પાછળ+કૃ=કરવુ) દેખાદેખી, એકનુ જોઇ બીજાએ કરવુ તે	વિવેક=ખરૂ ખોટુ સમજવાની શકિત
અનુરૂપ=જેવું	જળપાત્ર=(જળ+પાત્ર)=પાણીનો લોટો
તર્ક=વિચાર, કલ્પના	બગાસુ=સુસ્તીથી એકાએક મો પહોળુ થાય છે તે
શોધક=(શોધ+અક)=શોધ કરનાર	હુંપદ=અહંકાર, ગર્વ
પ્રજાસત્તાક=(પ્રજા+સત્તા+અક)= રૈયતની સત્તાવાળુ	સંભાવિત=આબરૂદાર, પ્રતિષ્ઠિત
પ્રમુખ=(પ્ર+મુખ)=વડો, મુખી	પરિચય=ઓળખાણ, સહવા
ઉંડી અસર=મારી લાગણી	બીભત્સ=ભુંડા

સવાલ—વિવેક શીખવાનું મુખ્ય સ્થળ કયુ? આપણા કરતા મોટા, બરોબરીઆ અને નાના સાથે કેવી રીતે વર્તવુ? આપણે ઘેર

ક્રોધ આવે તેની સાથે કેવી રીતે વર્તવું ? આપણો પોશાક કેવો રાખવો ? સારા માણસ દેખતા કઇ કઇ ક્રિયા કરવી નહિ ? અંગ્રેજ લોકોને મળવા જવામા કયા કયા નિયમો યાદ રાખવા ?

પાઠ ૧૬

છત્રે=છત્રીથી
છાંય=છાયા
છડીધર=છડી ધરનારા, ચોપદાર
છાજતા=શોભતા
હોદ્દો=છત્રીવાળી અંબાડી
રસિક=આનંદી
બિરાજતા=શોભતા
આયુષ=આવરદા
ભાગ્યમા=નસીબમા
આગ્યમા=આગમા
ઉપયોગ=મોજમઝા, સુખવિલાસ
જોગ=લાયક, યોગ્ય
અજોગ=અયોગ્ય, નાલાયક
ખજાને=તિજોરીમા
સોડતાણી=મોઢુ ઢાકીને
મસાણ=હિંદુ લોકોના મુડદા દાટવા બાળવાની જગો
ઇંદ્રપુરી=ઇંદ્ર રાજાની નગરી
અનુસાર=મળતી, જેવી
નગરીઓ=શહેરો
નોખ=શોભા
કોટીધ્વજ=કરોડો પતિ, લખેશરી
ગરજતા=ગાજતા, બોલતા
ગોખ=ઝરૂખો, રવેશ, માળનો આગળ વધારેલો ભાગ
સુંદરી=ખુબસુરત સ્ત્રી, દેખાવડી સ્ત્રી, ફુટડી સ્ત્રી
ગુણસાર=સારા ગુણવાળી.
મર્દ=મરદ, પુરુષ
કો=કોણ
ઠાર=ઠેકાણુ
ગર્દ=ધૂળ, ખાડો
મટો=ટળો
ભ્રાત=ભાઈ
શ્યામ=કૃષ્ણ
ચરણ=પગ
સ્મરણ=યાદ
ત્રિલોક=(ત્રિ=ત્રણ+લોક) =સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાલના લોક
મધ્ય=મા
હસ્ત=હાથ
કરણ=કાન
કૃપાળ=કૃપાળુ, દયાળૂ
નેત્ર=આખ
વદન=મોઢુ
દંત=દાત
ખાનપાન=ખાવા પીવાનુ

અભાગી=કમનસીબ	શિક્ષા પામવાને માટે	હારે=ગુમાવે
પામ્યો=કમાયો	રહેવાનુ ઠેકાણુ, દોજખ	લહે=લે
કાપ=કચરો	સાર=તત્વ	આદ્ય=પહેલુ, પ્રથમ
જામ્યો=એકઠો કર્યો, બાઝ્યો	પોથી=ચોપડી	અંત=છેલ્લુ
ઘડીક=વખત	ભોજન કરનારી=રાંધનારી	વાચ=વાણી
આયુ=આવરદા, જિંદગી	લહો=લો, જાણો	અવિચળ=સ્થિર, સ્થાયી, અચળ
મનરંજન=(મન+રંજન)=મનને ખૂશ કરે એવી	અંતર્બહિર્લાપિકા=અંદરથી અને બહારથી સમજાય એવી સમસ્યા, ગુપ્ત અને ખુલ્લો અર્થ સમજાય એવી સમસ્યા	દનદન=રોજ રોજ
ગુપ્તોત્તર=(ગુપ્ત=છુપો+ઉત્તર)=છુપો જવાબ		આદિ=પહેલા
નાથ=ધણી, સ્વામી		વરણ=અક્ષર
નરક=પાપી પ્રાણીઓને તેમના મરણ પછી	શ્રીફળ=નાળિએર	ગામેતી=પટેલ
		શાશ્વત=જેનો નાશ નહિ તે.

અન્વય—(જેને) છત્રે છાય થતી (અને જેની આગળ) છડીધર છાજતા, અને (જે) રસિક હાથીના હોદ્દામા બિરાજતા, (વળી જેના) ભાગ્યમા આયુષ (અને) અનેક રિદ્ધિ ભરેલી (હતી,) તે પણ એક દિન ઉછળતી આગમા સૂતા (૧) (જેઓ) ઉપભોગ ભોગવતા (હતા) (અને તેમા) મહા સુખ માણતા (હતા) જોગ અજોગ જરી જોતા (કે) જાણતા (પણ નહિ) (વળી જેઓએ) કરોડો દાન ખજાને (અને) ખાણમા કીધા (હતા) (તેઓ પણ) મસીદ (કે) મસાણમા સોડતાણી (ને) સૂતા (૨) નોખમા ઈંદ્રિપુરી અનુસાર નગરીઓ હતી, (ને તેમા)

કોટીધ્વજ સાહુકાર ગોખમા ગરજતા (હતા) સારા ગુણની સુંદરીઓ (હતી) (અને) મર્દમા મહા ગુણ (હતા,) તે (નગરીઓ) કો જાણે કંઈ ઠાર ગર્દમા મળી ગઇ ! (૩) માટે હે ! મારા મિત્ર, આ વાત વિચારોરે ભ્રાત પાપી મટો, (અને) ભલા અને પવિત્ર થઇ જાઓરે, (અને) જીવનનુ ફળ ભગવાનનુ ભજન જાણી (તેને) ભજો રે, અંતર પ્રીતિ આણી (તમે) નિત (તેનુ) ધ્યાન ધરો. (૪)

અન્વય—હે મિત્ર શ્યામ (ના) ચરણ (નુ) સ્મરણ (કરવુ) (એજ) સાચી (અને) સરસ રીત (છે,) તે વિના ત્રિલોક મધ્યે કોડ વાત કાચી (છે,) (હે) કૃપાળુ તે હસ્ત, ચરણ, કરણ (અને) નાક કીધું (છે,) (અને) નેત્ર, વદન (અને) દંત આપી (વળી) જ્ઞાન (નુ) દાન દીધુ, આજ એજ ખાનપાનની ખૂબ ચીજ આપે (છે,) (તે વળી) ભૂખ, તરસ, ઠંડ, તાપ (તથા) સર્વ કષ્ટ કાપે (છે,) તે તને ઘડીએ ઘડીએ યાદ આણે (છે,) (પણ) તુ દુષ્ટ અભાગી તે ઇષ્ટ દેવને ન જાણે (હે અલ્યા) જીવ તું વિચારી જો (કે) જન્મ પામીને (તુ) શુ પામ્યો ? (તે) ભકિતની જુકિત ન જાણી (અને) પાપનો કાપ જામ્યો, (પણ) હજી ઉપાય છે, (તે) થાય તો ઘણુંજ સારૂ કારણ કે જે ઘડીક જાય (છે તેમા) તારૂ આયુ(ષ્ય) ઓછુ થાય (છે)

અન્વય—નરકનો નાથ કોણ ? દહીનુ સાર (તેને) શુ કહીએ ? બાળક તણી પોથી તેનુ નામ શુ લઇએ ? ભોજન કરનારી નિત્ય ઘઉનું ઘેર શુ કરે (છે?) ચતુર પુરુષ એ ચાર (પ્રશ્નના) ઉત્તર મનમા વિચારી લહો જો સમજી શકે તો માન દઈ બેસવા ઓટલી આપુ; (અને જો) નહિ સમજી શકે તો (હુ) તને કહુ (છું કે) જમ, ઘી, ચોપડી, રોટલી, (ઘી ચોપડી રોટલી જમ)

અન્વય—શ્રીફળમા શુ હોય? દગો કરતા શુ હારે? ગામડા મહી અધિક ભારે પદવી કોણ લહે? મરે નહિ તે કોણ? સૌથી પરમ દુખ શુ છે? આદ્ય ને અત (અક્ષર) દાટી, ત્યા જે નામ રહ્યુ છે, એ વાચા (નો આપનાર) અવિચળ દેવ છે, (અને) દન દન આદિ વરણના પદ પર રહેમ નજર રાખી રહે (છે) એમ મધ્ય વરણનો કવિજન કહે છે

સમજુતી—જેને છત્રથી છાયા થતી અને જેની આગળ છડી ધરનારા શોભતા, અને જે રસીઆ હાથીના હોદ્દામા શોભતા, વળી જેના નસીબમા આવરદા અને ત્રણી દોલત ભરેલી હતી, (મતલબ કે પૈસાદાર તથા લાબી ઉમરવાળા હતા) તે પણ એક દિવસ જોસભર બળતી આગમા (ચિતામા) સૂતા (મરણ પામ્યા) (૧) જેઓ મોજમઝા ભોગવતા હતા અને તેમા ઘણુ સુખ સમજતા હતા, તે યોગ્ય અયોગ્ય જરા પણ જોતા કે જાણતા પણ નહિ, (મતલબ કે મરજી મુજબ વર્તતા) વળી જેઓએ ત્રિજોરીમા અને ખાણમા કરોડો રૂપીઆ ભેગા કીધા હતા, તેઓ પણ મસીદ (કબરસ્તાન) કે મસાણમા સોડ તાણીને સૂતા. (મરણ પામ્યા) (૨) શોભામા ઇદ્રિ રાજાની નગરી જેવા શહેરો હતા, તેમા કરોડપતિ સાહુકારો ઝરૂખામા ગાજતા હતાં; (ખુશાલીના પોકાર કરતા હતા) વળી તે શહેરમા સારા ગુણવાળી દેખાવડી સ્ત્રીઓ હતી, અને પુરુષમા મોટા ગુણ હતા, તે નગરીઓ કોણ જાણે કયે ઠેકાણે ખાડામા દટાઇ ગઇ! (૩) માટે હે મારા મિત્ર આ વાત વિચારો, ભાઇ તમે પાપી ટળી, ભલા અને પવિત્ર થઇ જાઓ. જીવતરનો લાભ ઇશ્વરનુ ભજન જાણી, તેને (ઇશ્વરને) ભજો; મનમા હેત લાવી, તમે દરરોજ તેનુ સ્મરણ કરો (૪)

સમજુતી—હે મિત્ર કૃષ્ણના ચરણનુ ધ્યાન ધરવુ એજ ખરી અને સારી રીત છે, તે વગર ત્રણ લોક મધ્યે કરોડો વાત નકામી છે, હે દયાળુ તે હાથ, પગ, કાન અને નાક કર્યુ છે, અને આખ, મો અને દાંત આપીને વળી સમજણ પણ આપી છે આજ પણ એજ ખાવા પીવાની ઘણી વસ્તુ આપે છે, અને વળી ભૂખ, તરસ, ટાઢ, તડકો તથા સર્વ દુખને દૂર કરે છે, તે (ઇશ્વર) તને વારવાર યાદ કરે છે, પણ તુ પાપી, કમનસીબ તે મોટા દેવ (શ્રીકૃષ્ણ)ને જાણતો નથી. હે અલ્યા જીવ! તુ વિચારી જોકે અવતાર લઇને તુ શુ કમાયો? (મતલબ કે કઇજ નહિ) તે ભકિતની તદબીર જાણી નહિ, અને પાપનો કચરો (પાપ રૂપી કચરો) એકઠો કર્યો, પણ હજુ ઇલાજ છે તે થાય તો ઘણુજ સારૂ, નહિ તો જે વખત જાય છે તેમા તારૂ આવરદા ઓછુ થાય છે માટે જિદગી પુરી થાય તે પહેલા કાઇ ઇશ્વર ભજન કરી લે.

સમજુતી—નરકનો માલિક કોણ છે? દહીંનુ તત્ત્વ તેને શુ કહીએ છીએ? બાળકની ચોપડી તેનુ શુ નામ લઇએ છીએ? ભોજન કરનારી દરરોજ ઘઉંનુ ઘેર શુ બનાવે છે? હે! શાણા માણસ તમે એ ચાર સવાલના જવાબ મનમા સમજો જો સમજી શકો તો આદરમાન આપીને બેસવાને ઓટલી આપુ, અને જો નહિ સમજી શકો તો હુ તને કહુ છુ કે જમ, ઘી, ચોપડી રોટલી, [ઘી ચોપડી રોટલી જમ]

ઉપર જે ચારે સવાલ પૂછેલા છે તેના ચાર જવાબ છેલ્લી લીટીમા છે (જમ, ઘી, ચોપડી રોટલી) એ ચાર શબ્દો લખેલા છે તેજ જવાબ છે. નરકનો રાજા જમ, દહીંનુ તત્ત્વ ઘી, બાળકની

પોથીનુ નામ ચોપડી, ભોજન કરનાર સ્ત્રી દરરોજ ઘેર ઘડેલુ ખાવાનુ રોટલી કરે છે **અ દરથી અને બહારથી સમજાય એવી સમસ્યા.**

સમજુતી—નાળિએરમા શુ હોય છે? કપટ કરતા શુ ગુમાવે છે? ગામડામા મોટી ભારે પદવી કોણ લહે? મરે નહિ એવુ શુ છે? સૌથી મોટુ દુઃખ શુ છે? (ઉપલા પાચ સવાલના પાચ જવાબના શબ્દના) પહેલા અને છેલ્લા અક્ષર દબાવી (પછી) ત્યા જે નામ રહ્યુ છે, એ વાણીનો આપનાર અચળદેવ છે અને (એ) રોજ રોજ પહેલા અક્ષરના પદ પર મહેરબાનીની નજર રાખી રહે છે એમ વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિ માણસ કહે છે ઉપલા પાચ સવાલના પાચ જવાબ કયા? દેવનુ નામ નીકળે છે તે નામ કયુ? એ દેવ પહેલા પદના અક્ષરના નામ પર રહેમ નજર રાખી રહે છે તે નામ કયુ? અને વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિજન કયો?

જવાબ (૧) કોપરૂં. (૨) ધર્મ (૩) ગામેતી (૪) શાશ્વત (૫) મરણ ઉપર જે પાચ જવાબ કહ્યા તેના દરેકનો પહેલો અને છેલ્લો અક્ષર ઢાકી રાખીએ અને બધા વચલા અક્ષર લઇએ તો "પરમેશ્વર" એવુ નામ થાય છે તેમજ 'છ'પામા પહેલી છ લીટી લખી છે તેનો પહેલો અક્ષર લઇએ તો શ્રી અમદાવાદ નામ થાય છે, અને છપ્પાના પદમાથી વચલો અક્ષર લઇએ તો "દલપતરામ" એવુ નામ થાય છે.

પાઠ ૧૭

પાધરો દોર=સીધો
ઝમઝમારો=ચળકાટ
દેગ=મોટો દેગડો
અનાવૃષ્ટિ=(અન+આ+વૃષ્ટિ=વરસાદ) =વરસાદ નહિ પડે તે
રૂડા વાના=પ્રતાપ
અમુલખ+કીમતી
સોઇ=સવડ
છાવણી=લશ્કરી મથક

યોગે=લીધે | નાનાવિધ=જુદી જુદી તરેહના

સવાલ—આગગાડીથી શા શા લાભ થયા? આગગાડીના એંજીનની હકીકત સમજાવો. હિંદુસ્તાનમા સાડાપાચ, સાડાચાર, સાડાત્રણ અને અઢી ફુટના માપની કઇ કઈ રેલવે છે ને તે કયાથી કયા સુધી જાય છે? વરાળના બળ સિવાય બીજા કયા બળથી આગગાડી ચલાવી શકાય છે?

પાઠ ૧૮.

શ્રીનગર=કાશ્મીર
દરિદ્ર=કગાલ, ગરીબ
જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ
દરિદ્રતા=કગાલિયત, ગરિબાઇ
પ્રહર=પહોર, ત્રણ કલાક
કુળવાન=(કુળ+વાન)=કુલીન
કુળવતી=(કુળ+વતી)=કુલીન
કથની=કુથલી, ખોટી વાતો
ચલાયમાન=અસ્થિર, ચચળ
પાકટ=પુખ્ત
અતકાળ=મરતા સુધી, જિદગી પર્યંત
આપત્તિ=દુખ, આફત
ઉડાઉ=કમાણી કરતા વધારે ખર્ચ કરનાર, નકામુ બહુ ખર્ચ કરનાર
પ્રતિદિન=(પ્રતિ+દિન)=દરરોજ, હમેશા
સેવવા=પાળવા

પાઠ ૧૯.

ખામી=તગી, અછત
કરપલ્લવી=(કર=હાથ+પલ્લવી=ઇશારત)=હાથની નિશાની
મુદ્રા=ચિહ્ન, નિશાની
શીઘ્ર=તરત ને તરત કરેલી
યાદદાસ્ત=સ્મરણશક્તિ
લારા=છોકરીનુ નામ
બ્રિજમન=કુળનુ નામ
પરોપકાર બુદ્ધિ=પારકાનુ ભલુ કરવાની વૃત્તિ
શિક્ષણ પદ્ધતિ=શીખવવાની રીત
ગત=હાલત
લિપિ=ભાષા
યોજી=શોધી, ગોઠવી
બેહદ=(બે+હદ) ઘણોજ

અંધશાળા=(અંધ+શાળા)=આંધળાની નિશાળ

ચિહ્નો=નિશાણીઓ, મુદ્રાઓ

સાર—(૧) ગમે તેવો અપંગ હોય તોપણ તે ઉદ્યોગ, હોંસ અને દૃઢતાથી ભણી ગણી હોશિયાર થાય છે (૨) ઈશ્વરે આપણને સઘળા અવયવો સારા આપેલા છે માટે ઈશ્વરનો પાડ માનવો. અને તેથી બીજા માણસોને સુખી કરવાનો પ્રયત્ન કરવો

પાઠ ૨૦.

સાહસ=જે કામ પાર પાડવામાં જીવની હાનિ થવાનો સંભવ હોય તેવું મોટું કામ કરવાની જે હિંમત તે, વગર વિચાર્યું કામ

અન્વય—સાહસ કર્મ કર્યાથી હર્ષનો નાશ હોય, કવિ શામળદાસ કહે છે કે એ દૃષ્ટાંતથી દેખો

સમજુતી—વગર વિચાર્યું કામ કરવાથી ખુશાલીનો નાશ થાય છે, માટે સામળદાસ કવિ કહે છે કે તમે એ દાખલાથી જુઓ

રવાના કરવામાં=મોકલવામાં

બેપરવા=(બે+પરવા) બેદરકાર

જામી=ઠરી

સાહસિક=(સાહસ+ઇક)=સાહસ કરનાર

પરશુરામ=જમદગ્નિના પુત્ર, ત્રેતાયુગના પ્રારંભમાં વિષ્ણુના દશ અવતારમાંનો છઠ્ઠો ને ચોવીસમાંનો ૧૯મો અવતાર છે

નિજ=પોતાને

ઇંદ્રજીત=રાવણનો મંદોદરીથી થએલો મોટો પુત્ર

શૂર=શૂરો

વીર=યોદ્ધો, બહાદુર

વિક્રમ=પરમાર વંશનો ઉજ્જનનો પરદુઃખભંજન મહારાજા

સીકંદર=અલેકઝાંડર, ગ્રીસ દેશનો રાજા

અમર=(અ+મર) મરે નહિ એવું, કાયમ, અચળ

જાગે=જગે, ઠેકાણે	આગે=આગળ, અગાડી
યાહોમ કરી=ઝ પલાવી	ઉઘાડપગા=જોડા વગરના

અન્વય—સાહસે પરશુરામે અર્જુનને પુરો કર્યો, તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામે નિજ વચને રહ્યો, સાહસે લક્ષ્મણે શૂર ઇંદ્રજીતને હણ્યો, સાહસે વીર વિક્રમને સહુ જગત ભણે છે સાહસે સીકંદર નામ સહુ જગે અમર છે જો તમે યાહોમ કરીને પડો તો ફતેહ આગે છે.

સમજુતી—સાહસથી પરશુરામે અર્જુનને માર્યો છે તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ પોતાના વચનથી રહ્યા. સાહસથી લક્ષ્મણે શૂરા ઇંદ્રજીતને માર્યો. સીકંદરના સાહસથી તેનુ નામ બધી જગાએ અમર છે જો તમે સાહસથી ઝ પલાવો તો જીત અગાડીજ છે.

સવાલ—સાહસ કેટલી જાતના છે? સાહસ શબ્દને સારા અર્થમા અને નઠારા અર્થમા વાપરી બતાવો સાહસ શબ્દને સારા અર્થમા વાપર્યો તે લાવણી બોલો

પાઠ ૨૧.	હીન=વગર, વિના	જટા=લાબો ચોટલો
તન=શરીર	મૂઢ=મૂર્ખ, અભણ	પતંગ=પત ગીઉ
નૃપતિ=રાજા	બગ્ગા=બગલો	નિજ=પોતાની
વેમળ=ચોકખી, શુદ્ધ	કોકિલા=કોયલ	જળચર=પાણીમા રહેનાર પ્રાણી
મોહિની=મોહ પમાડનાર	કગ્ગા=કાગડો, કાગ	બગ=બગલા
સદ્‌વિધા=સારી વિધા	રાક=ગરીબ, નિર્ધન	ધાયા=દોડયા
વડુ=મોટુ	મોર=મુગટ, છોગુ, ઉપરી	ગાડર=ઘેટુ
કશુ=શા હિસાબમા, શા લેખામા		શીષ=માથુ

અજા=બકરો
ગર્ધવ=ગધેડો, ખર
લોટે=આળોટે
છાર=રાખ
શુક=પોપટ
ભાખે=બોલે
માનિની=સ્ત્રી
શ્વાન=કુતરો
વાગોળ=એક જાતનુ પક્ષી, વનવાગોળ
ન્યાળે=જુએ
પા'ડ=પર્વત
દ્રઢ=અચળ, કાયમ
છપીને=સતાઇને
નોળીકર્મ=નાકેથી પાણી પીવુ તે
ગજરાજ=મોટો હાથી
ભક્ષ=ખોરાક
પત્ર=પાદડા
કપિ=વાદરો

અનુભવ=અભ્યાસ, મહાવરો
વિણ=વગર
ભાવના=ઇચ્છા, ધારણા
ભંગ=નાશ
મનસા=મનની, મનવડે
સિદ્ધ=નક્કી, મુક્ત
ગંગા=ગંગાજી
ત્રિક=ત્રીજુ
વહ્યા=ગયા
જપમાળ=જપ કરવાની માળા
નાના=છંડા
ચર્ણ=પગ
પોતા=પહોચ્યા
શર્ણ=શરણ
કાન ફૂટયા=કાન બહેરા મારી ગયા
નાવ્યુ=આવ્યુ નહિ

બ્રહ્મજ્ઞાન=ઇશ્વર સબંધી જ્ઞાન
ઉત્પાત=તોફાન, ખોટી મહેનત
તપ=મનની ઇચ્છા પુરી પાડવા માટે દેહ કષ્ટ કરવુ તે
સમરસ=સરખાપણુ, સરખો પ્રેમ
સંજોગ=મેળાપ
સાવ=બધા
ભોગ=સુખ, વૈભવ
તિમિંગલ=મોટો મચ્છ
પેચે પેચે=યુક્તિથી, ધીરે ધીરે, ક્રમે ક્રમે
મથ્ય=ઘણી મહેનત કરી
વેત=મિલનસ
અળગો=જુદો, નોખો
ટળ્યો=મટયો
આશ્રય=પુજી

અન્વય—વિદ્યા માન મુકાવે, વિદ્યા પૂર્ણ જશ આપે વિદ્યા (થી) વાન શોભે છે, નૃપતિ વિદ્યાને નામે (છે) વિદ્યામાંહી વિવેક (અને) વિદ્યાથી વિમળ વાણી (છે) વિદ્યાને જગતમા મોહિની જાણી, વિશ્વ

(તેને) (વશ રહે છે) સદ્‌વિદ્યા વિશાળ રત્ન છે, વિદ્યાથી કશુ વડુ નહિ, સદ્‌વિદ્યા આગળ ધન કશુ (અને) વિદ્યાહીન જન તે પશુ (છે) (૧) જ્યમ હંસ આગળ ગગ્ગા (તેમ) પડિત આગળ મૂઢ (ને) (સમજવો) (જેમ) કોકિલા આગળ કગ્ગા, (તેમ) પડિત આગળ મૂઢ (ને) (સમજવો,) જેમ રાય આગળ રાકા, (તેમ) પડિત આ ળ મૂઢ (ને) (સમજવો,) પડિતમા ઘણા પ્રાક્રમ છે, (તેથી) પડિત સૌ શિર મોર છે. શામળ કહે (છે કે) પડિત આગળ મૂઢ તો ચાકર (અને) ચોર (જેવો) (છે) (૨) (વડનુ) વૃક્ષ જટા ધરે (છે) પતગ નિજ કાયા બાળે (છે) જળચર જળમા નહાય (છે) બગ ધ્યાન ધરવા ધાયા, ગાડર શીષ મુડાવે (છે) અજા મુખે દાઢુ રાખે (છે) ગધેવ છાર (મા) લોટે (છે) શુક મુખ (થી) રામજ ભાખે (છે) વળી મોર માનિની તજે છે, (અને) શ્વાન સકળનુ ખાય છે, શામળ કવિ કહે (છે કે) (પણ) સાચા વિના સ્વર્ગમા કોણ જાય છે? (૩) ઊંટ ઉચુ ભાળે (છે) (અને) વાગોળ નીચુ ન્યાળે (છે) (વળી) તરૂવર તાપ સહે છે, પહાડ દઢ આસન વાળે (છે) નાગ ઘર કરી ન રહે, ઉદરો છુપીને રહે (છે) ગજરાજ નોળીકર્મ કરે (છે) કપિને ફળ (અને) પત્ર (નો) ભક્ષ (છે. પણ) અનુભવ વીણ ઇશ્વર ના મળે, ભાવના સહેજ ભગ છે, (તો પણ) શામળ કવિ (કહે છે) (જેને) મનસા મિદ્ધ (છે) તેને કથરોટમા (જ) ગગ છે (૪)

અન્વય—તિલક કરતા ત્રેપન (વર્ષ) વહ્યા, અને જપ કરવાની માળાના નાકા (ઘસાઇ) ગયા, તીરથ ફરી ફરીને (ચર્ણ) થાક્યા, તોય હરિને શર્ણ ન પોતા, કથા સુણી (ને) કાન ફૂટયા તોય અખો (કહે છે) બ્રહ્મજ્ઞાન ન આવ્યુ (૧) એક મુરખને એવી ટેવ કે (જેટલા) પત્થર એટલા દેવ (માનીને) પૂજે, પાણીને દેખી (ને) સ્નાન

કરે, (અને) તુળશી દેખી (ને) પાન તોડે અખો ભગત કહે છે કે એ તો બહુ ઉત્પાત ઘણા પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત ! (૨) (સૌ) હરિ (ને) પામવાને (માટે) તપ કરે (છે) (પણ) અખો (તો) હરિમા મેળે હું (છે) મારે તો સમરસ (હોવાથી) સજોગ સેજ (છે) (એમ) સાવ સ્વતંત્ર (હોવાથી) (હુ) ભોગ પામ્યો જેમ ભર સાગરે તિમિંગલ રમે (તેમ) હુ હરિમા તો દેહ કોણ દમે ? (૩) મે' પેરે પેરે મથી જોયુ જે હરિ વિના (એક પણ) પદાર્થ નથી તો હુ જે આઠ વેંતનો ઘડયો તે કયા અળગો જઇ (ને) પડયો, એમ જોતા હરિ હાથ લાગ્યો (જેથી) અખો ટળ્યો અને એ (જ) આથ્ય રહી (૪)

સમજુતી—વિદ્યા અભિમાન છોડાવે છે, વિદ્યા પુરેપુરી આબરૂ આપે છે, વિદ્યાથી શરીર શોભે છે, રાજા વિદ્યાને (વિદ્વાનને) નમે છે વિદ્યામા વિવેક રહેલો છે, અને વિદ્યાથીજ શુદ્ધ વાણી બોલાય છે, જગતમા મોહિની જાણીને દુનિયા વિદ્યાને તાબે રહે છે, સારી વિદ્યા એ કીમતી જવાહિર છે, વિદ્યાથી કઇ પણ મોટુ નથી, સારી વિદ્યા આગળ પૈસો કઇ (વિસાતમા) નથી તેથી પૈસાદાર અભણ માણસને ઢોર જેવો જાણવો. (૧) જેમ હંસ આગળ બગલો તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો જેમ કોયલ આગળ કાગડો, તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો જેમ રાજા આગળ ગરીબ તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો જેમ દરીઆ આગળ ટાકુ તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો. વિદ્વાનમા ઘણા પરાક્રમ છે તેથી વિદ્વાન બધાથી મોટો છે, શામળ કહે છે કે, વિદ્વાન આગળ તો મૂઢ ચાકર અને ચોર જેવો છે (૨)

સમજુતી—વડનુ ઝાડ લાબો ચોટલો (વડવાઇ) રાખે છે, અને પતગીઉં પોતાના શરીરને બાળે છે, પાણીમા રહેનાર પ્રાણીઓ

પાણીમા (હમેશા) નહાય છે અને ધ્યાન ધરવા બગલાઓ દોડે છે; ઘેટા માથુ મુંડાવે છે અને બકરા મોઢે દાઢી રાખે છે, ગધેડા રાખમાં આળોટે છે, અને પોપટ મોઢેથી રામરામ બોલે છે, વળી મોર સ્રીનો ત્યાગ કરે છે અને કુતરો બધાનુજ ખાય છે, પણ શામળ કવિ કહે છે કે સાચા વગર સ્વર્ગમા કોણ જાય છે ? મતલબ કે કોઇ નહિ.

(૩) ઊંટ ઉંચુજ જુએ છે, અને વાગોળ પક્ષી નીચુજ જુએ છે; ઝાડો તાપ વેઠે છે, અને પર્વત સ્થિર આસન વાળી પડયા છે, નાગ ઘરમા રહેતો નથી. અને ઉંદરો સતાઇનેજ રહે છે, હાથી નાકેથી પાણી પીવાની ક્રિયા કરે છે, અને વાંદરા ફળ અને પાદડાનો ખોરાક ખાય છે, પણ ઇશ્વર ખરી ઓળખ વગર મળતો નથી કારણ કે ભાવનામા સહેજ ખામી છે, (તોપણ) શામળભટ કવિ કહે છે કે મનથી જેણે નકકી કરેલુ છે તેને તો કથરોટમાજ ગગા છે (તેની પાસેજ પરમેશ્વર છે) (૪)

સાર—જેઓ ઉપર બતાવેલી ક્રિયાઓથી ઇશ્વર મળે છે એમ સમજે છે તે ખોટુ છે, કારણકે એવી ક્રિયાઓ તો પશુ, પંખી, ઝાડ, પહાડ હમેશા કરે છે, પણ તેમનામા ઇશ્વરને ઓળખવાની ખરી સમજ નથી, તેથી તે ક્રિયા નકામી છે. માટે મનથી ખરી ભક્તિ અને સાચવટ વગર બીજી બધી ક્રિયાઓ નકામી છે

સમજુતી—ટીલુ કરતા કરતા ૫૩ વર્ષ વહી ગયા, મતલબ કે ઘરડા થયા ને જપ જપવાની માળાના નાકા ઘસાઇ ગયા પવિત્ર ધામોએ ફરી ફરી પગ થાકી ગયા, (બહુ તીર્થો કીધા) તોપણ પરમેશ્વરને શરણે પહોચ્યા નહિ, કથા સાભળી સાભળી કાન બહેર મારી ગયા, (બહુ કથાઓ સાભળી) તો પણ અખો કહે છે કે ઇશ્વર

સંબંધી જ્ઞાન પેદા થયું નહિ (૧) એક મુરખને એવી ટેવ હતી, કે જેટલા પત્થર દેખે એટલા બધાને દેવ ગણીને પૂજે, જ્યાં પાણી દેખે ત્યાં નહાય, તુળશી દેખીને તેના પાદડા તોડે, અખો કહે છે કે એ બધો ઉત્પાત કહેવાય કેમકે ઘણા પરમેશ્વર એ કયાની વાત ? (૨) બધા પરમેશ્વરને મેળવવા માટે કષ્ટ વેઠે છે પણ અખો ભકત તો પરમેશ્વરમાં પોતાની મેળે મળેલો છે, મારે તો (અખાને તો) સરખો પ્રેમ હોવાથી સહેજમાં પ્રભુનો મેળાપ છે, અને તમામ (માર્ગ) પોતાને તાબે હોવાથી હું સુખ પામ્યો જેમ મોટા સમુદ્રમાં મોટું માછલું રમે છે તેમ પરમેશ્વરમાં હું રમી રહ્યો છું, તો પછી શરીરને નમનું દુઃખ કોણ આપે ? (૩) યુકિતથી મેં ઘણી મહેનત કરીને જોયું, તો (મને માલમ પડયું કે,) પ્રભુ વગરની કોઈ પણ વસ્તુ નથી, (બધેજ પ્રભુ છે) તો પછી (મારા) આઠ વેતની ઉચાઇનો મને જે ઘડયો તે ઘડનાર તે (વળી) જુદો કયાં જઇને રહ્યો, એમ વિચારી જોતાં પ્રભુ હાથ લાગ્યો જેથી અખો ટળ્યો (અખાનું હું પણું ગયું) અને એ પરમેશ્વર રૂપ પુરુજ રહી (૪)

પાઠ ૨૨.

સફરી=મોટા દરીઆની મુસાફરી કરનાર

વાધરી=ચામડાની દોરી

જળ પ્રવાસ=પાણીની મુસાફરી

બતેલા=નાનું વહાણ

કુતેમારી=(કુતે+મારી)=બતેલાથી મોટું વહાણ

સવા(સ+વા)=સારો પવન-અનુકૂળ

સુકાન=વહાણનો ફેરવવાનો દાંડો

સફર=દરીઆની મુસાફરી

સરંજામ=સામાન

મનવાર=લડાઈનું વહાણ

ગંજાવર=ઘણું મોટું

બંદર કર્યા વગર=મુકામ કર્યા વગર

ટન=વીસ હંડ્રવેટ

કાટકા=કડાકા

યાત્રિક બળ=(યાત્રિક=યંત્રની+બળ =શક્તિ)=આદામા સાદા યંત્રની શક્તિ

વિદ્યુત=(વિ+વધારે+દ્યુત=પ્રકાશવુ +ત=ભૂતકૃદંતનો પ્રત્યય=એલુ) =પ્રાણી માત્રમા જે ગુપ્ત બળ રહેલુ છે તે, વીજળી (એને અંગ્રેજીમા ઇલેક્ટ્રીસીટી કહે છે)

હોકાયંત્ર=(હુક્કા=હુક્કો=દાબડી+યંત્ર) =વહાણમા દિશા જાણવાનો સંચો, એની સોય હમેશા ઉત્તર દિશામા રહે છે.

લોહચુંબક=(લોહ=લોઢુ +ચુંબક+ ચુશી લેનાર)=લોઢાને પોતાની તરફ ખેચનાર (એ એક એવી જાતનુ લોઢુ છે કે તેની પાસે થોડે છેટે સોય વગેરે બીજુ સાધારણ લોઢુ ધરીએ તો તેને તે ખેચી લઇ પોતાની જોડે વળગાડી દે છે)

પાઠ ૨૩.

દ્રોપદી=અગ્નિ કુંડમાથી નીકળેલી દ્રુપદ રાજાની પુત્રી

સ્વયંવર=કન્યાએ પોતાની ઇચ્છા મુજબ વર શોધી કાઢી પરણવુ તે

દ્રુપદ=પંચાળ દેશના રાજા, પ્રષદનો પુત્ર

ભૂદેવો=(ભૂ+દેવો)=બ્રાહ્મણો

નિવેદન કર=જણાવ, કહી બતાવ

ધ્રુષ્ટદ્યુમ્ન=હોમ કુંડમાથી નીકળેલો દ્રુપદનો છોકરો

ગોજશે=તાકશે, ફેંકશે

જળેજ=પાણીમાજ

ક્ષત=ઘા, છેદ

મચ્છ=માછલુ

ભગિની=બેન

વરમાળ=સ્વયંવરમા કન્યા જે માળા=હાર પહેરાવી પોતાનો વર કરી થાપે છે તે, વરવહુની કોટમા પરણતી વેળા જે માળા ઘાલવામાં આવે છે તે

અન્વય—વીરો સાભળો, પણ જે ધન્ય ઉઠાવશે અને ચક્રમાથી

જતુ શર જે યોજશે, ને જળેજ જોઇ મચ્છને ક્ષત કરશે, તેને (મારી) ભગિની આ વરમાળ પહેરાશે

સમજુતી—ભાઇઓ સાભળો, જે કાગડુ ઉચકશે અને ચક્રમાથી જાય એવી રીતે બાણ ફેંકશે, ને પાણીમાજ જોઇને મચ્છ વીંધશે તેને મારી બેન આ વરમાળ પહેરાવશે

હાથ ઘસીને=પસ્તાઇને, દીલગીર થઇને
ડોળ=ભપકો
જયદ્રથ=સિંધુરાજાનો પુત્ર. (એ દુર્યોધનની બેન દુશીલા સાથે પરણ્યો હતો)
બાકા ટેડા=ફાંકડા
તાવ=તાલ, મુછપર હાથ ફેરવવો તે
સાંધ્યો=તાક્યો
દુટી=નભિ, પેટના નીચલા ભાગમા જે શરીરનું મધ્ય બિંદુ છે તે
પણછ=ચાપ, ધનુષની દોરી
ચોઘડીઉ=ચાર ઘડીનો વખત
શિશુપાળ=દમઘોષનો વસુદેવની બેનથી થએલો પુત્ર
નયનવેધ=આખ છેદવી તે

પ્રબળ=(પ્ર+બળ) જોરાવર
વેધી=વીંધી, છેદી
વરે=પરણે
ખેદ=બળાપો, અફસોસ
કીર્તિમંત=(કીર્તિ+મંત) આબરૂવાળા
સોંપે=જણાવે
સાર્થ=સફળ
પણ=નિયમ, પ્રતિજ્ઞા, બાધા
દાખી=બતાવી
વીર્ય=પરાક્રમ, બહાદુરી
ક્ષત્રીજાયો=ક્ષત્રી પુત્ર
ભાંડે=ધરે
વિપ્ર=બ્રાહ્મણ
લાજ=આબરૂ
સરશે=થશે

અન્વય—કોઈ રાએ ઊંડા ઊઠોની! અને મચ્છ વેધી કન્યાએ

વરો, મચ્છ વેધી કન્યા વરો, (કે જેથી) મારૂં પણ મિથ્યા ન થાએ. (૧) કોઇ મચ્છ વેધી નવ શકે, આ જોયે મુને (મનમા) ખેદ થાય (છે,) સૌ ક્ષત્રી કિર્તિમત સો'યે, પણ શુ ! અહીંઆ (કોઇ) વીર ન હોયે ? (૨) વારૂ માથે મુગટ મુક્યા છે (તો) હવે મારૂ પણ સાર્થ (ક) કરો, (તમે) કોટે મોતીની માળા ઘાલી છે. (તો હવે) વીર્ય નાખી વરમાળ પહેરો (૩) કો ક્ષત્રીજાયો હામ ન ભીડે (તો) વિપ્રમાથી કોઇ કામ કરો, (કે જેથી) સભાકેરી ને મારી લાજ રહેશે. (અને) વળી કન્યાનુ કામ સરશે

સમજુતી—કોઇ રાજા ઊઠો ઊઠો અને માછલાને છેદી કન્યાને પરણો, માછલાને છેદી કન્યાને પરણો, કે જેથી મારી પ્રતિજ્ઞા નકામી જાય નહિ (૧) કોઈ માછલુ છેદી શકતુ નથી આ જોઇ મને મનમા (દીલગીરી) બળાપો થાય છે, અફસોસ છે કે કોઈ માછલાને વીંધવાને સમર્થ નથી બધા ક્ષત્રીઓ આબરૂદાર (પ્રતિષ્ઠાવાળા) જણાય છે પણ શુ ! અહીંઆ કોઇ બહાદુર નથી ? (૨) વારૂ તમે માથે મુગટ મૂક્યા છે (તમે રાજા છો) તો ઠીક પણ હવે મારી પ્રતિજ્ઞા સફળ કરો, વળી તમે ગળામા મોતીની માળા ઘાલી છે તે ખોટી માનુ છું, તો હવે તમારૂ પરાક્રમ બતાવીને વરમાળ પહેરો (૩) કોઇ ક્ષત્રીય પુત્ર હિંમત કરે નહિ તો બ્રાહ્મણમાથી તમે કોઇ મારૂ કામ કરો, કે જેથી સભાની ને મારી આબરૂ રહેશે, અને વળી કન્યાનુ પણ કામ થશે (૪)

કોડ=હોસ
દીન=લાચાર
વીનવે છે=વિનતી કરે છે
કર્ણ=કુંતીને કુવારી અવસ્થામા સૂર્યથી થએલો પુત્ર
સિદ્ધ કરીશ=પાર પાડીશ
સધાન=જોડાણ
સૂતપુત્ર=દાસીનો પુત્ર, સારથિ પુત્ર

લજ્જિતપણુ=શરમાળપણુ	છટાએ=ખુબીથી
ક્રોધયુકત=ગુસ્સાવાળા	કાપડી=કાપડ વેચનાર, (કારણ કે પાડવો કાપડ વેચવાનો ધધો કરતા હતા ત્યાર પછીથી સાધુની સાથે જવા લાગ્યા) સાધુ, સાધુના વેષમા અર્જુન
નક્ષત્રી=ક્ષત્રી વગરની	
સાક્ષાત=પ્રત્યક્ષ	
કન્યારત્ન=કન્યારૂપી રત્ન	
તેજ=આબરૂ, કિર્તિ	
વામન=વિષ્ણુનો પાચમો અવતાર, ઈંદ્રના નાનાભાઇ	મરોડ=વાક, લઢણુ
	ગળ્યા=આગ્યા
અગસ્તિ=એ નામના ઋષિ, વરૂણ અને ઉર્વશીના પુત્ર	દક્ષ=નિપુણ, હોશિયાર, ચતુર
	ટાઢુ કર્યુ=નિવૃત્ત કર્યું કામથી નવરૂ કર્યું
વાન=બાધો, વણ	
ચાચલ્ય=ચચળાઇ	વિસ્મે કર=નવાઇ પમાડે

અન્વય—જુઓ વિપ્રે હામ ભીડી છટાએ ધનુષ ધર્યુ (છે) કાપડી ક્ષત્રીનુ કામ કરે છે, છટાએ ધનુષ ધર્યુ (છે,) તેના અગ મરોડ જુઓ, છટાએ ધનુષ્ય ધર્યુ (છે,) ગર્વી ભૂપતિના કોડ ગળ્યા છટાએ ધનુષ ધર્યુ (છે) એના નેત્રનો લક્ષ જુઓ છટાએ ધનુષ ધર્યુ (છે,) શર ગ્રોજવે કેવો દક્ષ છે છટાએ ધનુષ ધર્યુ (છે,) એ હો ! એણે મચ્છ વેધ્યો (અને) ધનુષ ટાઢુ કર્યુ વિપ્રે અદ્દભુત (કામ) કર્યુ, (તેથી) એ સઘ વરમાળા પહેરશે

સમજુતી—(એક બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે) જુઓ બ્રાહ્મણે કેવી હિંમત કરી છે ને કેવી ખુબીથી કામઠુ પકડ્યુ છે ! કેવી ખુબીથી કામઠુ પકડીને સાચુ ક્ષત્રીનુ કામ કરે છે ! એના શરીરની લઢણુ જુઓ ! એણે ખુબીથી કામઠુ પકડ્યુ છે, અહંકારી રાજાઓના હોશ ગળી ગયા છે.

ખુબીથી કામઠુ પકડયુ છે એની આખની નિશાન તાકવાની ખતીવી ધારણા જુઓ એણે ખુબીથી કામઠુ પકડયુ છે બાણ મારવે કેવો નિપુણ છે એણે ખુબીથી કામઠું પકડયુ છે. અરે એણે માછલુ વીંધ્યુ ને ધનુષ ટાઢુ પાડયુ એ બ્રાહ્મણે નવાઇ જેવું કામ કર્યું તેથી એને દ્રૌપદી તરત વરમાળ પહેરાવશે

અન્વય—બાઇ કોઈ વિસ્મે કરે (એવુ) દીસે (છે) દ્રૌપદી માળ પહેરાવે છે, (તેથી તેના) મનનુ માન્યુ થાય (છે,) (તેથી) તે અતંર હરખાય (છે) (૧) બાઇ તે વરમાળા પહેરાવીને મચ્છવેધુની પાસ ઉભા, એની (દ્રૌપદીની) આશ ફળો, અને એ વર ક્ષત્રી હજો (૨) બાઇ તમારૂ હેત ન વીસરે, અમને (તમારાથી) છુટા પાડયાનુ દુખ (છે પણ) તમને સુખ થાઓ એમા (અમે) સુખ માનીશુ. (૩)

સમજુતી—બાઇ કોઇ નવાઇ પમાડે એવુ લાગે છે પણ તમો એને માળા પહેરાવો છો, તેથી એ મનમા ખુશ થાય છે, (૧) કારણ એના મનનુ ધાર્યું થાય છે દ્રૌપદી તે વરમાળ પહેરાવીને મચ્છવેધુની (અર્જુનની) પાસે ઉભા. એની (દ્રૌપદીની) આશા સફળ થાઓ અને એ વર ક્ષત્રી હોજો. (૨) બાઇ તમારૂ હેત ભુલાય તેમ નથી તેથી અમને તમારાથી વિયોગ થયાનુ દુખ થાય છે, પણ તમને સુખ થશે તેમા અમે સુખ માનીશુ. (૩)

પાઠ ૨૪

મક્કા=અરબસ્તાનમા શહેર છે(એમા મહમદ પેગબર સાહેબનો જન્મ થયો હતો)

હજ=મક્કાની જાત્રા કરવી તે

હાજી=જાત્રા કરનાર, જાત્રાળુ

જેદ્દા=અરબસ્તાનમા રાતા સમુદ્રને કાંઠે બદર છે.

મજલ=ટપ્પો

જોગવાઈ=સગવડ

પાક=પવિત્ર
ધારણ કરે છે=પહેરે છે
પાટલી=ઘડી
લીખ=જૂના ઈંડા
શરીફ=કીર્તિમંત, આબાદ
નિમાજ=બંદગી, પ્રાર્થના
ફરમાન=હુકમ
લબ્બેક=હું આવું છું
ચુમે=ચુંબી કરે
ચાલ=ચાલથી
પઢી=ભણી
અલેહિસ્સલામ=જેના નામ ઉપર રહેમત રહે તેવા
ખુતબા=ધર્મનો ઉપદેશ
ભોગ=બળિદાન
મહમદ પેગંબર=ઈશ્વરના ત્યાંનો સંદેશો લાવનાર મહમદ, ઇસ્લામી પંથનો સ્થાપનાર
મદીના=અરબસ્તાન દેશમા શહેરછે (અહીંઆ મહમદ પેગંબર સાહેબ મરણ પામ્યા હતા)
ઇસ્લામી ધર્મ=મુસલમાની ધર્મ
શેતાન=પલિત, અપવિત્ર

પાઠ ૨૫

પ્રાચીન=જુનું
અર્વાચીન=હાલનું, ચાલતા સમયનું
ત્વચા=ચામડી
બહેરીન=ઈરાની અખાતમા બેટ છે
સિંહલદ્વીપ=લંકા (એની આકૃતિ જમરૂખના જેવી છે)
છવાઈ રહે છે=ખીલી નીકળે છે, જણાય છે.
અડદીઆ=કાળા
સટકીઉ=ઝટ સરી જઈ ફુટે એવી ગાઠ
ચીમટા=ચીપીઆ
ભસ્મ=રાખ
વડ=પ્રકાર, જાત
વીંધ=છિદ્ર, કાણુ
બંધાય=નક્કી થાય, ધરાય
સરકો=શેરડી, તાડી વગેરેનો ખાટો થએલો રસ

પાઠ ૨૬

નિંદા=કોઇનુ ભુંડુ બોલવુ તે
ચાડી ચુગલી=વગર કારણે અથવા

કારણસર કોઇની છુપી વાત બીજા ઘણા માણસ આગળ કહેવી તે
કુટેવ=(કુ+ટેવ) ખરાબ આદત
ચર્ચા=વાદવિવાદ
કુથલી=નકામુ ટહાયલુ, સાર વિનાની લાબી વાત, નિંદા
મંડળીની હવામાંજ ફેર પડતો=મંડળીમા કાઇક જુદીજ અસર થતી
છાપ=અસર
ઘર ભાગે છે=ઘરમા તૂત પડે છે
ચાનક=ખંત, ચેતક, કાળજી
ગીબત=નિંદા, નાલેસી. કોઇની પાછળ તેનુ ભુડુ બોલવુ તે
હલાલ કરેલી=ખાવાને માટે ધર્મ વિધિ પ્રમાણે કાપેલી
તાજુબ=વિસ્મય
ખોડ=એબ, ખામી
ચીડ=કંટાળો, અણગમો
નજરે નજરે=પ્રત્યક્ષ
ખાસીએત=ટેવ, આદત
જડમૂળથી=સમૂળગી, તદ્દન
જીભલગી=જીભડી, જીભ
લુલી=જીભ
વિકટ=અઘરૂ, મુશ્કેલ

પાઠ ૨૭.

પ્રાત કાળ=પ્રભાત
ચિત્ર=ચિતાર, આબેહુબ વર્ણન
મર્યાદા=છેવટની હદ, છેડો
અરૂણ=સૂર્યનો સારથિ
સારથિ=રથ હાકનાર
ચંદ્રના મુઆ પછી=ચંદ્રમા અસ્ત થયા પછી
કુમુદિની=કુમુદ ફૂલનો વેલો, પોયણી
પ્રિયા=વહાલી
સેવતી=એક જાતનુ ફૂલનુ ઝાડ
નાસિકા ઇંદ્રિય=શ્વાસ લેવાની ઇંદ્રિય, નાક
દિવાકર=(દિવા+કર)=દહાડાનો કરનાર રવિ, સૂર્ય
ચોપદાર=છડીદાર
નેકી=સાચવટ
શોર=મોટો અવાજ
પ્રભાતીઉં=સવારના પહોરમા ગાવાની કવિતા

અમથો રાગડો કાઢી જુઠું રડવા= ખોટો વિલાપ કરવા

સાતમી ચોપડીના

અર્થ દશ આના

દોપિસ્તા=સહી ચોપડી વુટેલા જાડા પત્તા

ઇત્યાદિ=(ઇતિ=એ પ્રમાણે+આદિ= બીજી) એ પ્રમાણે બીજા પણ, વગેરે

બંધન=મ ધન

શંખણી=કકાસિઅેણ, નઠારી

આળસુ=જેને કામ કરવાનુ મન ન થાય તે

એદી=વણોજ આળસુ, બીલકુલ કામ નહિ કરનાર

અંગવસ્ત્ર=(અંગ+વસ્ત્ર)=શરીર ઢકવાનુ લુગડુ

સહસ્ત્રલિંગ=(સહસ્ત્ર=હજાર+લિંગ) મહાદેવની હજાર દહેરીવાળુ

વનવાગલા=વનવાગોળ

સફળ=સિદ્ધ પૂર્ણ

નિષ્ફળ=નકામી, ફોકટ

ચિંતાતુર=(ચિંતા+આતુર)=ફીકરમંદ

લાદીને=પીઠપર ભાર ભરીને

ધનુર્વિદ્યા=(ધનુર+વિદ્યા)=કામઠુ એંચી બાણ મારવાની વિદ્યા.

પાઠ ૨૮.

કબીરવડ=એ નર્મદા કિનારે આવેલા શુક્લતીર્થની સામેના બેટમા વડ છે (એના જેવો મોટો દુનિયામા બીજો નથી એને માટે એવુ કહેવાય છે કે મહાત્મા કબીરે અહી વડનું દાતણ કરીને ચીરી નાખેલી તેમાથી એ વડ ઊગી નીકળેલો)

ભાસ્યો=દેખાયો, જણાયો

જોદ્ધા=લડવૈયો

એકાંતે=શાંત જગામા

કદે=માપમા, ઉંચાઇ અને વિસ્તારમા

અચરતી=નવાઇ

મોરું=બહાર પડતી શોભીતી વસ્તુ, નાક

મોરાનો=મોખરાનો, આજૂબાજુનો

મગરૂર=અભિમાની, અહંકારી

સત્સંગે=કબીરના સમાગમથી, સારી સોબતથી

કબીરા ભગતમા=કબીર પંથીઓમા

તતુ=તડવાઇ, મૂળી
ખુચે=ભોયમા પેશી ઊગી નીકળે
સકેલી=એકઠી કરી નાની કરી
જટા=માથાપરના લાબા વાળ
ગિર=પર્વત
ભેદી=જટામાથી પેશી
મિત=મધ્યમ, થોડો
અમળ=ચોકખુ, નિર્મળ
ઘટા=ભરાવ
છાયા=છાયડો
ખગ=પક્ષી

હીન કરમના=ઓછા ભાગ્યશાળી, કમનસીબ
થાળા=મૂળીઆ બાઝેલી ઉચી જગા
ગલી=સાકડો રસ્તો
રમણીય=સુદર
લાલ=ફક્કડ પુરુષ
લલના=ફક્કડ સ્ત્રી
લાલ લલના=ફક્કડ સ્ત્રી પુરુષો
જપ=ઇશ્વરના નામનો મત્ર વારેવારે મનમા બોલવો તે
છાયી=પથરાઇ
હરિત=લીલા

ચૂગવુ=ચાચ મારીને ખાવુ
ઠુમસા=ટુકા ને જાડા
ખુશનુમા=આનદ આપનાર
ઠાર=ઝાકળ, હીમ
ઠરી=ટાઢી થઇ, સતોષ થયો
ખરી=ખરી પડી, જતી રહી
ખરીજ=ખરેખરી
વિશેષ=ખાસ કરીને
ગંભીર=પ્રૌઢ
નર્મદા=રેવાજી
કૃતાર્થી=ધારેલુ પામેલો
નરમદા=નર્મદાશકર કવિ

સમજુતી—ધુમસને લીધે દૂરથી કબીરવડ ભુગે ઝાખો પહાડ જેવો નદી વચ્ચે નિર્ભયપણે એક સરખો (સ્થિર) ઉભેલો દેખાયો, હારેલો લડવૈયો જાણે (નદી વચ્ચે બેસીને) ધ્યાન કરતો હોયની ! એવો એ કબીર વડ સવારે એકાતે શોકને હરે છે (૧) મોટાઇમા અને દેખાવમા એ (કબીરવડ) જગતમા નવાઇ પમાડનાર જણાય છે, ખરે ! જે દેશમા આવુ ભૂષણ હોય તે દેશ (જગ્યા) મગરૂબ કેમ નહિ રહે ? કબીરના સમાગમથી એ (કબીરવાડ) કબીરપથીઓમા પવિત્ર મનાય છે, ડાળી અને વડવાઇના વધારાને લીધે એ હમેશ અમર કેમ નહિ કહે-

વાય? (૨) પ્રથમની ઝાડની ડાળોમાથી ફુટીને નીકળતી ભોયમા પેસી જાય એવી વડવાઇની શોભાથી ઘણા શરમાઇને શિવજી ઊઠયા ને પોતાની જટા સ કોચીને હિમાલય પર્વતપર જઈ રહ્યા (૩) એ વડની એવી ઘટા કે જેમા ઉનાળામા પણ સૂર્યનુ એક પણ કિરણ ઘણી મહેનતે પણ પેસી શકે નહિ, ઉચે એવી ઘટા હોવાથી નીચે શિતળ છાગા પડે તે છાયાનુ લોકો સુખ લે છે, ખુલ્લી બાજુઓ તરફથી પુષ્કળ પવન આવી જમીન ઉપરનો ધૂળ કચરો વગેરે સાફ કરે છે, પછી જોઇએ તેટલો પવન આવવાથી માણુસોના મનને ખુશી કરે છે, (૪) ઘણા જતુ અને પક્ષીઓ અહીં રહીને ઉંચા પ્રકારનુ સુખ પામે છે, અહીં ઘણા જાત્રાળુઓ પુણ્ય સમજીને ઉતરે, અહીં ઘણા શિકારીઓ બહુ ગમત કરે છે, અહીં હજારો લોકોનો સમાસ થતા અડચણ પડતી નથી એ વડની છાયામા ૧૫૦૦૦ માણુસ સુખે રહી શકે એવો મોટો છે. (૫) અહીંથી નદીને દૂર વહેતી જોવી તે ચકચકિત દેખાય છે, ને કોઇ કોઇ પશુઓ બેટપર અહીંતહીં ચરે છે તે જોવા, ભારે ઘટા જોવી, ને કોઇ પક્ષીઓના સ્વર સાભળવા, શરીરમા ચોકખો વાયુ લેવો, આવુ સુખ કમનસીબ માણુસો હોય તે ન લે (૬) ઘટા અને મુળિઆની આજુબાજુ થએલી ટેકરીઓને લીધે ફરવા લાયક ઘણી ગલીઓ થઇ છે, વડવાઇઓની પોલાણુમા કેટલીક ગુફાઓ થઇ, અને તેમા શોભિતી ઘણી બેઠકો બની છે, જેમા નિરાતે ફક્કડ સ્ત્રીપુરુષો ખુશીથી રમી શકે અથવા નિરાતે જોગી પુરુષ ખુશીથી (જપમા) ઇશ્વર સ્મરણુમા બેસી શકે, (જોગી ભોગી બંનેને ફાવે એવી જગ્યા છે) (૭) જાડા, લીલા, કુમળા, કુમસા પાન્ડા છાયા કરીને શોભે છે વળી રાતા (પાકા) ટેટા ખાઇને ઘણા જીવો પેટ ભરે છે, બાજુ પરથી ઘણા આનંદદાયક

રંગના કિરણો પડે છે, નીચે કરોળીઆ વગેરેએ બાંધેલા પડો હીમથી (હીમનું પાણી પડેલું હોવાથી) તડકામાં બરફ સરખા ચળકતા જણાય છે (૮) હે ! કબીરવડ તને જોઇને મારી આંખ ટાઢી થઇ (સંતોષ થયો) મારી પાપવાળી બુદ્ધિ જતી રહી ને મને ખરેખર સારી જાત્રા થઇ, હે ગંભીર કબીર વડ તારા વડે નર્મદા નદી સારી શોભે છે, વધારે શોભે છે અથવા હે નર્મદા નદી હું નર્મદાશંકર કવિ તારા દર્શનથી ઘણો સુખી થયો છું (૯)

પાઠ ૨૯.

મશહુર=પ્રખ્યાત, નામીચા
નિર્ધનતા=(નિર્+ધન+તા)=ગરિબાઇ
રંગ=લહેજત, શોખ
બંધારણ=બાંધો
સ્કોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને મદદ દાખલ જે રકમ મળે છે તે
નિર્વાહ=ગુજારો, પોષણ
ઉદાહરણ= દૃષ્ટાંત, દાખલો
બાહુબળ=જાત મહેનત
ઉંચે સ્થાને=ઉંચી પદવીએ
મનોબળ=મનનું જોર, મગજશકિત
મંત્રી=કારભારી
સુધારક=(સુ+ધાર+અક)=સુધારો કરનાર
તંત્રીપણુ=વર્તમાનપત્ર વગેરેમાં લખાણ કરી તે ચલાવવાનું કામ
ગયું દીઠું ન પડયું=જવાથી કામને હરકત ન આવી, કામ અટકી ન રહ્યું
ઇન્સપેકટર=તપાસનાર
ડેપ્યુટી=તાબાનો
વહોરી=માથે લઇ
બીડું ઝડપ્યું=આગેવાની કરી
ટ્રેનિંગ=શિક્ષણ
પ્રિન્સિપાલ=મુખ્ય ગુરુ
પ્રાથમિક=(પ્રથમ+ઇક)=શરૂઆતની
અભિપ્રાય=સલાહ, વિચાર
વર્નાકયુલર=દેશી ભાષા, (ગુજરાતી)
સોસાઇટિ=મંડળી
પ્રસાર=ફેલાવો
ઉન્નતિ=ચઢતી
પ્રયાસ=મહેનત, યત્ન

ઉદય=ચઢતી, ઉન્નતિ, વૃદ્ધિ
અર્પણ=બક્ષીસ, ભેટ
નિખાલસ=નિષ્કપટી, શુદ્ધ મનના

પાઠ ૩૦.

ઢંઢેરો=રૈયત માટે સરકાર તરફનું જાહેરનામુ
નામદાર=(નામ+દાર)=પ્રખ્યાત
ઇસ્ટ ઇંડિયા કંપની=ઇંગ્લાંડથી હિંદુસ્તાનમા વેપાર કરવા આવેલી મંડળી
સ્થાપન=મંડાણ, શરૂઆત
મૂળ હેતુ=અસલ વિચાર
રાજ્યવ્યવસ્થા=(રાજ+વ્યવસ્થા)=રાજ્ય બંધારણ
ગરબડ=ગોટાળો
પાર્લામેન્ટ=ઇંગ્લાંડની રાજકીય સભા
સનદ=પરવાનો, પટો
મારફત=દ્વારા, વડે
સમસ્ત=બધા, સઘળા
અભયવચન=(અ+ભય+વચન)=બીક વગરના ખાતરી ભરેલા બોલ
પ્રકટ કર્યો=જાહેર કર્યો
હસ્તક=તાબે, કબજે
વાઇસરોય=રાજાનો પ્રતિનિધિ, રાજાને બદલે નિમાયલો અધિકારી
તહનામુ=સલાહનો કરાર
કરારનામુ=સરતનો પટો
સદરહુ=ઉપર કહેલી, મજકુર
ધકકો=નુકમાન
મરતબો=માન, મોટાઇ
રાજ્યધર્મ=(રાજ્ય+ધર્મ)=રાજાની ફરજ
ઇતરાજી=નાખુશી, કમ મહેરબાની
સ્વસ્થતા=(સ્વસ્થ=શાંત+તા=પણું) શાંતિ
લોકોપયોગી=(લોક+ઉપયોગ+ઇ) લોકના જરૂરની
વૃદ્ધિ=વધારો
સમગ્ર=આખી, બધી
આબાદાની=ચઢતી
સામર્થ્ય=જોર, બળ

પાઠ ૩૧

લંડન=ઇંગ્લાંડમા ટેમ્સ નદીને કાંઠે બ્રિટિશ રાજધાનીનુ શહેર છે (એ દુનિયામા મોટામા મોટુ

શહેર છે)
રોનકદાર=(રોનક+દાર)ઘાટદાર
ઝળાઝળા થઈ રહેવી=પ્રકાશેલી
ગ્યાસ=વાયુ
જંગી=મોટી
સુરંગ=જમીનમા દારૂ ભરી ઉડાવવો તે
ટેમ્સ ટનલ=ટેમ્સ નદીની નીચે થઇ ગાડી, ઘોડા, માણસ અને આગ ગાડીને જવાનો રસ્તો
ટનલ=જમીન ખોદીને તળેથી બનાવેલો રસ્તો
રળિઆણુ=સુદર, રૂડરુ, સુશોભિત
પટ્ટાભિષેક=ગાદીએ બેસવાની ક્રિયા
દફન કરવુ=દાટવુ
પૅલેસ=મહેલ
મ્યુઝીઅમ=પ્રદર્શન, સંગ્રહસ્થાન
ઐતિહાસિક=ઇતિહાસ જણાવનારી
બખ્તર=લોઢાની જાળીનો અંગરખો,
મુગટ=તાજ
બ્રીજ=પૂલ
નેશનલ=પ્રજા સબધી
સાહસિક=(સાહસ + ઇક)=જોખમ વેઠનાર

દેશાભિમાની=(દેશ+અભિમાન+ઈ) =દેશનુ અભિમાન રાખનાર

પાઠ ૩૨.

કૃતજ્ઞતા=(કૃત+જ્ઞ+તા)=નીમકહલાલ પણુ
લાગણી=ભાવ
વૃત્તિ=વલણુ
ઉંચો ભાવ=આસ્થા
શ્રવણુ=માત પિતાની આજ્ઞા પાળનાર બ્રાહ્મણુ
વિસુવિઅસ=નેપ્લ્સની પાસે ઇટાલીમા જ્વાળામુખી પર્વત છે તે
લાવા=જ્વાળામુખીના મોમાથી જે ઉનો રસ નીકળે છે તે
અગ્નિરસ=(અગ્નિ+રસ)=અગ્નિનો રસ
ગરક થઇ ગયુ=દગાઇ ગયુ
લીલો=ટાઢો, ઠંડો
અસાધારણુ=(અ + સાધારણુ)= ઘણીજ, સાધારણુ નહિ તે,નવાઇનો
ભકિતમાન=ભકિતવાળા
ક્ષેત્ર=જાત્રાનુ ઠેકાણુ, ધામ
ગુણીઅલ=ગુણુ જાણુનાર

શોકાતુર=(શોક+આતુર) દીલગીરી
આભારી=(આભાર=ઈ)આભારવાળા
પંક્તિ=દરજ્જો, પ્રકાર
કૃતઘ્ન=(કૃત+કામ+ઘ્ન=નાશ કરનાર) =ઉપકારના બદલામા અપકાર કરનાર
કૃતઘ્નતા=નીમકહરામી
કરમ=ભુડા કૃત્ય
ઘોર=ભયકર
ચટકા ભર્યાજ કરતુ=મનમા ખેદ થયાજ કરતો

પાઠ ૩૩.

ભવ્ય=મોટી સુદર
મત્સ્યેદ્ર=એ નામનો એક તપસ્વી, ગોરખનાથનો ગુરુ
મઢી=ઝુપડી, પર્ણકુટી, મરડીઓ
યોગશાસ્ત્ર=ચિત્તવૃત્તિના નિરોધનુ શાસ્ત્ર
ઉપદ્રવ=હરકત, અડચણ
બો=ગુફા, બખોલ, કોતર
હાડકુ પણ જડે=હાડકાના ચુરેચરા થઈ જાય
અધારા=તમર, ચકરી, ફેર
વેદાત=એ નામનુ એક શાસ્ત્ર
પારગત=પાર પામેલા
ચડિકા=એ નામની દેવી, માતા
યથાશક્તિ=શક્તિ મુજબ
કુળદેવતા=ગોત્રજ
ઇષ્ટદેવતા=પોતે પસદ કરેલો દેવ
જતિ=ગોરજી
સ્થાનિક=મઠવાળા, આશ્રમવાળા
પથીઓ=પથવાળા
વિરોધ=જુદાપણું અણબનાવ
ઝાઝવા=ઝાખ, અધારા
એક બીજાના ખભા ઉપર માથા કરી જોઇ રહેતા હતા=એક બીજાને ઢાળ પડતા વળગી રહ્યા હતા
તળેટી=પહાડના મૂળ આગળની જગો
ઠઠ=જથો
ચાતુર્માસ=ચોમાસામા સાધુઓ એકજ જગ્યાએ ચાર મહીના રહે છે તે
તાણાવાણા=વણવાની સાળપર ઉભા આડા દોરા રાખવામાં આવે છે તે

અનહદ=હદ વિનાનું, ઘણું જ
વરસાદની વૃષ્ટિ=વર્ષોજ વરસાદ
પડખામાં=બાજુમાં
ઓરજ=જુદીજ, ન્યારી
ફોક=ફોકટ, નકામું
ગોરખ=એ નામનો તપસ્વી

પાઠ ૩૪

વિનાશ=નાશ પામવું તે
વિનાશકાળે=નુકસાન થવાને વખતે, દુઃખ આવવાને વખતે, નાશ થવાને વખતે
વિપરીત=અવળી, ઉલટી
સમાણી=સમાન, જેવી
સતિ=પતિવ્રતા
પ્રતિજ્ઞા=પણ
પ્રમાણી=અનુસરી, તે પ્રમાણે ચાલી
કુરંગ હણવા=હરણને મારવા
મતિ ભ્રષ્ટ કીધી=બુદ્ધિ બગાડી
કાળજ્ઞાની=ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળની હકીકત જાણનાર
પાની=પગલું, પગ
ધરાવી=મેળવી
જમાવી=એકઠી કરી, મેળવી, પાથરી
વળુંધી=વળગી, ધરી
યદુપુરી=જાદવ રજપુતોની રાજધાની, દ્વારકા
સુરા=દારૂ
ભરાણો=ભરાયો
શરિરશુદ્ધિ=શરીરનું ભાન
વેત્તા=જાણનાર
નિકટ=પાસે, સમીપ
લહ્યું=લીધું, ભોગવ્યું
સંત=સાધુ
ટળે=દૂર થાય, મટે
આશા=અમુક ઇચ્છેલું મળશે એવું ધારવું તે
તૃષ્ણા=મેળવવાની ઇચ્છા
ઇર્ષા=અદેખાઇ
મોહ=માયા
મત્સર=ક્રોધ
મમતા=મારાપણું
પ્રકટે=પેદા થાય
ઉર=મન
દઢ=પાકું, સચોટ
પતિત=પાપી, ધર્મથી ભ્રષ્ટ થએલા
ઓધારીઆ=ઉગાર્યા, ઉદ્ધાર કર્યો, તાર્યા
પરતાપ=મહિમા
સિદ્ધ=મુક્ત
શુક=વ્યાસના પુત્ર
આદિક=બીજા, વગેરે
મુનિવર=મોટા મુનિ
ચોટયું=લાગ્યું
મર્મ=ભેદ, છુપી વાત
અનુપ=(અન+ઉપ=ઉપમા)=કોઇની સાથે સર

આવી ન શકાય એવો, ઉત્કૃષ્ટ	છૂટે=જતી રહે	વ્યાપક ઇશ્વર
મહંત=મોટો સાધુ	માયાની જાળ=જગતના પ્રપંચ	મુક્તાનંદ=સાધુનું નામ છે
સેવ્યે=સેવા કર્યાથી	પરિબ્રહ્મ=પરમેશ્વર, સર્વ	આળપંપાળ=ફાંફાં

અન્વય—સીતા સમાણી કોણ શાણી સતી (હતી,) (કે જેણે) સદા પતિ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણી (તેણે પણ) કુરંગ હણવા (ને) મતિ ભ્રષ્ટ કીધી, (એ) વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ (સુઝી) (૧) કૌરવ કેવા કાળજ્ઞાની હતા? (તેમણે પણ) કુસંપમાં પાછી પાની ન કરી, (ને) દ્વેષ સહિત ક્રોધી કપૈ મુઆ, (એમ) વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ (સુઝી) (૨) નળે ન્યાય વિષે નિપુણતા ધરાવી (ને) જગતમાં સુકીર્તિ જમાવી (તેણે પણ) દ્યુતને વશુંથી ગાદી ગુમાવી, એ વિનાશકાળે૦ (૩) યદુપુરી (ના) યાદવ યાદ આણો, (તેમનો) જીવ સુરા વિષે ભલો ભરાણો (તેથી તેઓ પણ) શરીર સર્વ શુદ્ધિ મૂકી (ને) મુઆ, (એ) વિનાશકાળે૦ (૪) રાવણ રૂડો શાસ્ત્રવેત્તા હતો, નવે ગ્રહો (તેની) નોકરમાં રહેતા (તેણે) સીતા હરી (ને) કુબુદ્ધિ (એ) કષ્ટ લહ્યું (એ) વિનાશકાળે૦ (૫)

સમજુતી—સીતાના જેવી કોઇ ડાહી સતી ન હતી કે જે હમેશા ધણીના હુકમ મુજબ ચાલી, તેણે પણ હરણ મારવા માટે બુદ્ધિ બગાડી જ્યારે વિનાશ થવાનો હોય ત્યારે અવળી બુદ્ધિ સુઝે છે (૧) કૌરવ કેવા ત્રિકાળજ્ઞાની હતા, (ભીષ્મ, દ્રોણ, સંજય) તેઓ પણ કુસંપ કરવામાં હઠ્યા નહિ, ને ક્રોધી (કૌરવો) અદેખાઇ સહીત કપાઇ મુઆ. (ટેક) (૨) નળ રાજાએ ન્યાય કરવામાં ઘણી માહીતી મેળવી હતી જેથી તેની દુનિયામાં સારી આબરૂ ફેલાઇ હતી તેણે પણ જુગારને વળગીને રાજપાટ ગુમાવ્યું. (ટેક) (૩) દ્વારકાના જાદવોને

સભારો કે તેમનો જીવ દારૂ પીવામા ઘણો ભરાયો મતલબ કે દારૂ પીધો તેથી તેઓ પણ શરીરનુ બધુ ભાન ભૂલીને અદર અંદર લઢીને કપાઇ મુઆ (ટેક) (૪) રાવણ સારી રીતે શાસ્ત્રને જાણનાર હતો, અને નવે ગ્રહો તેની સેવામા પાસે ને પાસે રહેતા હતા પણ તેને સીતાનુ હરણ કરવાની નઠારી બુદ્ધિ થઇ તેથી દુખ વ્હોર્યું, (ટેક) (૫)

સમજુતી—સાચા સાધુપુરુષનો સમાગમ ખરૂં સુખ આપે છે. ખરૂ સુખ આપનાર છે, માટે સત સમાગમ કરવો સત સમાગમથી આશા, તૃષ્ણા, અદેખાઈ, અહંકાર, માયા, ક્રોધ, મારાપણુ, એ અવગુણો બળી જાય છે અને તેથી મનમા ઇશ્વિરનુ પાકુ જ્ઞાન થાય છે. (ટેક) (૧) સત સમાગમથી નારદ મુનિ પોતે ઇશ્વરનુ મન થયા અને ઘણા પાપીઓનો ઉદ્ધાર કર્યો, તેથી આબરૂનો મોટો મહિમા ગવાય છે. (ટેક) (૨) શુકદેવ વગેરે મોટા મુનિઓ સત્મગથી સિદ્ધિવાળા પુરૂપ થયા અને તેમનુ મન સુખરૂપ (સારી રીતે) હરિના રૂપના ધ્યાનમા ચોટયુ એવો મોટો ગુપ્ત ભેદ સાધુ પુરુષોથી એમણે જાણ્યો (ટેક) (૩) મહંતનો મહિમા મોટો છે, કે જેમની સેવાથી માયાની જાળ (જગતના પ્રપચ)થી છુટાય છે, અને પરમેશ્વરમા પ્રીતિ વધે છે, મુકતાનદ કહે છે ફાફા છોડી દઇને સત સમાગમ કરો. (ટેક) (૪)

પાઠ ૩૫.

ધાડા=મોટા
ગીચ=પાસે પાસે
સિંકોના=એ નામનુ એક ઝાડ છે જેમાથી કિવનાઇન બને છે
જ્વરનાશક=(જ્વર=તાવ+નાશક+અક) =તાવ દૂર કરનાર, તાવ કાઢનાર
દેવદાર=એક જાતનુ ઝાડ (એ ઝાડ હિમાલયમા થાય છે)
સૌદર્ય=શોભા, ખુબસુરતી

કાષ્ટઔષધિ=ઓસડના કામમા આવે એવુ લાકડુ, વનસ્પતિની દવા
ટુંક નજર=તાત્કાલિક લાભ
ઉન્મત્ત=(ઉન્+મત્ત=ગાડુ=મગરૂર) અહંકારી, ઉદ્ધત, અવિચારી
વોકળા=નાળા
સંહાર=નાશ, કતલ
ઢાંકણુ=ઢાંકણુ
ડેરાડુન=ઉત્તર હિંદુસ્તાનમા શહેર છે
તકતા=જથા
ખંડ=ભાગ
અંબનુસ=એક જાતનુ ઝાડ
જ્યુબિલી=પશ્ચિમ તરફના દેશમા રાજા કે રાણી ગાદીપર બેઠા પછી ૨૫, ૫૦, ૬૦, વરસે જે મોટો ઓચ્છવ કરવામા આવે છે તે
ટાંકણે=અવસરે, વખતે
અવસર=રૂડુ ટાણુ
હિતકારક=(હિત+કારક)=ભલુ કરનાર

પાઠ ૩૬.

ખોદે તે પડે=બીજાને નુકસાન કરવાને જે ધારે તેને પોતાનેજ નુકસાન થાય
કરે તેવુ ભોગવે=જેવુ કામ કરે તેવુ ફળ મળે
બગદાદ=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમા શહેર છે.
શીદા શીદા=મોહીત, મોહ પામેલુ
અમીર=જેને સરકાર તરફથી પિં- નાબ કે જાગીર મળેલી હોય તે
ઉમરાવ=સરદાર, શ્રીમંત
નામના=ખ્યાતિ, કીર્તિ
બેગ=અમીરી ઇલકાબ
આગા=શેઠ
કરાર=કબુલાત, ઠરાવ
કાજી=કુરાન પ્રમાણે ન્યાય કરનાર
મુફ્તી=મુસલમાન ધારાશાસ્ત્રી
જુમ્મા=શુક્રવાર
ખલીફ=મહમદ પેગબરના વારસ
દસ્તબસ્તા=(દસ્ત=હાથ+બસ્તા= બાંધેલા) હાથ જોડીને, અદબસર
કાનુન=ધારા
લફ્ઝ=શબ્દ, વેણ
દામ=પૈસા
હાડકાની ખરાબી થશે=માર ખાતા

હાડકા ભાગી જશે
દરિઆફ=વિચાર
ખીસિઆણા=ઝાખા, વીલા
ધાણ વળી ગયો=ત્રણોજ ખપ્યો
ખાણ પડી=ધાર ભાગી ગઇ
પેટપકડીને હસ્યા=ખૂબ હસ્યા

પાઠ ૩૭

શૌર્ય=ઉત્સાહ શક્તિ, બહાદુરી
વાટપાડુ=રસ્તે લુટનારા
ધોળે દહાડે=બધા લોક દેખે એવા દિવસના પ્રકાશમા
ધાડ=લુટારાની ટોળી
પાલક=રક્ષક કરનાર, રક્ષક
ધાડપાડુ=ધાડપાડી લુટનારી ટોળીનો માણસ
શૂરાપુરા=ઘણા બહાદુર નર
પાળીઆ=પત્થરમા કોરેલા લેખ
કેસરીઆ=યુદ્ધમા મરતા સુધી પાછી પાની ન કરતા લડવુ તે
સતીત્વ=(સતી+ત્વ)=સતીપણુ, પતિવ્રતાપણુ
ચિતા=ચેહ
રુવા ઉભા થઇ જાય=કપારી છૂટે; પ્યાર, અચબો કે ભય વગેરે વૃત્તિને લીધે શારિરીક લાગણી થઇ આવે
રણસંગ્રામ=લડાઇનુ મેદાન
વાવાઝોડુ=પવનનુ તોફાન, વટોળીઓ
ધાડુ=જાડુ, ઘટ્ટ
જીવને તાળવે બાધી=મરવાની દરકાર ન રાખી
સ્વાર્પણ=(સ્વ=+અર્પણ)=જાતનો ભોગ આપવો તે
સૌભાગ્યવતી=સારા ભાગ્યવાળી, જેનો ધણી જીવતો હોય તે સ્ત્રી
આરે=કાઠે, કિનારે
ડગ્યો નહિ=મન ફેરવ્યુ નહિ, લોભાયો નહિ
દુખનો આભ=ઘણુજ દુખ
ટેક=વટ, પણ, નિયમ,
યુગમ=જુગ, જમાનો

પાઠ ૩૮

ઝેર=અદેખાઇ
વેર=દુશ્મનાઇ
પર=પારકી
નાતીલા=નાતના
જાતીલા=જાતના

હરખ=ખુશી થા	ચુર	રહેવાશી
લેખ=જાણ	આશ્રય=છાય, મદદ	ધાડા=ટોળા
કુકર્મી=નઠારા કામ કર-	ધવળ=ધોળ	કુવેતર=કુવાનુ પાણી
નાર	મગળ=કલ્યાણ	પાઇ પાક કરવાની
મારણુ=મારનાર	ધારા=કાયદા, નિયમ	જગા, વાડી
તુલ્ય=બરાબર	નિર્બળ=કમજોર	હિમાચળ=(હિમ=બરફ
વિધવિધ=તરેહતરેહના	કોળીનાળી=કોળી વગેરે	+અ=નહિ+ચળ=ખમે)
વૈભવ=સુખના સાધન	સસ્થાન=પાસેનો મુલક	=જ્યાથી બરફ ખમે
પટકુળ=એક જાતનુ લુગડુ	ફાસીખોરા=ફાસીઆ	નહિ તે, હિમાલય
હુલકર=હોલકર	ફેલ=ઢોગ	પ્રવેશ=દાખલ, આરભ
ખરાબી=પાયમાલી	વાટ=રસ્તો	માળવ=માળવા
કોણુજ માત્ર=શી ગણ-	વનમા વાટ પાડી ન શકે=	આદિક=વગેરે
તરીમા	રસ્તો રોકી ન શકે	સજજે=પહેરજે
પિંઢારા=લુટારા	ધીગા=મજબુત	શણગાર=સાજ, આભૂ-
નેજા=વાવટા	કાઠી=કાઠિઆવાડના	ષણ
તનુજ=છોકરા	રહેવાશી	મહી=પૃથ્વી
ગુલતાન=મશગુલ, ચક	જન=જત સસ્થાનના	

સમજુતી—અદેખાઇ ગઇ અને દુસ્મનાઇ ગઇ, વળી ઘણો જુલમ કરનાર ઘણુ ગયા, પારકી નાતના અને પોતાની જાતનાથી હળીમળીને દુનિયાનો વહેવાર ચાલે છે, જો બિચારી બકરીનો પણ કોઈ કાન પકડી શકતુ નથી, મતલબ કે ગરીબમા ગરીબ જે બકરી તેને પણ કોઇ દુખ દઇ શકતુ નથી તો પછી માણસને તો કેમજ દુખ દઇ શકાય? મતલબ કે કોઇને પણ દુખ દઇ શકાતુ નથી

માટે હે! હિંદુસ્તાન (હિંદુસ્તાનના લોકો) એ આભાર પરમેશ્વરનો સમજીને હવે (તુ મનમા) ખુશી થા (૧) તારાપર અનોપમ રાજ્ય હાલમા થયુ છે, અને એ રાજ્યે તારી આબરૂ વધારી છે એમ તુ જાણુ ભયકર નઠારા કામ કરનાર ચોર ગયા ને કપટનુ જોર નાશ પામ્યુ તે તુ જો, હવે મહમદ સરખા માનનાર નથી, અને તૈમુર જેવા તોફાન પણુ નથી માટે હે! હિંદુસ્તાન૦ (૨) જુલમી રાજાઓનો તો સમુળો નાશ થયો અને નાદિરશાહ જેવા પણુ મરી ગયા, હવે. તો હિંદુસ્તાનની પ્રજાને તરેહ તરેહના સુખના સાધનો મળે છે. (મતલબ કે મરજી મુજબ લુગડા પહેરી શકતા નહોતા તેમજ પાન ખાઇને બહાર નીકળી શકાતુ નહોતુ) માટે હે! હિંદુસ્તાન૦ (૩) હવે હોલકરથી ખરાબી થઇ શકતી નથી, અને મરાઠા લોક તો કઇ ગણત્રી-માજ નથી (મતલબ મરાઠાઓ હવે હુલડ તોફાન કરી શકતા નથી.) સિંધીઆથી હવે કદી પણુ કોઇનો નાશ થઇ શકતો નથી અને નઠારા પીંઢારા લોક તે પણ ગયા, અગ્રેજ સરકારના અમલ નીચે તારા છોકરા (હિંદુસ્તાનના લોક) (મોજમજામા) મશગુલ રહે છે માટે હે! હિંદુસ્તાન૦ (૪) અગ્રેજ સરકારની એ જોરાવર સત્તા નીચે લોકો તેના શુભ ગુણનુ ધોળ અને ગીત ગાય છે કે જેના કાયદા સૌ (રાજા કરતા શ્રેષ્ઠ છે કે જેથી કમજોર માણસને પણુ મનમા બીક રહેતી નથી, વળી કાળી નાળીની બીક મટાડીને સસ્થાનનુ રક્ષણુ કરે છે, માટે હે! હિંદુસ્તાન૦ (૫) ફાસીઆ લોકો ઢોંગ કરીને જગલનો રસ્તો રોકી શકતા નથી, જબરા કાઠી લોક અને જત લોકોના ટોળા ઘોડાથી ઓવારા (પર્વતના રસ્તા) રોકી શકતા નથી, ખેતર કે

કુવેતરમા જઇને લશ્કર અનાજ લૂટી શકતુ નથી, માટે હે ! હિંદુસ્તાન૦ (૬) (દક્ષિણમા) લકાથી તે (ઉત્તરમા) હિમાલય સુધી અને (પુર્વમાં) કલકત્તાથી (પશ્ચિમમા) કચ્છમા દાખલ થતા સુધી પજાબી, સિંધી અને સોરઠીઆ લોક તથા દક્ષિણ, માળવા વગેરે દેશના લોકના બીકના ને દુખના દિવસ ગયા અને સુખના દહાડાનું દાન આપ્યુ, માટે હે ! હિંદુસ્તાન૦ (૭) તેટલા માટે તુ (હિંદુસ્તાનના લોક) તો ખરા અત.કરણથી એનો પાડ માન, અને હમેશ (મનમા) ખુશી ખુશાલ રહીને સ્વર્ગના જેવો શણગાર પહેર, વળી દલપતરામ કવિ પોતાના ખરા મનથી એવો આશિર્વાદ આપે છે કે તુ (હિંદુસ્તાન) દુનિયામા મોટી મોટાઈ મેળવજે હે ! હિંદુસ્તાન એ આભાર પરમેશ્વરનો સમજીને તુ (મનમા) ખુશી થા (૮)

પાઠ ૩૯

ચક્રવર્તી=જેની આણ નાના મોટા ઘણા રાજ્યો ઉપર વર્તાતી હોય તેવો, એક સમુદ્રથી બીજા સમુદ્ર સુધીના પ્રદેશનુ રાજ કરનારો કે જેને બીજા સર્વ રાજાઓ ખડણી આપતા હોય તેવો

મહારાજાધિરાજ=(મહા+રાજ+અધિ+રાજ)=મોટા રાજાના રાજા

દિગ્વિજયી=ઘણા રાજ્યોપર જીત મેળવનાર

કલ્યાણપતિ=કલ્યાણનો રાજા

આજ્ઞાંકિત=હુકમ પાળનાર, હુકમમાં રહેનાર, તાબેદાર

સામત શિરોમણી=સબળા યોદ્ધાઓમા શ્રેષ્ઠ

શિરોમણી=શ્રેષ્ઠ, મોટો

યુદ્ધકૌશલ્ય=લડાઇમા કુશળતાપણું

સેવામા=હજુરમા, નોકરીમા,

પરાજય=હાર

છળભેદ=દગોફટકો, કાવતરૂ

ઘાટ ઘડ્યો=મારી નાખવાના ઉપાય શોધ્યો

કોડી=વાલચો આપી, પોતાના

પક્ષમા લઇ
ટીપ=યાદી
લક્ષ્મી ચાલ્લો કરવા આવે ત્યારે મો ધોવા જવુ નહિ પણ તરત કપાળ ધરવુ=મળતો લાભ તુરત લઇ લેવો.
સ્વહસ્તે=(સ્વ+હસ્તે)=પોતાને હાથે
મસ્તકે=માથે
શ્રીમાન=ભાગ્યશાળી, યશસ્વી, ધન સંપન્ન
રાજેન્દ્ર=રાજાઓના પણ રાજા
ગુર્જરેશ્વર=ગુજરાતના ધણી, ગુજરાતના રાજા
નીમકહલાલ=કૃતજ્ઞ, કરેલો ઉપકાર જાણનાર
તન=છોકરો, પુત્ર
સુભટ્ટોપરિ=(સુ+ભટ્ટ+ઉપરી)=મોટા યોદ્ધાઓમા શ્રેષ્ઠ
સેનાધિપતિ=(સેના+અધિ+પતિ) લસ્કરનો મોટો ઉપરી
ભ્રષ્ટ=બગડેલી, અપવિત્ર થએલી
નિષ્કપટી=(નિષ્+કપટ+ઇ)=કપટ વગરના, નિખાલસ

ચોકખા મનના=પવિત્ર મનના
સામાવાળીઆ=વિરૂદ્ધ પક્ષવાળા
રિપુ=શત્રુ, દુશ્મન
લાચ=પગાર કરતા બીજુ કઇ છાની રીતે લેવુ તે
રૂશવત=લાચ (રૂશવત ફારસી શબ્દ છે)
ધર્મયુદ્ધ=યુદ્ધના નિયમ પ્રમાણે લડવુ તે
પક્ષપાત=(પક્ષ+પાત) તરફદારી' તરફેણ
દેશકલ્યાણભાવં=(દેશ+કલ્યાણ+ભાવ)=દેશનુ ભલુ કરવાની ઇચ્છા
દુર્દશા=(દુર્+દશા) નઠારી હાલત
ઇચ્છાદિક=(ઇચ્છા+આદિક)=ઇચ્છા વગેરે
નખોદ=સત્યાનાશ
નખોદ વાળવાનુ=સર્વસ્વ જવાનુ
સત્યમેવ જયતે=આખરે સત્યનો જય છે
ધર્મે જય=ધર્મથીજ જીત
પાપે ક્ષય=પાપથી નાશ
તાણ્યો તણાવાનો નથી=લાલચોથી

ડગવાનો નથી
ભરમાવ્યાથી=છેતર્યાથી, ભભેરવાથી
લૂણહરામ=કૃતઘ્ન, નીમકહરામ
પ્રતિષ્ઠા=આબરૂ, મોટાઇ
ત્રિલોક=(ત્રિ+લોક)=ત્રણ લોક (સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ)
રાજદ્રોહી=(રાજ+દ્રોહ+ઇ) રાજ્ય પ્રત્યે વેર બુદ્ધિ રાખનાર
ફીટકાર=ધિક્કાર, તિરસ્કાર
સુકીર્તિ=(સુ+કીર્તિ)=સારી આબરૂ
બટ્ટો=એબ, કલક, ડાઘ

પાઠ ૪૦.

ઉઘાડા=નવસ્ત્રા, નાગા
હિંસક=(હિંસ=અક)=હિંસા કરનાર, ફાડી ખાનાર
કોતર=નદી કાઠે જે ઉંડા ખાડાઓ હોય તે, પહાડમા લાંબો પહોળો જે ઉંડો ખાડો હોય છે તે
બખોલ=ઝાડના થડનુ પોલાણ, ગુફા
ગુફા=પહાડમા જે પોલાણ હોય છે તે
જિંદગી નિભાવવા=ગુજારો કરવા
ઋષિ પત્ની=મુનિની સ્ત્રી
વલ્કલ=છાલના લુગડા
નજર પહોચાડીને=અક્કલ વાપરીને, બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને
રેંટીઓ=સુતર કાતવાનો સચો
હાથ મહેનત=હાથની મજુરી
અનહદ=(અન+હદ) ઘણોજ
ચમત્કારી=(ચમત્કાર+ઇ) નવાઇ જેવી, આશ્ચર્યકારક
મીલ=કાપડ વણવાનુ કારખાનુ
છેટા ભાગી ગયા=અતર ઓછુ થયુ
એકત્ર=એકઠા, ભેગા
ફીટશે=મટશે
પાશેરામા પહેલી પુણી=પાશેર રૂમાથી પુણીઓ કરવાની હોય અને તેમાથી એક પુણી બનાવવી તે. મનલબ કે કામની શરૂઆતજ થવી

પાઠ ૪૧

શકુતલા=કણ્વ ઋષિની ધર્મ પુત્રી દુષ્યતની સ્ત્રી, ભરતની મા
ગૌતમી=એ એક તપસ્વી સાધ્વી હતી તે કણ્વના આશ્રમમા રહેતી હતી એણે શકુતલાને ઉછેરવામા મદદ કરી હતી

પ્રમાણુ પૂર્વક=(પ્રણામ+પૂર્વક) નમસ્કાર સાથે	કલ્લા=માચકા, જુડા
પરિક્રમણુ=(પરિ+ક્રમણુ) પ્રદક્ષિણા	નર્તન=નાચવુ તે, નૃત્ય
પ્રિયવદા=ઋષિ કન્યાનુ નામ	વિજોગ=જુદાઇ, વિયોગ
ઉત્કંઠા=ઇચ્છા, મરજી	સકલ=સઘળી, બધી
વિયોગ=(વિ+યોગ) જુદાપણુ, જુદાઈ	વનલતા=વનવેલ, વનની વેલો
	ઉભરો=મનનો જુસ્સો બહાર પાડવો તે

અન્વય—(તારા) વિયોગથી હરણો મુખમાથી દર્ભના કલ્લા ભોય નાખી દે (છે) એને (મોરને) વિજોગના ભાલા વાગ્યા, (તેથી) મોર નર્તન તજે છે (૧) સકલ વનલતા પણુ જાણે ખરેખરા આસુ પાડે તેમ પત્ર વેરે છે, (અને) એવા પ્રકારથી ઉભરા કાઢે છે (૨)

સમજુતી—તારા વિયોગથી હરણો મોઢામાથી દરભના બાચકા ભોયપર નાખી દે છે, મતલબ કે એ હરણોએ ખાવાનુ તજી દીધુ છે મોરને વિયોગનુ દુખ થયુ તેથી તે નાચ કરતો નથી (૧) સઘળી વનવેલ પણુ જાણે ખરેખરા આસુ પાડતી હોય તેમ પાદડા ભોયપર ખેરવી નાખે છે અને એવી રીતે મનનો જુસ્સો બહાર પાડે છે (૨)

વનજ્યોત્સ્ના=વેલનું નામ છે	સુકૃત=(સુ+કૃત) સારા કામ
કાસ્યપ=કશ્યપના વંશજ, કણ્વ	પ્રમાણુ=જેવો જોઇએ તેવો, મન ગમતો
મેળાપ=મુલાકાત, ભેટ	નવમાલિકા=વેલનું નામ છે.
સંકલ્પ=વિચાર	વધુ=વહુ
ભર્તાર=ધણી, વર	વધુવર=વરવહુ
અવર=અન્ય; બીજુ	

અન્વય—તુજ કાજ મે પ્રથમથીજ (મારા) મન વિષે (તારા)

ભર્તારનો સંકલ્પ કદી મૂકયો હતો તે (ભરતાર) રૂપે, કુળે (અને) અવર સદ્દગુણોમા સમાન (છે, તે) પ્રમાણ ધણીને હવે (તુ) સુકૃતથી પામી (૧) રૂડી નવમાલિકાને ઝટ આંબો મળ્યો (તેથી) એને ખરેખર વધુવર જોડ જામી (તેથી) હવે આ બંને વર વિષે સુખીઆ થયા, તેથી તેના તથા તુજ વિષેની આજ ચિંતા ગઈ (૨)

સમજુતી—તારે માટે મેં પહેલાથી મારા મનમા (તારા) ધણીનો વિચાર કરી મૂકયો હતો. તે (તારો ધણી) તો રૂપમા, કુળમા અને બીજા સદ્દગુણોમા (તારા) સરખો છે તે ધણીને તારા મારા કામથી મેળવ્યો એમ જાણ. (૧)

તારી સખી નવમાલિકા (વેલ) વનજ્યોત્સનાને રૂડો આંબો (વર) મળ્યો એથી તેની પણ વરવહુની જોડ ખરેખર જામી, અર્થાત જેવો આંબો છે તેવી એ વેલ છે, તે પ્રમાણે શકુતલાને પણ આંબારૂપ દુષ્યત મળ્યો, તેથી તમે બંને (શકુતલા ને વનજ્યોત્સના) હવે વર તરફથી સુખીઆ થયા, તેથી તેની ને તારી બાબત આજે મારી ચિંતા દૂર થઇ (૨)

માંએ પડ=જા
સપુરત=સોપણ
એજીવવાળી=દહાડાવાળી, ગર્ભવંતી, હમેલવાળી
અનસૂયા=અત્રિ ઋષિની સ્ત્રી
ભારેવહી=ગર્ભવતી, દહાડાવાળી
નિર્વિઘ્ને=(નિર્+વિઘ્ને)=વગર હરકતે
શુભર્વતમાન=સારા સમાચાર
પાલવ=છેડો
કુશ=દાભ
અમળ=(અ+મળ)=નિર્મળ, સ્વચ્છ
ઇગુદી=ઇ ગોરાનુ ઝાડ
સામો=ખેડયા વિના એની મેળે થએલુ એક જાતનુ ખડ ધાન્ય; એ નામના ચોખા
મુઠીભર=મુઠીમા માય એટલો, ઘણોજ થોડો
તુલ્ય=બરોબર, સમાન

અન્વય—પડેલા ઘા રૂઝાવવા ઈંગુદી કેરૂ અમળ તેલ કુશ તણી અણીથી મુખે રેડયુ વળી મુઠીભર સામો દઈને ઉછેર્યો એ પુત્ર તુલ્ય મૃગલો છોડી નવ જાનો

સમજુતી—પડેલો ઘા રૂઝાવવાને માટે ઈંગુદી ફળનુ ચોકખુ તેલ દાભની અણીથી મોઢામા રેડયુ, અને મુઠી જેટલો સામો ખવડાવીને ઉછરેલો એવો છોકરાનો જેવો હરણ મારાથી મૂકી જવાય નહિ મતલબ કે એ વહાલો છે

આપલ્યા=આપલા (દયાથી પુત્ર અર્થે પણ બોલાય છે)	દુષ્યંત=પુરૂનો એક વંશજ, શકુંતલાનો ધણી
શારંગરવ=કાશ્યપ મુનિનો શિષ્ય	વૃત્તિ=ઇચ્છા, વલણ
ભગવત=પવિત્ર મહાપુરુષ	બંધુજનો=સગાસંબંધીઓ
સંપ્રદાય=રિવાજ, ચાલ, પરાપૂર્વથી ચાલતો વહીવટ	યુવતી=તારુણી, જુવાન સ્ત્રી
	સત્કાર=આદરમાન
તેડ=કિનારો, કાંઠો, તટ	વધુ=વધારે, વિશેષ

અન્વય—તપ એજ ખરૂં ધન છે એવા અમો ઋષિને જે જાણે (છે) (અને વળી) તે સાથે તમતણુ કુળ ઉંચ છે તે ખુશીથી વિચારી લો, વળી આપોઆપ પરસ્પર તે સ્નેહની વૃત્તિ છુટી હતી. (તે વખતે) કોઇએ બંધુજનો કોઇ પ્રકારથી વચ્ચે નવ હતા, જે રીતે આપના વડે બીજી ઘણી રાણી બહુ માનમા છે, તે રીતે તેવા સામાન્ય સત્કારથી આ યુવતીને તમે પાળજો, તેથી વધુ ઉદય પ્રાપ્ત થવો તો ભાગ્ય આધીન છે, (પણ) વહુતણા બંધુજનોથી વિશેષ ના બોલાય

સમજુતી—તપ એજ ખરૂ ધન છે એવા અમો ઋષિને તમો જાણો છો, તેની સાથે તમારૂ કુળ પણ ઉંચુ છે તે ખુશીથી વિચારી

લો, વળી તમો બન્નેમા એક બીજા ઉપર આપોઆપ પ્રીતિની ઇચ્છા થઇ હતી, તે વખતે કોઇ પણ સગાસબંધીઓ કોઇ પણ રીતે વચ્ચે હતા નહિ, જે રીતે આપના વડે આપની બીજી બધી રાણીઓ બહુ માનવાળી છે, તેવી રીતે તમે આ તરૂણીને સામાન્ય આદરમાનથી પાળજો, મતલબ કે જેવી તમે બીજી રાણીઓને ગણો છો તેઓની બરોબર આને પણ ગણજો એથી વધારે ચઢતી થવી (બીજી બધીથી વધારે માનીતા થવુ) એ તો ખરેખર ભાગ્ય આધીન છે એ વહુના સગા-સબંધીથી વધારે કહેવાય નહિ. મતલબ કે અમારી પુત્રીને પટરાણી બનાવજો એમ કહેવાય નહિ

પાઠ ૪૨.

ક્ષમા=કોઇએ અપકાર કર્યો હોય તે સાખી રહેવો તે, ખામોશ
ધૈર્ય=ધીરજ, સબુરી
વટ=ટેક, શાખ
વહેવાર=આપલેનો સબધ
છેડણી=અટકચાળુ, હરકત
ખામોશ=ક્ષમા
સભવ=આશા
વક્તા=છટાદાર બોલનાર, ભાષણકર્તા
રાજદ્વારી=રાજકાજ કરનાર
બદમાશ=લુચ્ચો
પીછો પડછાયો નહિ=ખતે પડયો, પાછળ લાગુ રહ્યો
મશાલચી=(મશાલ+ચી)=મશાલ રાખનાર, મશાલ ધરનાર
આજ્ઞાધારી=હુકમ માનનાર
વિશ્વવિખ્યાત=જગજાહેર
વઢકણી=લડકણી
પાનુ પાડયુ હતુ=સબધ જોડાયો હતો
ગાળોની વૃષ્ટિ=ઘણીજ ગાળો
સોક્રેટીસ=એક યુનાન પડિતનું નામ છે
વિપત્તિ=દુખ, આફત
રદેમા=મનમા
હેબકી=ડરી, ચોકી
ખેલ=રચના, બનાવટ

માડવો=મંડપ	ઘણીજ ખરાબ દશા
મેહ=વરસાદ	તદાપિ=(તદ્+અપિ=પણ)=ત્યારે
વધાઇ=ખુશખબર	પણે, તે વખતે પણ
મહાભોગ=(મહા+ભોગ=દુર્દશા)=	સજે=રાખે

અન્વય—પ્રભુને ગમે તે સમે સો સહેવું (અને) રૂદેમા સદા રાજી રાજી રહેવું. કદી હેપકી હૈયે હામ ન હારો, ઘણા કષ્ટ કાળે ઘણુ ધૈર્ય ધારો (૧) જુઓ, મેહનો માડવો ઘડીમા થનારો (અને) ઘડીમા જનારો જેવો હોય છે, ઇશ્વરે વિશ્વનો એવો ખેલ સરજ્યો (છે) ઘણા કષ્ટ કાળે ઘણુ ધૈર્ય ધારો (૨) ભાઇ એક કાળે વિવાહની વધાઇ મળે. (અને) એક કાળે મહાભોગ મળે, સદા સારો નઠારો કાળ ન ચાલે, ઘણા કષ્ટ કાળે ઘણુ ધૈર્ય ધારો (૩) જ્યા કદાપિ કશી જુક્તિ ચાલે નહિ (ત્યા) દીલે ધારી જોવુ, તદાપિ ન રોવુ, દેવને ભજે (અને) શાંતિ સજે એજ સારો, ઘણા કષ્ટકાળે ઘણુ ધૈર્ય ધારો.(૪)

સમજુતી—પરમેશ્વરને જે વખતે જે ગમે તે આપણે સહન કરવુ અને મનમા હમેશા ખુશી રહેવુ, કદી પણ ડરી જઈને હિંમત છોડવી નહિ, પણ ઘણા દુખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખવી. (૧) જુઓ વરસાદના દહાડામા વાદળની ઘટા ઘડીમા થાય છે અને ઘડીકમા વેરાઇ જાય છે, પરમેશ્વરે દુનિયાની એવી રચના બનાવી છે, માટે ઘણા દુખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો (૨) ભાઇ એક વખતે વિવાહની ખુશ ખબર મળે છે, અને એક વખત મહા ભોગ મળે છે, હમેશા સારો કે નઠારો વખત ચાલ્યા કરતો નથી માટે ઘણા દુખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો. (૩) જ્યા કોઇપણ વખત કાઇપણ યુક્તિ ચાલે નહિ ત્યારે ત્યા મનમા વિચાર કરવો પણ ડરવુ નહિ,

એવે વખતે પરમેશ્વરનુ સ્મરણ કરે અને ધીરજ રાખે તેજ સારો, માટે ઘણા દુ ખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો. (૪)

હરિશ્ચંદ્ર=અયોધ્યાના સૂર્યવંશી રાજા, ત્રિશંકુના પુત્ર
અચળ=દૃઢ
દુ ખના ઝાડ ઊગ્યા=ઘણું જ દુ ખ [પડયુ
પાસ=ફાંદો, જાળ
અસહ્ય=(અ+સહ્ય)=ખમાય નહિ એવુ
અપૂર્વ=અસાધારણ, ઘણુ જ
રૂડો દહાડો=સુખનો વખત

પાઠ ૪૩.

નરદેવ=રાજા
ભીમક=ભીષ્મક, વિદર્ભ બીરાર દેશનો રાજા, દમયતીનો પિતા
સુતા=પુત્રી
સુ દરી=સુદર અ ગવાળી સ્ત્રી
પ્રશસા=વખાણ, તારીફ
વરી=પરણી
સુર=દેવ, દેવના
નરાદિક=મનુષ્ય રાજા વગેરે
વરમાળા=પસદ કરેલા ધણીની ડોકમા પહેરાવવાની માળા
નૃપ=રાજા
કઠે સજી=ગળામા પહેરાવી
દિવ્યાગના=દેવતાઇ દેહ વાળી, દેવી
તનયા=પુત્રી
તનય=પુત્ર
સાપડયા=થયા
સુરપુર=દેવલોકની નગરી, સ્વર્ગ, ઇદ્રપુરી, અમરાપુરી
ભાવતા=ગમતા
પુણ્યશ્લોક=યશવાળો, પવિત્ર ચરિત્રવાળો, એ ચાર ગણાય છે નળ, યુધિષ્ઠિર, જનક અને જનાર્દન કે વિષ્ણુ
પ્રસરાવતા=ફેલાવતા
જુગટુ=જુગાર
સુજ્ઞ=(સુ+જ્ઞ)=સારો જાણીતો, જ્ઞાની
નિજબંધુ=પોતાનો ભાઇ
પુષ્કર=નળરાજાનો પીતરાઇ ભાઇ
અવળુ જ=ઉલટુ જ
દુદશા=નઠારી હાલત
શિરપર ફરે=માથે ભમે
કર=હાથ
કર ગયુ=તાબામા ગયુ
સ તાન=છોકરા
પળ્યા=ગયા
સુકુમાર=અતિ કોમળ

શૂળ=કાંટાવાળી ડાખળી
આકરો=સહન ન થઇ શકે એવો
કાન્તિ=શોભા, રૂપ
ભૂ પરે=જમીનપર
ક્ષુધા=ભૂખ
ખગ=પક્ષી
પટ=વસ્ત્ર, લુગડુ
દપતી=ધણીધણિઆણી
ધરતા=પહેરતા
દુર્ભાગ્ય=કમનસીબ
પળવા=જવા
પ્રાણ=ધણી, નાથ
અલગુ=વિખુટુ, જુદુ
ગુણવતી=સારા ગુણવાળી સ્ત્રી (દમયતી)
રજની=રાત
હેરાન=દુ ખી
સતી=પતિ પર પ્રેમવાળી સ્ત્રી
જીવન=જેના વડે જીવવાનુ છે તે, પ્રાણ, ધણી
વ્યાધ=પારધિ, શિકારી
વૈદર્ભી=વૈદર્ભ દેશના રાજાની પુત્રી, દમયતી નળની સ્ત્રી
વલવલતી=ટળવળતી
કુળગુરુ=કુળગોર
સલુણી=મનોહર કાતિવાળી સ્ત્રી
સહી=નક્કી
અહિદશ=સાપનો (કર્કોટકનો) ડખ
વિરૂપ=કદરૂપુ, બેડોળ, કુબડો
ઋતુપર્ણ=અયોધ્યાનો રાજા
સારથી=રથ હાકનાર
શીઘ્ર=તરત
નરમણિ=પુરુષોમા રત્ન, રાજા
બાહુક=નળરાજા (એ નામ એણે ઋતુપર્ણ રાજાને ત્યા રાખ્યુ હતુ)
લક્ષણ=સ્વભાવ, ગુણ, ટેવ
કળ્યા=જોયા
બાળુડા=છોકરા, બાળક
હર્ષઘેલા=હરખથી ગાડા જેવા થએલા
સાનુકૂળ=(સ+અનુકૂળ) =મરજી માફક, પાધરુ
છકી જવુ=છાકી જવુ; ફાટી જવુ, અહકારે ભરાવુ
હારવી=ગુમાવવી
ટકતા=રહેતા
નીતિ=નિયમ
કિંવા=અથવા
દ્યૂત=જુગાર, જુગટુ

સમજુતી—વિદર્ભ દેશના રાજા ભીમકની દમયતી નામે સુદર પુત્રીએ હસને મોઢેથી નળના વખાણ સાભળીને મનથી તેને (નળને)

પરણવાનો નિશ્ચય કર્યો, સતીએ સ્વયંવરની મોટી સભામા દેવ, મનુષ્ય, રાજા વગેરેને છોડી, તેણે પ્રેમની વરમાળ નળ રાજાને ગળે પહેરાવી (૧) દેવી સમાન શોભતી દમયતીથી નળરાજાને સારા ગુણ ને રૂપવાળા એક પુત્ર ને એક પુત્રી થયા, તેઓએ સ્વર્ગના જેવા મન ગમતા બહુ સારા સુખો ભોગવ્યા, વળી રાજાએ પવિત્ર આચરણથી વર્તી સારી આબરૂથી રૈયતને પાળી. (૨) અરે નળરાજા વિચારવાન હતો છતા પોતાના ભાઇ પુષ્કરની સાથે જુગાર રમ્યો, જેના માથાપર નઠારી હાલત ભમતી હોય તેને અવળુ જ સૂઝે, (મતલબ કે વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ સૂઝે છે) પોતાનું રાજ્ય પુષ્કરના હાથમા ગયુ, બાળકો મોસાળ ગયા અને નળ દમયતી એક લુગડાભેર શહેર બહાર નીકળ્યા (૩) અતિ કોમળ પગમા ઘણી શૂળો, કાટા, કાકરા વાગ્યા અને ટેકરા ચઢતા ઉતરતા સહન ન થઈ શકે એવો થાક લાગ્યો, ત્રણ દિવસના અપવાસ થયા અને તેમની આખો ઉંડી પેશી ગઇ, મોની શોભા ઝાખી પડી ને શરીરમા બળ રહ્યુ નહિ (૪) ત્યા આઘેથી ભોયપર ઘણા પક્ષીને બેઠેલા જોયા, તેથી રાજાએ ભૂખનું દુ ખ સમાવવાને તે પક્ષી ઓપર પોતાનુ કપડુ ફેક્યુ, તે કપડુ લઇને પક્ષીઓ ઊડી જવાથી, ધણી ધણિઆણીએ એક વસ્ત્ર પહેર્યું આવુ કમનસીબ જોઇને નળની બુદ્ધિ ઠેકાણે રહી નહિ (૫) દમયતીને દુ ખોથી બચવા માટે પીયર જવાને ઘણુ કહ્યુ પણ તે ગુણવાન સ્ત્રીને પતિથી છુટા થવુ ગમ્યુ નહિ, જગલમા ઘણા હેરાન થઇને રાત પડતા બને જણ ઊઘી ગયા પણ અધરાતે નળરાજા અર્ધું વસ્ત્ર ફાડી નાખીને દયા તજીને ચાલ્યો ગયો (૬) સતી જાગીને જુએ તો ધણીને ન દીઠો, એટલે બેભાન થઇને ભોયપર પડી, અને હે નાથ' હે જીવન! કયા ગયા ? એમ વારવાર પોકા-

રતી, ગભરાઇને નળને શોધતી હતી, એવામા અજગરના મોમા આવી પડી. એવા દુ ખમા ટળવળતી દમયતીને એક પારધિએ તદબીરથી બચાવી (૭) જેમ તેમ કરીને માસીને ત્યા ગઇ, અને ત્યા દુ ખે સુખે કેટલાક દિવસ રહી પછી સુદેવ કુળગોરની શોધથી મનોહર કાતિવાળી (દમયતી) નક્કી પીયરમા પહોચી, કર્કોટક નાગના કરડવાથી કદરૂપો બનીને નળ ઋતુપર્ણ રાજાનો રથ હાકનાર થઇને રહ્યો, પછી સતી દમયતીનો ફરી સ્વયવર સાભળીને પુરુષોમા રત્ન એવો નળરાજા તરત ત્યા ગયો (૮) બાહુક (નળ) ના રૂપમા બહુ તફાવત હતો પણ લક્ષણો નળના જોયા પછી બે બાળક અને દમયતી નળને હરખઘેલા થઈ મળ્યા, આ વખતે નાગના ઝેરની અસર (પાસ) ગઇ એટલે નળ સુરૂપવાન થયો, અને પુષ્કર તાબામા આવી નમ્યો, ને ગએનુ રાજ્ય મળ્યુ માટે પરમેશ્વરની મહેરબાની થાય તો બધુ સીધુ થાય છે. (૯) કોઇએ સુખના વખતમા છકી જવુ નહિ, તેમજ દુ ખને વખતે હિમત છોડવી નાહ, કારણ કે સુખ કે દુ ખ હમેશા રહેતા નથી, વળી ગરીબ અથવા રાજા બધા જુગારથી દુ ખી થાય છે. એ નિયમ મનમા રાખવો, અને કોઇએ આ દુષ્ટ દુર્ગુણ પાસે કદી પણ નક્કી જવુ નહિ. (મતલબ કે જુગાર રમવો નહિ) (૧૦)

પાઠ ૪૪.

ઉડતો રોગ=ચેપી રોગી
ચોટે છે=વળગે છે, થાય છે
પરમાણુ=ઝીણામા ઝીણો અંશ, ઘણીજ નાની રજકણ
છુટાછવાયા=દૂર દૂરના ભાગમા
ઓરી=ઝેક નાના સૈયડ, ગોબરૂ
મોટી ઉધરસ=ખરાબ ઉધરસ
અવધિ=(અવધ+ઇ) મુદત
પ્રાણહર=(પ્રાણ+હર) જીવ લેનાર
કોલેરા=અશ્રોક, કોગળીઉ

કોગળીઉ=ઓકી ઓકીને મરે તે રોગ
હધોક=હધવુ ને ઓકવુ
ધોણુ=ધોવણુ, ધોતા નીકળેલુ પાણી
નિર્ગત=(નિર્+ગત) શક્તિહીન, નબળો, કમજોર
નવેસર=ફરીથી, બીજીવાર
પ્રાણઘાતક=(પ્રાણ+ઘાત+અક) જીવ લેનાર
ગ્રેઇન=ઘઉના દસ દાણાભાર
બાજરીપૂર=બાજરીના વજન જેટલુ
પાવલીભાર=પાવલીના વજન જેટલુ
પેડુ=પેટની નીચેનો ભાગ
પ્લાસ્ટર=લેપ
શેક=ગરમાવો
સન્નિપાત=સનેપાત, વાના ચાળા
પેટમાનુ પાણી વળે=ઉલટી થાય, ઓકરી આવે

પાઠ ૪૫.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ+ઇ) સાચુ બોલનાર
રાજસભા=રાજકારભાર કરનાર મંડળી
મસલત=વિચાર
સભ્ય=સભા લાયક
મત=અભિપ્રાય, વિચાર
કાન પર ધરી નહિ=પત કરી નહિ; ગણકારી નહિ
કારી જખમ=નહિ વીસરાય એવું દુખ
જુસ્સો=લાગણી
ઘાત=ખૂન, કતલ
વ્યર્થ=ફોકટ
કોલ=વચન

પાઠ ૪૬.

ચાતુરી=ડહાપણ
તાબુત=તાજીઆ, મહોરમનો તહેવાર
ક્રમ=નિયમ
આગ્રહ=હઠ, જીદ્દ
પ્રયુક્તિ=(પ્ર+યુક્તિ)=વિશેષ યુક્તિ
નિવેડો=તોડ, નિકાલ
વાસ્તવિક=યોગ્ય
સમજુતી=સમજ, વિચાર
સમાધાન=સમજુતી, નિવેડો
એકદીલી=સંપ, ઐક્ય
પ્રવીણ=નિપુણ, કાબેલ, ચતુર

કુનેહ=યુક્તિ, ચતુરાઈ
હજરત=મુસલમાનને માન આપવામા બોલાતો શબ્દ
મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+પૂજ+અક)=મૂર્તિ પૂજનાર
જીર્ણોદ્ધાર=(જીર્ણ=જુનુ+ઉદ્ધાર સમારવુ તે)=જુનુ સમારવુ તે
મુખી=આગેવાન, અગ્રેસર
ફજર=સવાર, પ્રભાત
બડીફજર=પ્રભાત પહેલા, મળસકું
અગ્રસર=(અગ્ર=આગળ+સર=જનાર)=મુખી આગેવાન
અમીન=વિશ્વાસુ, ભરોસાદાર
સકેત=વિચાર
ઉચી અક્કલ=સારી સમજ

પાઠ ૪૭

ધાક=ધમ
ભાગા=તૂટયા નરમ પડયા
તાક=માત્ર, અથવતો
નૈષધ ભાણુ=નૈષધ દેશનો સૂર્ય, નળ
જોત=તેજનો ભડકો
ઉદ્યોત=પ્રકાશ
પેરે=પેઠે
કુડળ=કાનની લાલીએ પહેરવાનુ ઘરેણુ
લહેકે=શોભે
અરગજા=ઘણી જાતની સુગધી મેળવીને બનાવેલો ભૂકો, ચદન
કમળનયન=કમળની પાંખડી જેવી આખ
ફદ=ફાદો, પાશ
નાસા=નાક
કીર=પોપટ
પચ=પાચ નળ
ગજમુકતા=હાથીના ગડસ્થળમાથી નીકળતા મોતી
કુજર=હાથી
શુંડાકાર=સૂઢના આકારના
હદયે=છાતીએ
શોભાળ=શોભાવાળી
નાભિ કમળ=જેની દુટીમાથી કમળ ઉત્પન્ન થયુ એવા, વિષ્ણુ
કટી=કેડ
કુજરકાળ=હાથીનો દુશ્મન, સિહ, વાઘ
શાર્દૂલ=વાઘ
ગત્ય=ચાલ, ગતિ
નરપત્ય=નૃપતિઓ, રાજાઓ
તવ=ત્યારે
તેજે=પ્રકાશમા
ભાણુ=સૂર્ય, ભાનુ
ગતે=ગતિથી, જોરવડે

વાય=વાયુ
મહિમાએ=મોટાઇમા
મેર=મેરૂ પર્વત
કુબેર=અલકાપુરીનો રાજા, મહાદેવના ધનનો અધિપતિ, ભડારી
ઐશ્વર્ય=મોટાઈ
જુદ્ધે=લડાઇમા
ત્યાગી=મોહ વગરનો, જેણે સર્વસ્વ છોડી દીધુ હોય તે

સમજુતી—સ્વયવરમા બૂમ પડી કે ઓ! નળ આવ્યો, એ સાભળી સઘળા રાજાઓના ગાત્ર શિથિલ થયા મતલબ કે નરમ થઇ ગયા, અને જેમ સૂર્યના ઊગવાથી બધા તારાઓ ઝાખા પડી જાય છે તેમ નળરાજારૂપી સૂર્ય આવવાથી સઘળા રાજાઓ તારાની પેઠે અસ્ત પામ્યા મતલબ કે ઝાખા પડયા (૧) નળરાજાના મુગટ ઉપર પ્રકાશના જેવા હીરા ચળકે તેના કિરણ ઝબકી રહ્યા હતા અને શરીર પર સુગધીવાળા પદાર્થ મઘમઘે છે (૨) પુનેમના ચદ્રની પેઠે મોઢુ શોભે અને આખ રૂપી કમળ તો જાણે પ્રેમનો ફાસો હોયની ! નાક પોપટની ચાચના જેવુ શોભે છે, એવી શોભાવાળા પાચ જણ (ચાર દેવ અને પાચમો નળ) સરખે સરખા આવતા હતા તેમને કોઇ ન દેખતા સૌ કોઈ એકલા નળનેજ દેખતા હતા (૩) જેના ગળામા હાથીના મદના ટીપા જેવા મોતીનો હાર હતો, હાથ હાથીની સૂઢના આકારના હતા, જેનું હૃદય અને નાભિકમળ ઘણા શોભાવાળા હતા અને જેની કમર સિહને પણ હઠાવી દે એવી હતી (૪) નળને વાઘની પેઠે ચાલતો આવતો દેખી સર્વે રાજાઓ નાઉમેદ થયા કે એ દમયતીને જીવાડનાર છે તેથી હવે નક્કી એ દમયતીને પરણશે. (૫) દમયતીને ખબર થઇ કે જે નળના હસે વખાણ કીધા હતા તે નળ આવ્યો, તેનુ તેજ તો જાણે સૂર્ય તપતો હોયની ! પણ ચદ્રના જેવી તેનામા શિતળતા હતી (૬) ચાલમા તો જાણે પવન જેવો,

મોટાઇમા તો જાણે મહાદેવ જેવો, મનના સ્થિરપણામા તો જાણે મેરૂ પર્વત જેવો, અને ધનમા તો જાણે કુબેર હોયની ! એવો દેખાતો હતો (૭) સાચુ બોલવામા નિબિર રાજા જેવો, મોટાઇમા નિર્ધૂષ રાજાના જેવો, લડાઇમા જાણે ઇદ્રના જેવો અને ત્યાગીમા જાણે હરિશ્ચદ્ર જેવો નળ આવ્યો (૮)

પાઠ ૪૮

ચાણોદ=ભરૂચ જિલ્લામા નર્મદા કાઠે જાત્રાનુ ધામ છે
કદ=સૂર, ધાટી
પદ=કવિતાનુ ચરણ, કડી, ટૂક
અચ્છો=સારો, મજાનો
નિરાધાર=(નિર+આધાર)=આધાર વગરના
દર્શન=ઝાખી
લાવણી=કવિતાની એક જાત
કરનાળી=ઓર અને નર્મદાના સગમપર એક ગામ છે
કૃષ્ણચરિત્ર=કૃષ્ણલીલા
કલ્પના=ધારણા, અટકળ
પ્રવાસ=મુસાફરી
નિમિત્તે=કારણે, સબબે
વ્રજભાષા=વ્રજમા બોલાતી ભાષા
ઉગ્ર=ક્રોધી, તામસી
બાધો=બધારણ
લીન=એકતાર, મશગુલ
યશોદા=નદની સ્ત્રી, કૃષ્ણને ઉછેરનાર મા
ઓશીગણુ=આભારી
તબુરો=એક જાતનુ વાજુ
કીર્તન=ગુણગાન
ક્ષણભગુર=નાશવત
શૃગાર=પ્રેમ
સાહિત્ય=ઇતિહાસ, અલકાર, કવિતા વગેરે ભાષાના ગ્રંથો
ઉભ=ઉમળકો, લાગણી
ચચળ=ચળાયમાન, ડગમગતી
પ્રકૃતિ=સ્થિતિ, હાલત
તરૂણો=જુવાન પુરુષો
સૃષ્ટિસૌદર્ય=કુદરતની શોભા
સગીત=ગાવુ બજાવવુ ને

પાઠ ૪૯

ચાણુક્ય=ચંદ્રગુપ્તનો પ્રધાન
પ્રપંચ=કાવતરૂ
વત્સ=નોકરને બોલાવવામાં વપરાતો શબ્દ
પુન=ફરીથી, બીજીવાર
પ્રવેશ=દાખલ
પ્રતિ=તરફ
નિર્દોષ=(નિર્+દોષ)=બીન ગુનેગાર
અચાનક=ઓચિંતો, એકાએક

અન્વય—ચાણુક્યને અચાનક તેડેથી નિર્દોષ પણ ભય પામે, તો હું તો ગુનામાં છુંજ તો તેહ ક્રૂર થકી મને ભય કયમ ન રહે ?

સમજુતી—ચાણુક્યના એકાએક તેડાથી બીન ગુનેગાર પણ બીએ, તો હું તો ગુનેગારજ છું તો તે ઘાતકીથી મને બીક કેમ નહિ રહે ? મતલબ કે બીક રહેજ

અમાત્ય=પ્રધાન, વજીર
વાગ્દોષ=વાણીનો દોષ,બોલવામાભૂલ
જાપતાબંધ=સાવચેતીથી
વિરાજીએ=બિરાજીએ, બેસીએ
અઘટિત=(અ+ઘટિત)=અયોગ્ય
અકારૂ=અણુગમતું, નાપસંદ
મર્મ=ભેદ, છુપું કારણ, છુપીવાત
મર્મ ભર્યું=ભેદવાળુ, દગા ભરેલું
આદર=માન
ધમધોકાર=ઘણોજ,પુષ્કળ
ગત=મરણ પામેલો, મર્હુમ,
પૂર્ણિમા=પુનેમ
તુલ્ય=બરાબર, સમાન
પ્રતિપ્રિય=ગમતું કરી બદલો વાળવો તે
નિવૃત્તિ=શાંતિ, નિરાંત
સહર્ષ=(સ+હર્ષ)=આનંદભેર
અધન્ય=(અ+ધન્ય)=અભાગીઓ, કમનશીબ
રાજવિરોધી=રાજાથી ઉલટો ચાલનાર
અદ્યાપિ=(અદ્ય+અપિ=પણ) આજ સુધી, હજી લગી
માજી=પહેલાના, અગાઉના
વિરૂદ્ધ=ઉલટી
પ્રતિકાર=ઉપાય, ઇલાજ
વિનવ્યું=કહ્યું

પાઠ ૫૦.

ધનવંત=(ધન+વંત)= પૈસાદાર
ધર્મ=ફરજ, કર્તવ્ય, કરવા લાયક કામ
વિનતી=અરજ
રૂડા=ખરા, સાચા
લક્ષ=ધ્યાન
દો=આપો
વડા=મુખ
જરણુ=ઘરડા
પાંગળા=પગમાં જન્મથી ખોડ હોવાથી ચાલી ન શકે તેવા
નિકટ=નજીક, પાસે
સ્નેહી=વહાલા, દોસ્ત
કારજો=કામો
સરો=પાર પડો, કરો
હરો=લઈ લો, મટાડો
દોહલા=અઘરા
રૂઝવો=રૂઝ લાવો, સારા કરો
ધ્રુજત=ધ્રૂજતા
હાડ=હાડકાં, શરીર
મંદ=ધીમી
અસર=લાગણી
વજ્જ=દયા વગરનું, કઠણ
છાતી=હૈયું
રૂડી=ઘણી
ધર્મકાજ=પુણ્યનું કામ
નિરાશ્રિતો=આશ્રય વગરના, નિરાધાર
તણુ જ=તું જ
કમર બાંધીને=મંડ્યા રહીને
કાપીએ=મટાડીએ, દૂર કરીએ
ધીરવું=આપવું
હણી=નાશ કરી
સંચીએ=મેળવીએ, એકઠું કરીએ
છાડજો=મૂકી દેજો, છોડી દેજો,
કરો=વેરા, રિવાજ
હરો=હરણ કરો, છોડી દો
ધૂર્ત=ધુતારો
દીન=ગરીબ
વે'મ=વહેમ
ચોપ=કાળજી, ચેટક, ખંત
દળદરી=ગરીબ
ધર્મબુદ્ધિ=દાન કરવાની બુદ્ધિ
મોખરે=આગળ
પાત્ર=માણસ
વિનવી=સમજાવી
નિર્જળ=(નિર્+જળ)= પાણી વગરના
નવાણુ=પાણીની જગાઓ, (જેવા કે કુવા, વાવ, વગેરે)
તીર=ઓવારા
સદ્ય=તરતજ
ધીંગી=મોટી, જબરી
રચો=બનાવો
નબળા=કમજોર, માંદા
ચણાવો=બંધાવો
ભલીભાત=સારી તરેહની

આદરવી=શરૂ કરવી, ચલાવવી	અંધા=આંધળા	કાવ્યકળા=(કાવ્ય=કવિતા +કળા=હુન્નર)=કવિતાનો હુન્નર એટલે નવી કવિતા કરાવવી તે
ઔષધશાળા=ઇસ્પિતાલો, દવાખાના	ધારી શકે નહિ=કરી શકે નહિ	ધીર=ધીરજવાન
જાત=શરીર	પાલણુ=પોષણ, ગુજરો	જુગોજુગ=ઘણા કાળ સુધી
દુખાળા=રોગી	ઉધારો=ખરચો	ધરાવો=રાખો
ભાળી=જોઇ	સંપી=હળી મળીને	શુભ=મોંઘે
ભાખો=મોકલો	સુધારી=સુધારો કરી	લાવો=ઓરીઓ
ઉઠાવ=જમાવ	શિરસ્તો=રિવાજ, રૂઢી	
ગળેલા=બળી ગએલા, દાઝેલા	જગાવો=ફેલાવો, સારી રીતે ચલાવો	
	ધરો=રાખો	

સમજુતી—ખરા દેશીઓ હું તમને અરજ કરૂં છું કે તમે (તમારામાં જે પૈસાદાર હોય તે) ગરીબ માણસોને માટે ખુબ ધ્યાન આપો, ઘણા ઘરડા, આંધળા, પાંગળા માણસો છે તેની અને બધા રોગીની તમારે ખબર લેવી (મતલબ કે મદદ કરવી) (૧) નજીકના વહાલાના કામ કરો અને પારકા માણસોના દુખ લઇ લો. (મતલબ કે તેમને મદદ કરો) તમે મહેનત લઇને તેમના શરીર અને મનના ઘણા અઘરા રોગો મટાડો (૨) ધ્રુજતા શરીરના અને ધીમી નાડીના તેમજ મુંગા પ્રાણી દરદનું દુખ શી રીતે વેઠી શકે? તેમને જોઇને હૈયામાં પણ (વજ્ર છાતીવાળા માણસને) લાગણી પેદા થશે, તો તમે ધર્મના કામમાં ઘણી દયા રાખો (૩) દુખી અને આશ્રય વગરનાને પાળવા એ આપણો હક છે (મતલબ કે એવા માણસોને પાળવા એ આપણી ફરજ છે એમ સમજવુ) આટ-

ત્રીજ સમજણ દેખાય છે તો ભડયા રહીને દુ.ખ દૂર કરવા એજ દેશીનુ અભિમાન છે (૪) આપણે મરી જઇશુ ત્યારે પૈસો આપણી સાથે આવવાનો નથી, પણ ધર્મ આવવાનો છે, માટે પાપનો નાશ કરીને પુણ્યને આપવો (મતલબ કે પાપને રસ્તે પૈસો ન ખચરતા તે પૈસો પુણ્યના કામમા ખરચવો) જેથી કરીને આ દુનિયામા આબરૂ મેળવીએ અને મરી ગયા પછી મોક્ષ પામીએ, (૫) તમે નાત જમાડવાના રિવાજ છોડી દેજો, અને વરઘોડાની શોભાને હરણ કરો (કાઢી દો)*જો આબરૂ મેળવવા માટે અભિમાન (રાખતા) હોય તો સુતારાને આપવુ નહિ. અને (તે પૈસાથી ગરીબોને પોષવા) (૬) વહેમને જડમાથી (સમૂળગો) કાઢી નાખજો, અને સુધારવાને માટે વણી કાળજી રાખજો, ગરીબોના દુ ખો મટાડો અને પુણ્ય કરવાની બુદ્ધિને આગળ લાવો (મતલબ કે ગરીબોના દુ ખ મટાડીને પુણ્ય કરો (૭) ગરીબ અને લાયકને દાન આપવું. તેના જેવી બીજી (સારી) સમજ નથી નર્મદાશકર કવિ તમને નમ્રતાઈથી કહે છે કે ગરીબોને મદદ આપીને પછી તમો મોજમજા ભોગવો (૮)

સમજુતી—પાણી વગરના (પાણીની તગીવાળા) ગામોમા પાણીની જગાઓ ગાળી કઢાવો અને જુના વાવ, કુવા, નદી, તળાવ, ઓવારા વગેરે હોય તેને શોધીને તરતજ સમરાવો, એ ફરજ હે ! પૈસાદાર માણુસો તમારી છે, (૧) સારી જબરી ધર્મશાળા બધાવો, કે જ્યા માદા સ્રીપુરુષો રહે, તે માણુસના શરીરના દુ ખ મટાડો. એ ફરજ હે ! પૈસાદાર માણુસો તમારી છે (૨) ચોકખી મોટી ઘણા બાળક માય (એવી) નિશાળ બધાવો, અને બાળકોને તરેહ તરેહની

વિદ્યા ભણાવો, કે જેથી (તેમા શીખેલા બાળકો પર) આખી ઉમર સુધીના (જિંદગી સુધીના) ઉપકારો રહેશે એ ફરજ હો પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૩) મોટા દવાખાના બધાવી ચલાવો કે જેથી શરીરના દુખી માણસ પોતાનુ દુખ મટાડે અને બિચારો રોગી બાળક (હોય તે પણ ત્યા રહી) સુખ લે એ ફરજ હે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૪) ભિખારીને જોઇને (તેમની સાથે) દયા લાવી બોલો, અને રોટલી આપીને (પાછો ભીખ માગતો રાખો નહિ મતલબ કે તેને ધંધે રોજગારે વળગાડો કે જેથી તેને ફરીથી ભીખ માગવી ન પડે ઉઠાવ હોય એવા હજારો ઉદ્યોગ કરો, એ ફરજ હો પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૫) શરીર ગળાઇ ગએલા, દાઝેલા અને આધળા હિંમત ગખીને રોજગાર કરી શકે નહિ, એવા માણસના ગુજરાન માટે તમારી દોલત ખર્ચો એ ફરજ હો પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૬) દરેક રિવાજ હળીમળીને સુધારો ને બધાના ખપનો સામાન મહુ રસ્તો કરો, અને હમેશા નઠારો વિચાર કરો નહિ. એ ફરજ હો પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૭) પારકે દેશ જઇને દુકાન સારી રીતે ચલાવો અને બીજા લોકોના લાખો જાતના હુન્નર શીખી લાવો ઉમંગ રાખો અને હિંમત છોડી દો નહિ એ ફરજ હે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૮) કવિની પાસે કવિતાનો હુન્નર કરાવો (મતલબ કે નવી કવિતા બનાવરાવો) અને ઘણા કાળ સુધી ધીરજવાન એનુ નામ રાખો, અરે માણસ આવો વખત (પૈસાદાર સ્થિતિ) (ફરીને) મળશે નહિ. માટે દલપતરામ કવિ કહે છે કે તમે આ સારો ઓરીઓ લઇ લો. (૯)

પાઠ ૫૧.	પ્રવાહ=વહેણુ
સ્વરૂપ=(સ્વ+રૂપ)=અસલરૂપ	ગંજાવર=જબરા, મોટા

બધ બાંધ્યો=દરીઆનુ પાણી દેશ પર ફરી વળે નહિ માટે ભીંત ચણી લીધી હોય તે

બુરજ=દિવાલને ટેકો આપનાર જે ખળભળાટ=તોફાન [ચણતર હોયતે

મહાભારત=બહુ મોટુ ને અઘરૂ

રોગિષ્ઠ=(રોગ+ઇષ્ઠ)=સૌથી વધારે રોગ ઉત્પન્ન કરે એવા

સંરક્ષણ=(સં=સંપૂર્ણ+રક્ષણ)= પુરેપુરી જાળવણી

આડ=અંતરાય, આડી વાડ

સ્વિટ્ઝર્લાંડ=યુરોપમા દેશ છે (એ યુરોપના સઘળા દેશ કરતા વધારે પહાડી પ્રદેશ છે)

ચિલી=દક્ષિણ અમેરિકામા દેશ છે

જર્મન સમુદ્ર=ઉત્તર સમુદ્ર, ઇગ્લાંડ જર્મની અને ડેન્માર્કની વચ્ચેનો સમુદ્ર

બિસ્કે=એ નામનો યુરોપખંડમા ફ્રાન્સની પશ્ચિમે ઉપસાગર છે

કસ=સત્વ

કૃત્રિમ=બનાવટી, નવા કરેલા

રૂપાંતર=ફેરફાર, જુદા જુદા રૂપ.

સુએજની સંયોગી ભૂમિ પહેલા એશિઆ અને આફ્રિકાને જોડતી હતી સને ૧૮૬૯મા એ સંયોગી ભૂમિ ખોદીને નહેર કરી છે જેથી રાતો અને ભૂમધ્ય સમુદ્ર જોડાઈ ગયા છે

સંયોગીભૂમિ=(સંયોગ+ઇ+ભૂમિ) બે મોટા જમીનના ભાગને જોડનારો જમીનનો નાનો ભાગ

સામુદ્રધુની=બે મોટા પાણીના ભાગને સાંધનારો પાણીનો નાનો ભાગ

પાઠ ૫૨.

દૂપ=ખાર, ફીનો

અવગુણ=(અવ=નીચો+ગુણ)= નઠારો ગુણ, દોષ, એમ

પેટમા ડાઘ રાખીને=મનમાં વાત રાખીને

ગૂડી નાખવુ=ઉછરતા લીલા મોલને કાપી નાખવો

કુંદવા=ઘાસની ગંજીઓ

ગંજી=ઘાસનો ઢગ

એક મોટી પ્રજા થઇ શકતી નથી=સંપ રાખી શકતા નથી
મજબુત=સબળ
અવધિ વગરનો=પાર વગરનો, ઘણોજ
હદપાર=હદબહાર, ઘણોજ
રહેણી=રીતભાત
વેનિસ=ઇટાલીમાં આડ્રિઆટીક સમુદ્ર કાંઠે બંદર છે
સુકુમાર=સકોમળ, નાજુક
દેશનિકાલ=દેશપાર, કાળાપાણી
વાટખરચી=રસ્તા ખરચ
કાળાપાણી=દેશનિકાલ
પજવણી=દુઃખ, હેરાનગતિ
વિરોધી=દુશ્મન, શત્રુ
સતાવણી કરે છે=દુઃખ દે છે
રિદ્ધિ=દોલત, ધન
સિદ્ધિ=મોટાઇ
રિદ્ધિસિદ્ધિ=દોલત ને મોટાઈ

પાઠ ૫૩.

દીવાદાંડી=સંસ્કૃત દીપદંડ ઉપરથી (દીપ=દીવો+દંડ=થાભલો)=દીવો મુકવાનો થાભલો
સહીસલામત=નિર્ભયપણે, વગર હરકતે
દીપમાળ=દીવો મૂકવાને બાંધેલો ચણતરનો થાભલો
મિનારો=પત્થર કે લાકડાની ઉભા થાભલા જેવી ઇમારત, હજીરો
ખરાબો=પાણીથી ઢંકાયલો ખડક
ખડક=પાણીમાં રહેલા ડુંગરા
બારૂ=નદીનું મુખ કે જ્યાં નદી સમુદ્રને મળે તે જગો, સમુદ્રમાથી ઉતરવાનું ઠેકાણું
હજીરો=મિનારો, (તાપી નદી જ્યાં આગળ દરીઆને મળે છે ત્યાં હજીરો નામે એક જગા છે ત્યાંની હવા ઘણી સારી છે ત્યાં આગળ દીવાદાંડી પણ છે)
બાકસ=સાહેબનું નામ છે એ હજીરો તેણે બંધાવ્યો હતો તે ઉપરથી
કરામત=યુકિત, ગોઠવણ [ગોખ
ઝરૂખો=બારીથી આગળ કાઢેલી બેઠક;
સહાયતા=મદદ [ગોખ
તબક=માળ

પાઠ ૫૪.

સાજ=સમાન
ગાવે=ગાય
જશ=આબરૂ
દામ=હિંમત
ન્યારા=કોઇ જુદીજ તરેહના
પાતાળ=પૃથ્વી નીચેનો ભાગ
પોપડા=જમીનનુ ઉપલુ પડ
ઉદ્‌ભિજ=વનસ્પતિ
સૃષ્ટિ=દુનિયા
ઘમ્મલાઇ=ફેરવાઇ
ક્રમે=એક પછી એક
મંડાઇ=સ્થપાઈ
નમુનો=કંઇક ભાગ
નિશાની=પત્તો, એધાણી
પડ=પોપડા
ભૂચર=જમીનપર વસનાર પ્રાણીઓ
સુનુ=સોનુ
સરવ=સર્વ, બધા
દિલદાઝ=મનની લાગણી
કષ્ટ હરનારા=દુખ લઇ લેનાર
ભંડાર=જથા, ખજાના
યાર=વહાલા
રાજે=શોભે
રજનીરાજ=રાતના રાજા, ચંદ્ર
નખેતર=નક્ષત્ર
સ્થિરતા=શાંતિ
છાજે=શોભે
રાશી=સૂર્ય ચંદ્રને ફરવાનો માર્ગ
સોહાગે=શોભે
અધર=આધાર વગર, અંતરીક્ષ
ગોલ=ગોળાઓ, ગ્રહો
પોલ=આકાશ, પોલાણ
જગદાધાર=જગતનો આધાર, પરમેશ્વર
ખટઋતુ=છ ઋતુ (હેમંત, શિશિર, વસંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા ને શરદ)
ધારા=કાયદા, નિયમો
હાટ=બજાર, ચૌટા
લતા=વેલી
પાષાણ=પથ્થર
વટવટ=દરેક જગાએ
સાથ=જથો, સમૂહ
સ્હોવે=શોભે
ગાણે=ગાયનથી
કન=બોલ
નગ=પર્વત
રઢિયાળા=શોભિતા; દેખાવડા
સલુણુ=મધુર
અગાધ=ઘણીજ
લીલાવાડી=દુનિયારૂપી વાડી, સૌંદર્યરૂપી વાડી
ક્ષેમ=કુશળ
લલિત=સુંદર
ઉપવન=વાડી, બાગ
લાડતી=વહાલ કરતી
નેક=ટેક

સજી=પહેરી	ખગો તણું=પક્ષીઓનુ	બાળનાર
ટેક=કાળજી	શુદ્ધ=પાપ વગરના,પવિત્ર	લીલામૃતધારા=સૌંદર્યરૂપી
સર=સરોવર	સુસ્વરૂ=સારા સ્વરવાળુ	અમૃતનો પ્રવાહ
રમ્યપણુ=સુંદરતા	પાપ હરનારા=પાપ	લીલા=સૌંદર્ય

હે ! જગતના ધણી પરમેશ્વર આ કેવી શોભા ! અને કેવો સામાન બનાવ્યો છે ! તારા ગુણ ગાવામા કવિ અને ભકતો હિંમત હારી ગયા, એવા તારા કામ ઘણા અદ્દભુત છે.

હુ પાતાળની બનાવટ શી કહુ. તેમા પડો, ઢોળાવો અને જુદી જુદી જાતની જમીન, જેમા ઘણી જુની વસ્તુઓ, ઘણી જુદી તરેહની વનસ્પતિ અને ઘણી જાતના જીવ છે, ઘણી દુનિયા અનુક્રમે બદલાઇ ગઇ અને વળી પાછી સ્થપાઇ એ વાતો ખોટી નથી, કારણ કે તેની નિશાનીઓ અને નમુનાઓ હમણા પણ છેજ મટોડીના જાતજાતના પડો અને વળી કાકરાના જાતજાતના પડો અને ચુનાના ને પત્થરના જાતજાતના પડો અહીંઆ અનુક્રમે નથી, અને પૃથ્વીપર ચાલનારા વમનાગ અને જળમા રહેનારા પ્રાણીઓના નિર્જીવ ખોખા પત્થર રૂપ થએલા હોય છે ઘેર ઘેરના બધા લોક લોઢુ અને સોનુ વાપરે છે તે, એ બધું હે ! દુખને લઇ લેનાર પ્રભુ તે મનમા દયા લાવીને માણસોને માટે બનાવ્યુ છે હે ! વહાલા પ્રભુ તારા ડહાપણનો ભડાર પાર વિનાનો છે (ટેક) (૧) આકારની રચના શું કહુ, બધા ગ્રહોમા સૂર્યનો પ્રકાશ વધારે દીપે છે, તે (પ્રકાશ) વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓને માટે જમીનની ગરમી આપે છે, વળી રાત્રે ચદ્રમા નક્ષત્રોના સાહિત્ય સાથે દીપે છે અને વાયુની ધીમે ધીમે આવતી લહેરોથી શાંતિ ફેલાઈ રહી છે, સૂર્ય ચદ્રને ફરવાના માર્ગો રાશીઓ કહેવાય છે, ચદ્રની કળા

સુદમા વધે છે અને વદમા ઘટે છે તે અને આકાશમાનુ ચાદરણુ (સફેદ પટો) જોઇને મન ખૂશ થાય છે અને વાદળના ઘણા રગો તરેહ તરેહની રીતે શોભે છે આકાશનુ પોલાણુ મોટુ છે તેમા બધા ગોળા (ગ્રહો, તારાઓ) અધર રહેલા છે. તુ જગતનો આધાર છે, પેલા પોલમા અદ્ધર રહેલાઓનો પણુ તુજ આધાર છે તે છએ ઋતુઓના ધારા નિયમિત કર્યા છે (ટેક). (૨)

આ સૃષ્ટિની શોભા કેવી છે ! ઘણે ઠેકાણે શોભિતા ચોટા પાણીવાળી જગ્યાઓ અને પથગવાળી જગ્યાઓ ઝાડ અને વેલાથી ભરપૂર દેખાય છે.

પશુઓનો, પખીઓનો ને માણુસ જાતનો સાથ (સમૂહ) એવો મડયો રહ્યો છે કે જાણે તે નાટકોના જેવો લાગે છે (કવિ કલ્પના કરે છે કે આ વિશ્વ એમ નાટયસ્થળ છે, અને તેમા પશુઓના, પખીઓના અને માનવ જાતના એવા જુદા જુદા સમુહ નાટકમડળી રૂપે છે, તેઓ એકજ રગભૂમિપર એકત્ર થયેલા છે) તે રૂપે, રગે અને ગુણુથી શોભે છે ને ગાયનથી મન ખેચે છે મતલબ કે મોહ પમાડે છે બધા ખેતરોનો ઉભો પાક હાલીને ચમકારા કરે છે અને પક્ષીઓના મધુર પ્યારા શબ્દ દુખ ભુલાવે છે, સમી સાજે સિધુ અને નદી નાળા લહેરે દીપે છે, તેમજ પર્વત, વન, ઉપવન, મેદાન અને રાન પણુ સુદર શોભે છે આવી રીતે બધુ સાદુ અને સુદર છે. તોપણુ હો બનાવનાર પ્રભુ ચતુરાઇનુ કામ જણાય છે સર્વ સ્થળે ઘણી શકિત અને બહુ સારો બોધ લેવા લાયક છે. (ટેક) (૩) સૌંદર્યરૂપી વાડીની શોભાનુ હુ વર્ણન કરૂ તે સુદર કુશળતા ભરેલી હોસથી લાડ કરતી ઠામે ઠામે ખૂબ નાચે છે અને પ્રીત ઉપજાવે છે.

તે નિયમરૂપી સુંદર સાડી પહેરીને બહુ કાળજી રાખીને હેતથી હસાવે છે, અને હમેશા મધુરા ગીત ગાય છે, તેથી તે સર્વને ગમે છે

તે દયા લાવીને સરોવર, દરીઓ અને નદીમા પાણી આપ્યુ છે જંગલ, વનસ્પતિ અને પર્વતોની સુંદરતા આપી ઘણા પક્ષીઓનુ મધુર ગાયન સંભળાવ્યુ છે, વળી ધર્મ દેખાડીને અમારી કને દાન કરાવ્યુ, હે ! પાપને બાળનાર પરમેશ્વર અમને બધાને ઘણી બુદ્ધિ આપીને શુદ્ધ (પવિત્ર) બનાવો ! પ્રભુ વધારે શું વખાણુ કરૂ ! તમારી સૌંદર્યરૂપી અમૃતની ધારા=વૃષ્ટિ ને ધન્ય છે (૪) (ટેક)

પાઠ ૫૫

સુધારાની ટોચ ઉપર હતો=ઘણોજ સુધરેલો હતો

તત્ત્વજ્ઞાન=(તત્ત્વ+જ્ઞાન)=કાર્ય કારણ શાસ્ત્ર, ફિલસોફી

લોકોક્તિ=ચોકનુ બોલવુ, લોકવાયકા

સોનાનો વરસાદ વરસી રહ્યો છે=પુષ્કળ પૈસાની આવક થઇ છે, પુષ્કળ કમાણી થઇ છે,

ગોદી=બાંધેલી ખાડી

ભૂરચના=(ભૂ+રચના) જમીનની બનાવટ

આબોહવા=હવાપાણી

રાજ્યબંધારણ=રાજ્ય ગોઠવણ

સાહિત્ય=સામાન

ગ્રેટબ્રિટન=ઇંગ્લાંડ વેલ્સ અને સ્કોટલાંડ મળીને થએલો બેટ

જોગવાઇ=સગવડ, અનુકુળતા

બારકસો=વહાણો, જહાજો

જોસથી=જુસ્સાથી

ખનીજ=ખાણમાથી ઉત્પન્ન થએલા

શહેનશાહત=રાજ્ય

નામના=ખ્યાતિ, આબરૂ

પ્રીતિ=ભાવ

હિતચિંતન=(હિત=ભલુ+ચિંતન=વિચાર) ભલાના વિચાર

સ્વાર્થ ત્યાગ=(સ્વાર્થ+ત્યાગ)=પોતાનો લાભ છોડી દેવો તે

તરંગી=મનમા બુટ્ટાવાળો, મોટા

વિચારવાળો
ફરજની લાગણી=કર્તવ્યની છાપ
નૌકાસેનાપતિ=(નૌકા+સેના+પતિ) =વહાણના લશ્કરનો ઉપરી
શ્રેષ્ઠતા=મોટાપણુ, મોટાઇ
સ્વતંત્રતા=આપ અખત્યારી
મોકળા મનથી=ખુલ્લા દીલથી, નિખાલસ મનથી
સંમતિ=સલાહ
સ્વાભિમાન=જાત અભિમાન, ટેક
સ્વાશ્રય=(સ્વ+આશ્રય) પોતાની જાત ઉપર ભરોસો રાખવો તે
સ્વાભાવિક=કુદરતી, ઇશ્વરી
પ્રતાપ=તેજ, મોટાઇ
સમૃદ્ધિ=દોલત

પાઠ ૫૬ (ભાગ બીજો)

પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો
વિકળ=ઢીલા, દોદરા
ક્ષણભંગુર=થોડીવારમાં નાશ પામનાર
ઉપભોગ=ભોગવટો, સુખ વિલાસ
રક્ષક=રક્ષણ કરનાર, બચાવનાર
પાલક=પાળનાર
એળે=ફોકટ, નકામી
છાવણી=લશ્કરનો પડાવ
ભયભીત=(ભય+ભીત=બીધેલો) ભયથી બીધેલા
ગમગીન=દીલગીર
વૃત્તિ=વલણ
ઇનસાન=આદમી, માણસ
આલીશાન=ઘણુ મોટુ
જર્જર=છેક્જ જુનુ, ખખળી ગએલુ
જીર્ણોદ્ધાર=જુનુ હોય તેને સમરાવવુ તે
કાબેલ=હોશિયાર, માહિતગાર
બાહોશ=ચાલાક
સાકડામનનો=બખિલ
રોમ રોમ=રૂંવે રૂંવા
પાયમાલ=ખરાબ હાલત
નિષ્ફળ=ફળ વગરના, ફોગટ, નકામા
જજીઆનો કર=માથા દીઠ વેરો
નામની=ઉપલક, કહેવા માત્રની
સંધિ=સલાહ
તખ્ત=ગાદી, રાજ્ય
સ્વતંત્રતા=આપ અખત્યારી
કાવતરૂ=દગો, પ્રપંચ

શિરચ્છેદ=માથું કાપવુ તે
સર=તાબે
વ્યર્થ=ફોકટ, નકામી
અલોપ=જતા રહેવુ
ઐક્ય=સપ, એકતા
ઝનુન=જુસ્સો
ચોથ=ખંડીઆ રાજા પાસેથી તેની
ઉપજનો ચોથો ભાગ લેવો તે,
ચોથાઈ

પાઠ ૫૭.

કળા=તેજ, આબાદી
ફતેહમંદી=જીતવાળી
યશસ્વી=કીતિમંત, જશવાળી
ઉઘરાત=ઉઘરાવવુ તે, વસુલાત
મરણીઆ=મરવાની બીક વગરના
સુરક્ષિત=સારી રીતે રક્ષણ કરેલા
કટ્ટો=ખારીલો, જબરો
વિગ્રહ=લડાઇ, જુદ્ધ
દરમિઆન=વચલા વખતમા
વ્યવસ્થા=ગોઠવણ
આમાદ=સુખી
નારફીર્દી=અમલ
વિસ્તાર=ફેલાવો

પગપેસારો=દાખલ થવુ તે
અણબનાવ=તકરાર
ઘર ફુટવાનો=માહોમાહે લડાઈથવાનો
સમયસૂચકતા=વખત વિચારી ચલા-
વવાનો ગુણ, ઘટતો ઉપાય જલદી
સૂઝે એવી બુદ્ધિ
પ્રસંગોપત=વખતો વખત
જહોજલાલી=આબાદી
અનુપમ=(અન+ઉપમ) = જેની
સરખામણી ન થાય એવી
આણ=દુવાઇ, હુકમ
અંધાધુંધી=ગેરમંદોબસ્ત, અવ્યવસ્થા
પ્રવર્તાવનાર=ફેલાવનાર
ડોલાવી=કમજોર કરી
અભિષેક=ગાદીએ બેસનાર નવા રાજા
ઉપર પાણી દૂધ વગેરેની જે
ધારા કરવી તે
છત=છાજ
અલંકાર=ઘરેણા

પાઠ ૫૮.

કલાવ=ઇસ્ટ ઇંડિઆ કંપની તરફનો
અંગ્રેજ સરદાર અને ગવર્નર
જનરલ

પલાસી=બંગાળમાં એક શહેર છે (એનું મૂળ નામ પલાસ હતું કારણ કે એ ઠેકાણે અકબરના વખતમાં પલાસ=ખાખરનું વન હતું)
હયાત=જીવતો
સંભવ=આશા
કોઠી=વખાર, જથાબંધ માલ ભરવાનું ઠેકાણું
વિષ=ઝેર
કારાગ્રહ=કેદખાનું
નૌકાધિપતિ=દરિઆઇ લશ્કરનો સેનાપતિ
સમર્થ=જોરાવર
સુલેહ=સલાહ
હલ્લો=હુમલો
જલદ=તીખો, ગુસ્સાવાળો
આવેશ=જુસ્સો, ઝનુન
સલામતી=કાયમપણું
કાસળ=જડમૂળ
પરિચય=સહવાસ, ઓળખાણ
તરકટ=કાવતરૂં
દસ્તાવેજ=લેખ
કુચ=મુકામ ઉઠાવી આગળ ચાલવું તે
ભેટો=મેળાપ
વફાદાર=નીમકહલાલ, રાજભકત
ધસારો=હલ્લો, ચઢાઇ
પાખ=બાજુ
મોરચો=લશ્કરના જે ભાગમાં તોપ ગોઠવેલી હોય તે જગો
પાટનગર=રાજધાનીનું શહેર
ફરમાન=હુકમ

પાઠ ૫૯.

કૌંસીલ=કારભારી મંડળ
જામીન=કબુલાત આપનાર
રેસિડંટ=મોટા દેશી સંસ્થાન પર દેખરેખ રાખનાર અંગ્રેજ સરકાર તરફનો અમલદાર
આડત્યા=મારફતીઆ, એજંટ
પરવાનો=રજા ચિઠ્ઠી, પાસ, સનદ
સોસવું=વેઠવું, ખમવું
સમાધાન=નિવેડો, તોડ
પરાભવ=હાર
ઉઘાડો સ્વાર્થ=ખુલ્લી મતલબ
નિર્મૂળ=(નિર+મૂળ)=અંધ, સમાસ
વેરાગી=વેષધારી રખડતા સાધુ

ચાચીઆ=દરિઆઇ લૂટારા
ઇલકાબ=પદવી, ખિતાબ
જનરલ=મોટો
દુરદેશીપણુ=દીર્ઘ દષ્ટિ, લાંબો વિચાર
તહ=સલાહનો ઠરાવ
વિઘ્ન=હરકત
ફાટફૂટ=કુસપ
ડોલમડોલા=કમજોર
મસલત=છુપો વિચાર
વાલી=રક્ષક, હિમાયતી
ચીરીને=ઓળગીને
નામોશી=કલક
ખુશકી=જમીન માર્ગ
જબરદસ્તી=જોર જુલમ
ગભીર=મોટા
આરોપ=દોષ
રૂબરૂ=સનમુખ, સામે
સદર દિવાની કોરટ=હાઇકોરટ
અદાલત=કચેરી, કોરટ
પાઠશાળા=ઉચુ જ્ઞાન આપનારી શાળા
ઉત્તેજન=મદદ

પાઠ ૬૦

આગળ પાડેલો=આગેવાન કરેલો
અમલ=સત્તા
ધુસરા=બોજા
પ્રતિષ્ઠા=આબરૂ
સન્નિધિ=પાસે, નજીક
સગર્ભ=દહાડાવાળી
પ્રતિષ્ઠિત=માન પામેલા
મત્રિ=સલાહ આપનાર
દઢ=કાયમ, અચળ
ઉદ્ધાર=તારણ, ઉચી સ્થિતિ
કુમુક=મદદ
ભરમાવે=ભોળવે, ખોટુ સમજાવે
નાબુદ=નાશ
સનદ=પરવાનો
સમારભ=મોટા કામની ઠાઠમાઠથી કરેલી શરૂઆત
દબદબો=દમામ, ધામધુમ
ખિલત=ભેટ, સરપાવ
નજર=નજરાણુ, ભેટ
આભૂષણ=કીમતી ઘરેણા
કલમદાન=કલમ રાખવાનુ ખોખુ

સામ્રાજ્ય=મોટું રાજ્ય
સિધાવી=માન સાથે પધારી
વંશપરંપરા=એકજ કુળમાં ઉતરી આવેલા
પ્રતિનિધિ=બીજાને બદલે કામ કરવા નિમાયલો માણસ, એજંટ
ઇનાયત કર્યો=ભેટ કર્યો
પૂર્વજો=(પૂર્વ=પહેલા+જ=જન્મેલા) પહેલા જન્મેલા તે, ઘરડાવરડા
પદવી=દરજ્જો
સ્મરણ આપવું=યાદ કરવું
પગરખા=(રખા એ રક્ષા ઉપરથી) પગનું રક્ષણ કરનાર, જોડા
કારકીર્દી=જ્યાં સુધી કારભાર ટકે ત્યાં સુધીનો વખત, અમલ
ટીકા કરવી=ગુણ દોષ દેખાડવા તે
નજીવી=(ન+જીવ+ઇ) જીવ વગરની, હલકી
પતરાજી=શેખી, બડાઇ
નામોશી=હીણપત, શરમ
અધમ=નબળી
અફસોસ=પસ્તાવો
જાગીર=રાજ્યના અંગની કોઇ મોટી સેવા બજાવ્યા બદલ રાજા તરફથી જે જમીન, ગામ કે વર્ષાસન મળે છે તે
વકીને મુતલક=સ્વતંત્ર એલચી
ડોલી=હાલી, નરમ પડી
ધોકો=હરકત, નુકસાન
રાજ્યદ્વારી=રાજ્ય કારભારી
ગણના=ગણતરી

પાઠ ૬૧

પલટણ=લશ્કરની ટુકડી
નામના=આબરૂ, કીર્તિ
ખટપટ=તકરાર
અલગ=અળગું, આઘું
રૂચ્યું=ગમ્યું
વિનંતિ=સલાહનું કહેણ
ઝઝુમતા=વિંટાઇ વળતા
કવાયતી=ડ્રિલથી કેળવાયલું
પાયદળ=પગે ચાલનારૂં લશ્કર
રસાલો=ઘોડેસ્વાર પલટણ
મહાસમર્થ=ઘણો જબરો
યોજના=ગોઠવણ
કુશળ=હોશિયાર
જળાશયો=પાણીના સ્થળો

લાગણી=ઇચ્છા
પ્રબળ=જોરાવર
તત્પર=તૈયાર
જીગર=દીલ
બરબાદ=નકામો, પાયમાલ
બહેતર=કલ્યાણ, ભલુ
નામાંકિત=નામીચો
ખિતાબો=ઇલકાબ
સૂઝ=નજર

પાઠ ૬૨

સંધિ=સલાહ
અંધાધુંધી=અંધેર, અવ્યવસ્થા
જુમો=જોખમ, જવાબદારી
ગુપ્ત મસલત=છુપા વિચાર
દહાડો વળવો=ઉંચી સ્થિતિ થવી
આગ્રહ=અતિશય કહેવુ તે, કાલાવાલા
ઉત્તેજન=ઉશ્કેરણી, પુષ્ટિ
વ્યર્થ=ફોકટ, નકામુ
રાહ=વાટ
વિષમ=નરેહવાર, ગભરામણવાળા
તત્ક્ષણ=તરતજ, તેજ વખત
ઉદ્ધત=બેઅદબ, વિવેક વગરનો
પેન્શન=નોકરી પરથી છુટા થયા પછી ગુજરાનને માટે નાણું આપ્યા કરવુ તે
નજરકેદ=બેડી વગેરેનુ બંધન નહિ પણ મુકરર કરેલી જગાએથી ખસાય નહિ તેવી રીતની કેદ

પાઠ ૬૩

મહંત=મોટો પુરુષ, મહાત્મા
વચનામૃત=વાણી રૂપી અમૃત, બોધના શબ્દો
પ્રતિષ્ઠા=સ્થાપના
માંસાહારી=(માંસ+આહાર=ખોરાક +ઇ) માંસ ખાનાર
મંડાણ=પાયો, શરૂઆત
શિરચ્છેદ=(શિર=માથુ+છેદ=છિદ્ ધાતુ કાપવુ)=માથુ કાપવુ તે
દૃઢતા=અડગપણું
ગુરૂમંત્ર=કામ પાર પાડવા માટે ઠરેલા યુકિતવાળા વિચાર
ઉપરવાસના=ઉપલાણના
અજીત=જીતાય નહિ એવો
જેર કરવુ=તાબે કરવું
વર્તાવી=ફેલાવી
પાંખ=પક્ષ, આશ્રય

નિર્ભય=નિર્+ભય)=બીક વગરનુ
અભિપ્રાય=વિચાર, તર્ક
પ્રત્યક્ષ=(પ્રતિ=સામે+અક્ષ=આખ) આખની સામે, નજરો નજર
બેવફા (ફ)=(બે=વિના+વફા=ભલુ ચહાવુ)=ભલુ નહિ ચાહનાર
કેર=જુલમ
રણક્ષેત્ર=લડાઇનુ મેદાન
પીછો=પૂઠ, પીઠ

પાઠ ૬૪.

ઘોર=ભયકર
અકાએલી=નિશાન થએલી, ઓળખાએલી
કસોટી=પરીક્ષા
ખાલસા કરવુ=જે જમીન કે ગામની પેદાસના વસુલ લેનાર માલીક સરકારે થવુ તે
અસતોષ=ધીરજ નહિ તે
અત્રે=અહિ
ભથ્થુ=ભાથુ, મુસાફરી ખરચ
પ્રકોપ=ગુસ્સો
ચેપ=અસર, લાગણી
સિમાડો=સરહદ
તખ્તસીન=ગાદીએ બેસવુ તે
ઓથ=આધાર
સરજામ=સામાન
પગરવ=પગલાનો અવાજ (રવ=અવાજ)
સીડી=નીસરણી
મોખરો=આગળનો ભાગ
ડોળી=ઘાયલ માણસને ઉચકી લઇ જવાની ઝુલતી માચી
જગ=મોટી લડાઇ
અબળા=(અ+બળ+આ=નારી જાતિનો પ્રત્યય)=જોર વગરની,સ્ત્રી

પાઠ ૬૫

દત્તક=દીકરા વગરના માણસ બીજાના દીકરાને લઇ પોતાનો વારસ ઠરાવવો તે
સુરક્ષિત=(સુ+રક્ષ+ઇત) સારી રીતે બચાવ કરેલો
વૃદ્ધિ=વધારો
તગાવી=ખેડુત પાસે ખેતી કરવાનુ સાધન ન હોવાથી સરકારે તેની પાસે ખત લખાવી લઇ જે નાણું અથવા સાધન આગળથી ધીરેલુ (

દૂબળા=બળ વગરના, દુકાળીઆ (સસ્કૃત દુર્બળ ઉપરથી)
દાહ=જણાવનારી, સોયાણી
સ્કોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને નાણાની મદદ આપવી તે
વરિષ્ઠ=કાયદા બાધનારી સૌથી વડી મડળી
ભરતી થવી=વધારો થવો
ફિલસુફી=તત્વજ્ઞાન, હરકોઇ વિષયના ધર્મ શોધવા સબધીનુ જ્ઞાન
અગ્રણી=આગેવાન

પાઠ ૬૬.

ભૂસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીના પડ ઓળખવાની વિદ્યા
વેત્તા=જાણનાર
સમાવેશ=સમાસ
ઉદ્‌ભિજ્જ=વનસ્પતિ
કવચ=ઢાકણુ
પોપડો=ઉપરનુ પડ
અનુમાન=અટકળ, ધારણા
પૃષ્ટ=ઉપરનુ પડ, બાજુ
અશ=ભાગ

પાઠ ૬૭

સુએજ=રાતા સમુદ્ર ને ભૂમધ્ય સમુદ્ર વચ્ચે નહેર છે એ પહેલા સયોગીભૂમિ હતી સને ૧૮૬૯ મા એ નહેર ખુલ્લી મુકાઇ
ટાયર અને સીડન=એ એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમા શહેર હતા એમા પ્રથમ કાચ બન્યો હતો
પાલેસ્ટૈન=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનનો નૈઋત્ય ભાગ એ ખ્રિસ્તી લોકોનુ પવિત્ર સ્થાન છે
પોઠો=પીઠપર માલ ભર્યો હોય એવા બળદોના ટોળા
રૂમી=રોમના રહેવાશી
અલેકઝાંડ્રિઆ= એ મિસરમા બદર છે
સ્મર્ના=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનના એશિઆમિનરનુ મુખ્ય શહેર છે
બમરા=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમા યુફ્રેતિસ નદીને કાઠે બદર છે
દૃબિઝાડ=કાળાસમુદ્રને કાંઠે મોટુ બદર છે (એમા સુતરાઉ કાપડ પર રાતો રગ સારો ચઢાવે છે)

જીનોઆ=ઇટાલીમા જીનોઆ નામના અખાત ઉપર બદર છે
ઘાટ=પર્વતમાથી જવાઆવવાના રસ્તા
ફળ થયા=પાર પડયા, ફાવ્યા
મોઇ=સવડ

પાઠ ૬૮.

પ્રસગ=લાગ, વખત
કેરો=મિસરની રાજધાનીનુ શહેર નીલ નદીને કાંઠે છે.
ખેદીવ=મિસરનો રાજા

સવાલ—મુબઇથી એડન જળ માર્ગે કેટલાક મૈલ દૂર છે ? એ શહેર અગ્રેજ સરકારના તાબામા કયા સનમા આવ્યું ? એડનથી સુએજ બદર કેટલા મૈલ દૂર છે ? એ નહેર કોણે બાધવા માડી અને ને કયારે પુરી થઈ ? એ નહેર બાધતા કેટલો ખર્ચ થયો ? એ નહેરની લબાઇ પહોળાઇ કેટલી છે ?

પાઠ ૬૯.

પોર્ટ=બદર
જોગવાઇ=વખત, તક
બ્રિડિસી=ઇટાલીમા બદર છે
માર્સેલ્સ=ફ્રાન્સમા ભૂમધ્ય સમુદ્ર કાંઠે બદર છે
વમળ=પાણીમા થતા કુંડાળા, ભમરા
સાર્ડીનિઆ=એ ઇટાલીમા બેટ છે
કાર્સીકા=એ ફ્રાન્સમા બેટ છે
બોનીફેશીઓ=એ ઇટાલીમા સાર્ડીનિઆ ને કાર્સીકાની વચ્ચે સામુદ્રધુની છે
કાલે=ફ્રાન્સમા શહેર છે
જીબ્રાલ્ટર=એ એજ નામની સામુદ્રધુનીપર ઘણો મોટો કિલ્લો છે (એ સને ૧૭૦૪ મા અગ્રેજ સરકારના તાબામા આવ્યો)
બેચેની=અસુખ
પ્લિમથ=ઇગ્લાડમા નૌકાસેનાનુ સ્થળ છે
બીચીહેડ=એ ઇગ્લાડમા ભૂશિર છે
ડોવર=એ ઇગ્લાડમા શહેર છે
ટેમ્સ=ઇગ્લાડમા નદી છે એ નદીપર લડન શહેર છે

વિલાયત જવાના રસ્તા—(૧) પહેલા પોર્તુગીજ, અગ્રેજ,

ફ્રેચ વગેરે આટલાટિક મહાસાગરમા થઇ કેપ ઓવ ગુડ હોપ ઓળગી હિંદી મહાસાગરમા થઈ હિંદુસ્તાન જતા હતા આ રસ્તે વિલાયતથી હિંદુસ્તાન આવતા ત્રણ મહીના લાગતા, હાલમા એ સિવાય બીજા ચાર રસ્તા નીકળ્યા છે (૨) મુબઇથી આગબોટમા બેસી અરબી સમુદ્રમા થઈ એડન ઉતરે છે ત્યાથી લાલ સમુદ્રમા થઈ સુએજની સામુદ્રધુની આગળ મિસરમા અલેકઝાડ્રિઆ બદરે ઉતરે છે અલેકઝાડ્રિઆથી ચાર રસ્તે જવાય છે (૧) અલેકઝાડ્રિઆથી આગબોટમા બેસી ભૂમધ્ય સમુદ્રમા માલ્ટાબેટ આગળ થઇ જીબ્રાલ્ટરની સામુદ્રધુનીમા જાય, પછી આટલાટિકમાથી પોર્ટુંગાલ, સ્પેન, અને ફ્રાન્સને કિનારે કિનારે ચાલી ઇગ્લિશ ચાલનમા સૌધામ્પટન બદરે ઉતરે એ રસ્તે જતા ૧૬ દિવસ લાગે છે, (૨) અલેકઝાડ્રિઆથી માલ્ટા બેટ આગળ થઇ ફ્રાન્સના માર્સેલ્સ બદરે ઉતરે ને ત્યાથી આગગાડીમા બેસી ડોવર જાય એ રસ્તે જતા ૨૧ દિવસ લાગે છે (૩) અલેકઝાડ્રિઆથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમા અને ત્યાથી આડ્રિઆટિક સમુદ્રમા થઇ વેનિસ બદરે ઉતરે ત્યાથી આગગાડીમા બેસી ઇટાલી, સ્વિટ્ઝર્લાંડ, જર્મનીમા થઇ ફ્રાન્સના કેલે બદરે ઉતરે અથવા બેલજીયમના ઓસ્ટેન્ડ બદરે ઉતરે અને ત્યાથી આગબોટમા બેસી ડોવર કે લડન જાય એ રીતે જતા ૧૯ દિવસ લાગે છે (૪) અલેકઝાડ્રિઆથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમા થઇ ઇટાલીને પૂર્વ કાંઠે બ્રિડિસી બદરે ઉતરે અને ત્યાથી આગગાડીમા બેસી બોલોના, મિલાન અને સ્વિટ્ઝલાડમા થઇ ફ્રાન્સમા કેલે બદરે અથવા બેલજિયમમા ઓસ્ટેન્ડ બદરે ઉતરે, પછી ત્યાથી આગબોટમા બેસી ડોવર કે લડન જાય આ રસ્તે જતા ૨૬ દિવસ લાગે છે. વિલાયતની ટપાલ તથા ઘણાખરા ઉતારૂઓ આ રસ્તે જાય છે

પાઠ ૭૦

બાર=દરીઆનું મુખ, બંદર
બ્રિજ=પૂલ
બ્રિટિશબેટ=ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લાંડ બેટ
સમૃદ્ધિ=દોલત
ચોડા=પહોળા
પીલા=ફણગા
હિંસારી=હિંસા કરનાર, હિંસક
માવજત=સંભાળ, અરદાસ
ગ્રાનિટ=એક જાતનો દાણાદાર પથ્થર
સુઘડતા=ચોકખાઈ
આરંભ=શરૂઆત

પાઠ ૭૧

રાજપદ્ધતિ=રાજ ચલાવવાની રીત
પાર્લામેન્ટ=ઇંગ્લાંડની રાજકીય સભા (સાધારણ લોકોની, અમીરોની અને રાજાની સભા મળીને પર્લામેન્ટ કહેવાય છે)
ઉમરાવ=લૉર્ડ્સ
ઉમરાવની સભા=હાઉસ ઑવ્ લૉર્ડ્સ
હાઉસ=સભા
કૉમન્સ=સાધારણ લોક
રૈયતની સભા=હાઉસ ઑવ્ કૉમન્સ
ધર્માધ્યક્ષ=(ધર્મ+અધિ++અક્ષ=આંખ) ધર્મ ગુરુ (ઇંગ્રેજીમાં બીશપ અને મોટા ગુરુને આર્ચ બીશપ કહે છે)
હસ્તક=હાથમાં, તાબામાં
પ્રિવિકૉન્સિલ=એ નામની ઇંગ્લાંડમાં સૌથી મોટી કૉર્ટ છે
મંત્રિમંડળ=પ્રધાન મંડળ, કેબીનેટ કૌન્સિલ

કૉમન્સની સભામાં મુખ્ય બે પક્ષ છે, (૧) લિબરલ=રૈયતના લાભમાં રહેનાર કૉન્ઝરવેટીવ=રાજ્ય હકમાં રહેનાર એમાં જે પક્ષના વધારે મત આવે તે પક્ષનો વડો પ્રધાનપદ ધારણ કરે છે. પ્રથમ કોઇ કાયદો કરવો હોય તે રૈયતની સભામાં મુકાય છે, તે ત્યાં ત્રણ વાર પસાર થઇ અમીરોની સભામાંથી કેબીનેટમાં જાય છે ને કેબીનેટવાળા પછી રાજાની સહી માટે મોકલે છે પાર્લામેન્ટમાં કૉમન્સની સભામાં

જોર વધારે છે વિલાયતમા કાયદાનુ માન ઘણુ જ છે રાજા પણ કાયદા વિરુદ્ધ ચાલે તો શિક્ષાપાત્ર ગણાય છે આગળ ઈ સ ૧૬૪૯મા પહેલા ચાર્લ્સને તથા બીજા જેમ્સ રાજાને ૧૬૮૮માં રૈયત વિરુદ્ધ વર્તવાથી સજા ખમવી પડી હતી. ઈંગ્રેજી કાયદામા હાલ એવી કહેવત ચાલે છે કે 'રાજા કદી ગુનો કરતોજ નથી' એની મતલબ એ છે કે રાજાના હુકમથી કોઇએ કંઈ ખોટુ કામ કર્યું હોય તો તેની સજા રાજાના તરફનો હુકમ માનનાર અમલદારને થાય છે, પણ રાજા તે બાબત જોખમદાર નથી કારણ કે રાજાનુ કહેવું કાયદા વિરુદ્ધ છે કે કાયદા પ્રમાણે છે તે અમલદારે સમજવુ જોઇએ. આવા સારા કાયદાને લીધે ઈંગ્લાંડનો કાયદો બીજા દેશ કરતા વખણાય છે એથી લોકોના જાનમાલનુ બરાબર રક્ષણ થાય છે લોકોની આબાદી વધે છે, કોઇ નાથી જુલમ થતો નથી તેથી ચઢતી હાલતમાં આવે છે

પાઠ ૭૨

ફ્રાન્સ=એ યુરોપખંડમા ગ્રેટબ્રિટનની દક્ષિણમા દેશ છે

છાછરા=થોડા ઉંડા

ધાડી=વધારે ગીચ

ફળદ્રુપ=રસાળ

મોર=આંબા આમલી વગેરેના ફૂલ

મધમધાટ=બહેક બહેક

ઢોળાવ=ઢાળ

લેઑન્સ=હોન ને સૌન નદીના સંગમપર બીજા નંબરનુ શહેર છે

ફ્રાંક=ફ્રાન્સ દેશનો પોણા રૂપીઆની કિંમતનો રૂપાનો સિક્કો

દશાંશ=જે અપૂર્ણાંકના છેદ દસ, સો, હજાર એમ દસ દસ ગણા હોય તે

સેનેટ=સ્વતંત્ર સંસ્થાનની રાજકીય [સભા

ડેપ્યુટિ=મદદગાર

પ્રેસિડંટ=અધ્યક્ષ, પ્રમુખ

સંમતિ=(સં+મતિ)=સલાહ

આરમાર=લડાઇના વહાણનો કાફલો

પાઠ ૭૩.

અઘોર=ભયંકર, બિહામણુ.

કલણ=જે પાણીવાળી જગામા પગ ઉંડા ઉતરી જાય છે તે, ખુંચી જવાય એવી જમીન

બરાબરી=સરેરાસ

ક્વાસ=જળ, મધ, અને મીઠું મેળવીને તેનુ પાણી કરે છે તે

પેટ્રોગ્રાડ=નીવા નદી પર રશિઆની રાજધાનીનુ શહેર છે

પ્લાટિનમ=એક જાતની ધાતુ

સેંટપીટર્સબર્ગ=રશીઆની રાજધાનીનુ શહેર નીવા નદીપર હતુ

એક સત્તાક=એકની સત્તાવાળુ

સવાલ—ક્ષેત્રફળના પ્રમાણમા પહેલા, બીજા અને ત્રીજા નબરનું રાજ્ય ગણાવો વસ્તીના પ્રમાણમા પહેલા, બીજા અને ત્રીજા નબરનુ રાજ્ય ગણાવો રશિઆના રાજ્યના મુખ્ય કેટલા ને ક્યા ક્યા ભાગ છે ? યુરોપખંડમા સૌથી મોટામા મોટી નદી, મોટામા મોટુ મીઠા પાણીનુ સરોવર અને મોટામા મોટુ ખારા પાણીનુ સરોવર કયુ છે ? એશિઆઇ રશિઆના ભાગ ગણાવો. રશિઆમાં ક્યા ક્યા પર્વતો છે અને તેમા શેની શેની ખાણો છે ? કેરોસીન તેલ કયાથી નીકળે છે ? બાકુથી બાતુમ કેરોસીન લઇ જવા માટે શી ગોઠવણ કરી છે ? રશિઆની હાલની રાજધાનીનુ શહેર કયું છે, અને જુની રાજધાનીનુ શહેર કયુ હતુ ? રશિઆના રાજાને શું કહે છે ? રશિઆના રાજ્યના ઇતિહાસનો આરંભ ક્યારથી થયો ?

પાઠ ૭૪

બાબીલાન=એ એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમાં શહેર છે (એમા સિકંદર ઇ સ. પૂર્વે ૩૨૩માં મરણ પામ્યો હતો)

ઉદય પામી=ચઢતીમા આવી

અસ્ત થયા=નાશ પામ્યાં

આર્મિનીઅન=આર્મિનીઆના રહેવાસી

ક્રાન્સ્ટ ટિનોપલ=ઇસ્ત બુલ
લાદીને=નાખીને
મેદાના=એક જાતની ઔષધી
કમાવેલા=પકવેલા
સર્વોપરિ=(સર્વ+ઉપરી)=બધાથી ચઢિઆતુ
ઉરૂમિઆ=એ ઇરાનમા સરોવર છે
સંત=સાધુ, ત્યાગી, વેરાગી
પરસેપોલીસ=પારસીપુરી
શિરાજ=ઇરાનમા શહેર છે એમા સાદી અને હાજી નામે કવિ જન્મ્યા હતા
આયાત=પરદેશથી આવતો માલ
નિકાસ=પરદેશ જતો માલ
તહેરાન=ઇરાનની રાજધાનીનુ શહેર
ઝરથોસ્ત=પારસી ધર્મ સ્થાપનાર

પાઠ ૭૫.

ક્ષેત્રફળ=લબાઇ અને પહોળાઇનો ગુણાકાર
બોડા=ઝાડપાન વગરના
પુરા=પુરતા, જોઇએ તેટલા
જમાનો=જુગ
ઘાઘરો=ઘેરવાળો ચણીઓ
ભૂષણ=શણગાર
પેકીન=એ ચીનની રાજધાનીનુ શહેર છે
ઘરડા વરડા=પૂર્વજો, બાપદાદા
કોરીઆ=એ ચીનમા દ્વીપકલ્પ છે
નવાસવા=અજાણ્યા
પંક્તિ=વર્ગ
નિપુણ=હોશિયાર
ટોકિઓ=યદો,જાપાનની રાજધાનીનુ શહેર છે

પાઠ ૭૬.

દ્રવ્ય=પદાર્થ
વાસ્તવિક=ખરેખર
સ્પષ્ટ=બરાબર
અવકાશ=ખાલી જગ્યા, પોલાણ
સિદ્ધ=સાબીત
સ્થાયી=કાયમ
સબધાકર્ષણ=(સંબધ+આકર્ષણ)=પદાર્થના પરમાણુ એક બીજાને ખેચી રાખે છે તે
સમુહ=જથો

સવાલ—દુનિયાની વસ્તુઓ જોતા તેના કેટલા મોટા વર્ગ

પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? દ્રવ્યના ત્રણ વર્ગ શાને લીધે પાડયા ? દ્રવ્યના ત્રણ રૂપમા ફેર પડવાનું કારણ સમજાવો

પાઠ ૭૭.

છલાછલ=માથામાથ, ટ ક્રાટ ક
અભેદપણું=જુદા ન પડવાપણું
બુદ=ટીપુ
પરમાણુ=કોઈપણ વસ્તુનો અત્યત ઝીણો ભાગ
છિદ્રાળુ=(છિદ્ર+આળુ)=કાણાવાળુ
સ કોચન=સ કડાઇ જવુ તે
જડ=ચેતન વગરનુ
અદૃશ્ય=નહિ દેખાતુ, ગુપ્ત
બાષ્પ=બાફ, વરાળ
જડત્વ=જડપણુ, પોતાની મેળે હાલે નહિ તેવુ
સ્થિતિસ્થાપક=(સ્થિતિ=હાલત=અસલ રૂપ+સ્થાપક=સ્થાપનાર) અગાઉની સ્થિતિમા આવનાર

સવાલ—પદાર્થ મા સાત સામાન્ય ગુણો છે તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૮

સમતોલપણુ =સરખાપણુ
સ્થળાતર=(સ્થળ+અ તર)=જગામા ફેરફાર
સ્થિરતા=કાયમપણુ
ઉપાધિ=કારણ
વિકાર=ફેરફાર
બાહ્ય=બહારની
ગતિમાન=ગતિવાળુ, ગતિમા હોય તેવુ
અવસ્થા=હાલત
લક્ષણ=ચિહ્ન

સવાલ—બળનુ સમતોલપણુ દાખલો આપી સમજાવો પદાર્થો સ્થળાતર થવાનુ કારણ સમજાવો.

પાઠ ૭૯.

ઢાળ=ઢોળાવ, સરખી ઢાળ પડતી સપાટી
અર્થાત્=મતલબ કે
ટાટો=ખોટ
સાટુ=બદલો, અવેજ
યાત્રિક=ય ત્રની

સવાલ—દાદરો, સીડીઓ અને ડુગરના રસ્તા એ કયા યત્રના સાદા રૂપાતર છે ? ઢાળ શી રીતે બને છે ? ઢાળમા ઉંચાઇ વધે તેમ લાભ ઓછો થાય કે વધારે ? ઢાળમા કેટલી રીતે બળ લગાડાય છે અને કઇ કઇ ? જ૦ બે રીતે લગાડાય છે ૧) ઢાળની સમાતર દિશામાં ૨) પાયાની સમાતર દિશામા બળમા લાભ કયારે વધારે અને કયારે ઓછો થાય ? ઢાળ વિષે કયો નિયમ યાદ રાખવા જેવો છે ?

પાઠ ૮૦.

ફાચર=પાયા આગળ જોડાઇ ગએલા બે ઢાળવાળો કકડો
પેચ=ફેર, સ્ક્રૂ
સ્થાયી=કાયમ
વકાસ=ફાટ
ગોદી=બાધેલી ખાડી, વહાણ સમારવાની જગા
મરોડી=ફેર
આસ=ધરી
દુમકલાસ=એ નામનુ યત્ર, (એ ઘરના થાભલા ઉચકવા વગેરે કામમા વપરાય છે)
પસિઆરૂ=ખીલી ઘાલવાનુ નાકુ
અન્ય=બીજા
વા=અથવા
નર=ખીલીના દોરા

ફાચર વિષે સમજ—પાયા આગળ જોડાઇ ગએલા બે ઢાળને ફાચર કહે છે એમા બે ઢાળ એકઠા મળેલા હોય છે ફાચરની લબાઇ તે ઢાળનો પાયો છે. સુથાર, લાકડા ફાડનાર વગેરે વાસલો કુહાડી અને છીણી વગેરે વાપરે છે તે ફાચર છે તેનાપર ખેચાણ કે દબાણ કરવાથી બળ લાગતુ નથી પણ ઉચેથી ઘા માર્યાથી બળ લાગે છે. એવા આકારથી પાણી કાપવુ સહેલુ પડે છે, તેથીજ હોડી, વહાણ, પક્ષીની પાખ, માછલાં વગેરેનો આકાર ફાચર જેવો કરેલો છે.

પેચ વિષે વિશેષ સમજ—પાયાને સમાતર બળ લગાડેલા ઢાળને પેચ અથવા ફેર કહે છે, અંગ્રેજીમા એને સ્ક્રૂ કહે છે. પેચ

ચોપડીઓ, ગાસડીઓ વગેરે દાબવાના ઉપયોગમા આવે છે

સાર—બધી યાન્ત્રિક શક્તિઓમા આ નિયમ ખાસ યાદ રાખવાનો છે કે "**અંતરમાં જેટલો ટોટો થાય છે તેટલો બળમાં લાભ મળે છે**"

પાઠ ૮૧.

ગુરૂત્વાકર્ષણ=(ગુરુત્વ=ભારેપણું+આકર્ષણ=ખેચાણ)=પૃથ્વી ભારના પ્રમાણમા બધા પદાર્થોને ખેચે છે તે

આકર્ષણ=ખેચાણ (આ=મર્યાદા+કૃષ=ખેચવુ+અન)=ખેચવુ તે, ખેચાણ આકર્ષણ એ મુખ્ય પાચ જાતનુ છે ૧) ગુરૂત્વાકર્ષણ ૨) સ્નેહાકર્ષણ ૩) કેશાકર્ષણ ૪) લોહચુબકર્ષણ ૫) વિદ્યુતાકર્ષણ.

કેશાકર્ષણ=લુગડાની કોર પાણીમાં બોળીએ છીએ ત્યારે ઉચે પણ લુગડુ ભિજાય છે તે

તત્ત્વવેત્તા=તત્વજ્ઞાની

નિરીક્ષા=ધારીને જોવુ તે

ચાપનો કાટો=કાટલા વગર તોળી શકાય એવો કાટો

ઉપયોગી સાર—બધી વસ્તુઓને આકર્ષણ બે પ્રમાણમાં લાગે છે ૧) રજકણના પ્રમાણમા ૨) અતરના પ્રમાણમા. રજકણનું સમ પ્રમાણ એટલે રજકણ ઓછા તેમ આકર્ષણ ઓછુ, અને અતરનુ વ્યસ્ત પ્રમાણ એટલે અતર વધારે તેમ આકર્ષણ ઓછુ. ને અતર થોડુ તેમ આકર્ષણ બરાબર જણાતુ નથી ધુમાડો, વરાળ વગેરે ગુરુત્વાકર્ષણ તોડીને ઉપર ચઢે છે તેનુ કારણ એ છે, કે હવાપર વધારે આકર્ષણ થવાથી તે ચારે તરફ દબાણ કરી નીચે આવે છે, ને ધુમાડો વગેરે હલકી હોવાથી તેના પર તરે છે. મતલબ કે હવા તેને ટકવી રાખે છે, જો હવા ન હોય તો ધુમાડો, વરાળ વગેરે નીચેજ પડે. ઉપર ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ કહ્યો છે તે ન હોત તો પૃથ્વીના પૃષ્ટ

ઉપરના મનુષ્યો, પ્રાણીઓ, પથરા, ઘરો, નદીઓ, સરોવરો અને મહાસાગર હોઇ શકતજ નહિ પૃથ્વી પણ ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમને લીધેજ પોતાની સ્થિતિમા રહેલી છે આકર્ષણની શોધ સર ઐસાક ન્યૂટન નામના એક વિદ્વાને કરી છે એ વિદ્વાન ઇ સ ૧૬૪૨થી ૧૭૨૭મા થઇ ગયો

પાઠ ૮૨

ગુરૂત્વમધ્યબિંદુ=ભારની વચ્ચેનું ઠેકાણું, હરકોઇ પદાર્થના જે ઠેકાણાને ટેકો દીધાથી તે પદાર્થ બરાબર તોળાય તે ઠેકાણાને તેનુ ગુરત્વ મધ્યબિંદુ કહે છે ગુરૂત્વ મધ્યબિંદુ પદાર્થની વચ્ચેજ હોય એમ નથી, પણ ભારની વચ્ચેજ હોય છે.

ગુરત્વરેખા=પદાર્થના મધ્યબિંદુથી પૃથ્વીના મધ્યબિંદુ સુધી દોરેલી જે લીટી તે (પદાર્થના સ્થિર રહેવાનો અને પાડવાનો આધાર એના પર રહેલો છે)

સમતોલ=સરખો ભાર

સાર—ગુરુત્વમધ્યબિંદુ પદાર્થની વચ્ચેજ હોય છે એમ નથી, પણ ભારની વચ્ચે હોય છે પદાર્થના સ્થિર રહેવાનો અને પડવાનો આધાર ગુરુત્વરેખાપર રહેલો છે જો ગુરુત્વરેખા પાયામાથી ખસી જાય તો પદાર્થ પડી જાય છે, ને પાયાની વચ્ચે હોય ત્યા સુધી પડતો નથી મલ્લ, કુસ્તી કરનારા પગ પહોળા રાખે છે તેનુ કારણ એજ છે કે ગુરુત્વરેખા પાયાની વચ્ચે રહે

પાઠ ૮૩.

ધ્વનિ=અવાજ, નાદ

ઇંદ્રિય બોધ=ઇંદ્રિયને જ્ઞાન

લોલક=લટકણુ

બેશક=(બે+શક) નક્કી

પડઘો=સામો અવાજ, પ્રતિધ્વનિ

તરંગો=મોજા

ગુંચવણુ=અવઘડ; અગવડ

સવાલ—અવાજ એટલે શું તે સમજાવો મોજા શી રીતે ઉત્પન્ન થાય થાય છે તે દાખલો આપી સમજાવો અવાજ બધી દિશામાં સભળાવાનુ કારણ શુ? અવાજને ગતિ કોણ આપે છે? અવાજ દર સેકંડે કેટલા ફુટ ચાલે છે? અવાજ કાને શા કારણથી સંભળાય છે?

પાઠ ૮૪.

ઉષ્ણતા=(ઉષ=ઉનું થવુ+તા)=ગરમી
ઇથિર=ઘણો ઠંડો અને પાતળો વાયુ રૂપી પદાર્થ
ઘટ=જાડો
પ્રકાશિત=(પ્રકાશ+ઇત)=તેજસ્વી
ત્વરા=ઝડપ
પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)=દરેક
મોજાં=તરંગો
ગતિ=બળ, શકિત
અવકાશ=બે જગા વચ્ચેનુ છેટુ
પસરે=ફેલાય
સહજ=થોડી મહેનતે
અણુ=રજકણુ
પ્રતિસારક=છૂટુ પાડનાર
મનોરંજક=આનંદકારક
વિરંગી=(વિ+રંગ+ઇ)=તરેહ તરેહના રંગવાળુ
જ્યોતિ=દીવાની સળગતી વાટ

પાઠ ૮૫.

વાહક=લઇ જનાર, લેનાર
મંદવાહક=(મંદ=ધીમુ+વાહક=લેનાર)=ધીમે ધીમે ગરમી લઇ જનાર
મધાર્ક=દારૂનો અર્ક
સંસર્ગ=સંબંધ
ભ્રમણ=ભટકવાપણુ
ઉષ્ણતાનયન=રજકણોને સાથે લઇને ગરમીનુ પસાર થવુ તે
ઉષ્ણતાવહન=રજકણોમા થઇને ગરમીનુ પસાર થવુ તે
આદોલન=(આદોલ=ડોલાવવુ+અન)=હાલ્યા કરવુ તે, ગતિ; હાલવાની ક્રિયા.

પાઠ ૮૬.

દ્રાવણ=ઓગાળવુ
દ્રાવણબિંદુ=ઓગળવાની હદનું બિંદુ

આંદોલી=હાલી	ઉષ્ણુતાબિંદુ=ગરમીનુ બિંદુ
કૃતિમ=બનાવટી	નિકટ=પાસે
અભ્યાસ=મનન, અધ્યયન	કોલોનવોટર=એક અંગ્રેજી દવા

સવાલ—સેંટિગ્રેડ ઉષ્ણુતામાપક યંત્રમા બરફ, સીસુ, રૂપુ, તથા સોનુ કેટલે અંશે ઓગળે છે? બરફનુ પાણી થતી વખતે ઉષ્ણુતા-માપક યંત્ર પર ગરમીની અસર શા માટે જણાતી નથી? તે ગરમી કયા કામમા ખપે છે અને તેને કેવી ગરમી કહે છે? વરાળની છુપી ગરમી સમજાવો. પાણીને સો અંશ ગરમ કરવાનો સહેલો પ્રયોગ કહો. કૃતિમ ઠંડી ઉત્પન્ન કરી પાણીનુ બરફ કયા નિયમે બનાવવામાં આવે છે તે કહો માથુ દુખતુ હોય ત્યારે કોલનવોટરના અથવા ઠંડા પાણીના પોતા શા માટે મૂકે છે? કુંજામાનુ પાણી શા કારણથી ઠંડુ રહે છે?

પાઠ ૮૭.

સ્વપ્રકાશક=(સ્વ+પ્રકાશક)=પોતાની મેળે પ્રકાશનાર, જે પદાર્થમાથી પ્રકાશ નીકળે છે તે જેવો કે સૂર્ય, દીવો, બળતા પદાર્થ વગેરે

પરપ્રકાશક=(પર+પ્રકાશક)=બીજાના તેજથી પ્રકાશનાર. જેવા કે ચંદ્રમા, કાચ, લાકડુ, માટી વગેરે

પરાવર્તન પામી=(પરા=પાછુ+વર્ત=વળવુ+અન)=પાછો ફેંકાઇ

ત્વચા=ચામડી

જ્ઞાનતંતુ=(જ્ઞાન+તંતુ) શરીરમાં ઝીણા તાર જેવી મગજને ખબર પહોચાડનારી નસો, જ્ઞાનરજ્જુ

કિરણ=સીધી લીટીમા પડતો પ્રકાશ

તેજસ્વી=પ્રકાશિત

ભેદીને=અંદર પેસીને

સવાલ—અજવાળા ને ગરમીનુ મોટુ મૂળ કયુ? આંધળા માણસ શા માટે દેખી શકતા નથી? હરકોઇ પદાર્થ જોવા માટે કઇ

કઇ ત્રણ ચીજો જોઇએ ? (પદાર્થ, અજવાળું ને આંખ) સ્વપ્રકાશક અને પરપ્રકાશક પદાર્થો ગણાવો. પ્રકાશ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? પ્રકાશના કિરણો સીધી લીટીમાં જાય છે એ વાત પ્રયોગથી સાબીત કરો અપારદર્શક પદાર્થનો ઓળો શા માટે પડે છે તે સમજાવો છાયડામા અને આપણા ઘરમા પ્રકાશ જોઇ શકીએ છીએ તેનુ કારણ સમજાવો.

પાઠ ૮૮

ઘાડાઇ=જાડાપણુ, જાડાઇ
અસમાનતા=(અ+સમાન+તા)= સરખાપણુ નહિ તે
અનિયમિત=(અ+નિયમ+ઇત)= નિયમ વગર
વક્રીભવન=(વક્રી=વાકુ+ભવન= થવુ)=એક જાતના પારદર્શક પદાર્થમાથી બીજી જાતના પારદર્શક પદાર્થમા જતા પ્રકાશના કિરણ વાકાં વળે છે તે
પ્રમાણ=માપ
બેશ=સારી
પ્રતિબિંબ=(પ્રતિ+સામુ+બિંબ= આકાર)=સામો આકાર
ઉંધી=અવળી, સામી
અસ્થિર=(અ+સ્થિર)=સ્થિર નહિ તે
અસમાન=(અ+સમાન=સરખી) સરખી નહિ તે

સવાલ—આરસી સુરજની સામી ધરવાથી આપણી મરજી પ્રમાણે કિરણો હરકોઇ દિશામા શા કારણથી ફેરવી શકીએ છીએ ? આરસીમાથી કિરણો શા માટે પરાવર્તન પામે છે ? અપારદર્શક પદાર્થનુ પ્રતિબિંબ શા કારણથી પડતુ નથી ? આરસીની સામે સીસાપેનની અણી ધરી પ્રતિબિંબ તરફ નજર કરીએ તો શુ માલમ પડશે ?

પાઠ ૮૯.

આ=લીટી
બહુધા=ઘણું કરીને
ક્ષિતિજ=પૃથ્વી ને આકાશ જ્યાં મળેલુ બતાવનાર લીટી
વસ્તુતઃ=ખરી રીતે

પાઠ ૮૭, ૮૮, ૮૯, નો સાર—અજવાળા તથા ગરમીનુ મૂળ સુરજ છે પ્રકાશના કિરણુ વસ્તુઓ પર પડે છે, તે ત્યાથી પાછો ફે કાઇ આપણી આખમા પેસે છે તેથી હરેક વસ્તુઓ આપણે જોઈ શકીએ છીએ હરકોઇ પદાર્થ જોવાને માટે તે પદાર્થ, અજવાળુ અને આખ એ ત્રણ જોઇએ પ્રકાશના કિરણુના ગુણ–(૧) પ્રકાશના કિરણુ પરાવર્તન પામે છે જે પદાર્થના પૃષ્ટ ચળકતા છે તે ઉપરથી પરાવર્તન ઘણુ થાય છે, ને ઝાખા પદાર્થ પરથી પરાવર્તન થોડું થાય છે (૨) પાણી અને કાચ જેવા પારદર્શક પદાર્થમાથી પ્રકાશ આરપાર જઇ શકે છે પણ અપારદર્શક પદાર્થમા તેમ થતુ નથી, કેમકે ત્યાથી કિરણો પાછાં ફેકાઇ બીજે રસ્તે ચાલ્યા જાય છે પ્રકાશના કિરણુ દબાતા જાય તેમ સામેના પદાર્થનો ઓળો પડે છે (૩) પ્રકાશના કિરણુ એક જગાએથી બીજી જગાએ બહુ ઝડપથી જાય છે પ્રકાશ એક સેકંડમા એક લાખ ૮૬ હજાર મૈલ ચાલે છે સૂર્યથી પ્રકાશને આવતા ૮। મિનિટ લાગે છે, એની શોધ રીમર નામે ડેન્માર્કના ખગોળવેત્તાએ ઇ સ ૧૬૭૫ મા કરી. (૪) હીરા વગેરે ચળકતા પદાર્થોમા પોતાનુ તેજ નથી, પણ બીજાનુ તેજ તેમના ઉપર પડીને તે બધુ પરાવર્તન પામે છે, તેથી તે વધારે ચળકતા જણાય છે. પ્રકાશના કિરણુ આપના મો ઉપર પડીને ત્યાથી પરાવર્તન પામી આરસીપર પડે છે ને ત્યાથી પાછા પરાવર્તન પામી આપણી આખમા પેસે છે, તેથી આરસીમા આપણુ મો દેખાય છે. પ્રકાશના કિરણુનો પતન કોણુ=પડતી વખતનો ખુણો અને પરાવર્તન કોણુ=પાછા ફેકાતી વખતે જે ખુણો થાય છે તે બરાબર હોય છે (૫) પ્રકાશના કિરણુ ત્રાસી લીટીમાં જવાથી તેનો આકાર સામેના પદાર્થ પર ઉંધો દેખાય છે તેને લીધેજ પાણીમાં

ઝાડની ટોચ નીચે અને થડ ઉંચે જણાય છે અથવા આરસીમા જોઇએ તો ડાબો ભાગ જમણી તરફ અને જમણો ભાગ ડાબી તરફ દેખાય છે બીજુ પરાવર્તન પામવાથી પદાર્થ મોટા પણ દેખાય છે, (૬) પ્રકાશના કિરણ વક્રીભવન પામે છે એટલે એક જાતના પારદર્શક પદાર્થમાથી બીજી જાતના પારદર્શક પદાર્થમા જતા પ્રકાશના કિરણ વાકાં વળે છે એજ કારણથી દીવાના કોડીઆમા મૂકેલી સળી તથા પાણીમાં મૂકેલી લાકડા વાકી જણાય છે કારણ કે કોડીઆમા જે સળી મૂકેલી છે તેમાથી નીકળતા કિરણ દીવેલની બહાર સીધી લીટીમા જતા નથી પણ મરડાય છે તેથી સળી વાકી જણાય છે વક્રીભવનથી નાના પદાર્થ મોટા દેખાય છે અને આઘેના પદાર્થ પાસે જણાય છે, સૂક્ષ્મદર્શક યત્રમા અથવા દૂરબીનમાથી જોતા પદાર્થ મોટા તથા પાસે દેખાય છે. વક્રીભવન થવાથી અજવાળાંના કિરણનુ પૃથક્કરણ થાય છે ને તેથી તેના સાતે રગ જુદા જણાય છે.

પાઠ ૯૦

ગર=અદરનો માવો, ગર્ભ
ઘર્ષણવીજળી=બે પદાર્થોને ઘસવાથી જે વીજળી ઉત્પન્ન થાય છે તે
આકર્ષાય=ખેચાય

સવાલ—ઘર્ષણ વીજળી એટલે શુ તે પ્રયોગ કરી સમજાવો. કયા કયા પદાર્થમા વિદ્યુત શક્તિ ઉત્પન્ન થઇ શકે? કાચમાં વિદ્યુત વહેતી નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો વિરૂદ્ધ ગુણવાળી વિદ્યુત ઉત્પન્ન કરી બતાવો વિદ્યુતનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૯૧.

ઢઢ્ઢો=પતગની વચ્ચેની ઉભી સળી
ઘનઘોર=અધારાએલું
ભગ=નાશ

વિદ્યુતવાહક=(વિદ્યુત+વાહક)=જેમા થઇને વીજળી ઝટ વહી શકે છે તે

સર્પાકાર=(સર્પ+આકાર)=સાપના જેવો ઘાટ

ધારણા=અટકળ, અનુમાન

ધ્વનિ=અવાજ

સવાલ—વાદળમાથી વીજળીને નીચે ઉતારવા માટે ફ્રેંકલીને શી યોજના કરી ? વાતાવરણમા વીજળી ક્યારે ક્યારે હોય છે એ બાબત કઇ નિયમ છે ? વીજળી ક્યારે પડે છે ? મોટી ઇમારતનો વીજળીથી બચાવ કરવાને શી ગોઠવણ કરેલી હોય છે ? કેવા પદાર્થપર વીજળી પડવાનો સભવ વધારે છે ? વીજળીનો ચમકારો પહેલો થાય છે ને ગર્જના ગોડી સભળાય છે તેનુ કારણ શુ

સાર—વીજળી કોઇ પદાર્થ પર પડીને નુકસાન કરે છે તેમ એનાથી લાભ પણ ઘણા છે ૧) હલકી ધાતુપર કીમતી ધાતુ ચઢાવી શકાય છે ૨) આગબોટ ચાલે છે ૩) ભાગેલા વહાણના ખોખા દરીઆમાથી ઉડાવી દે છે ૪) પહાડ ફાડી રસ્તા બનાવે છે ૫) લાખો ગાઉની ખબર ટુક મુદતમા પહોચાડે છે. ૭) આગગાડી ચાલે છે ૮) છબીઓ પડે છે ૯) દીવા થાય છે. ૧૦) સચાઓ એની મદદથી ચલાવાય છે વગેરે વગેરે

પાઠ ૯૨.

નાવિક=(નૌ=વહાણ+ઇક)=વહાણવટી, સુકાની, ટંડેલ

અન્વય—(લોહ)ચુબક લોહને નચવે (છે) (અને) ઉત્તર દિશામાં રાખે (છે,) નાવિક હોકાયત્રથી ખરેખર આશીશ દે (છે)

સમજુતી—લોહચુંબક લોઢાને નચવે છે અને (હોકાયત્રની સોયને) ઉત્તર દિશામા રાખે છે, માટે હોકાયત્રથી વહાણવાળા ખરેખર

આશીશ દે છે

લોહકાંત=લોઢાને ખેંચનાર, લોહચુંબક
ચમકપાણ=એક જાતનું મટોડી સાથે મળી ગએલું લોહું
આકર્ષણ શક્તિ=ખેંચાણ શક્તિ
ઘુમરી=ચકરી
આભ=વાદળ
માલમ=કપ્તાનના હાથ નીચેનો અમલદાર
ઘર=હરકોઇ વસ્તુ મૂકવા માટે અંદરથી પોલી જે વસ્તુ તે

સવાલ—લોઢાને ખેંચવાનો ગુણ શેમા હોય છે? લોઢાને આપણે એવો ગુણ આપી શકીએ છીએ તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. લોહચુંબકના કયા ભાગપર ચુંબક ગુણ હોય છે? લોહચુંબકનો ગુણ કઇ દિશા તરફ વળી રહેવાનો છે, એ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો હોકાયંત્રની શોધ આજથી કેટલા વર્ષપર થઈ અને જ્યારે એ યંત્ર નહોતુ ત્યારે શી શી હરકતો પડતી હતી? હોકાયંત્રની રચના સમજાવો, જમીનપર વાપરવાનુ હોકાયયંત્ર અને દરીઆમા વાપરવાનુ હોકાયંત્ર એ બેમા શુ ફેર હોય છે?

પાઠ ૯૩.

ઘટના=બનાવટ
અદ્રશ્ય=દેખાય નહિ તેવુ, ગુપ્ત
વહેર=ઝીણો ભુકો
કિંચિત=જરા જેટલા, થોડા
દહન=સળગવુ તે, બળવુ તે
સેંદ્રિય=(સ+ઇંદ્રિય)=ઇંદ્રિયવાળો
અંશ=ભાગ

સવાલ—હવામા ઓક્સિજન શા પ્રમાણમા છે? હવામાં ઓક્સિજન પાંચમા ભાગ જેટલો છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો હવામાં બીજુ કયુ મુખ્ય તત્ત્વ છે? નૈટ્રોજનનો ગુણ કહો. હવા કયા કયા બે મુખ્ય તત્ત્વના સંયોગથી બનેલી છે? હવામા એ બે તત્ત્વ સિવાય બીજા કયા કયા પદાર્થો છે? પાણીની વરાળ શા પ્રમા-

ણુમા છે ? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ શા પ્રમાણમા છે ?

પાઠ ૯૪	સોડાવાળુ પાણી
ઘટકાવયવ=(ઘટક=તત્ત્વ+અવયવ=ભાગ=)તત્ત્વનો ભાગ	ઉચ્છ્વાસ=(ઉત્=ઉંચો+શ્વાસ=દમ કાઢવો તે) દમ મૂકવો તે
પેશી=ઝીણુ જતુ	પૂર્તિ=પૂરણી
તેજાબ=એસિડ	ઉત્કૃષ્ટ=ઘણું સારૂ, શ્રેષ્ઠ
સોડાવોટર=(સોડા+વોટર=પાણી)=	

સવાલ—ઓક્સિજનના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો નૈટ્રોજનના ગુણ તથા ઉપયોગ ગણાવો કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ શુ શુ મળીને બનેલો છે ? કાર્બોનિક એસિડ વાયુ હવા કરતા ભારે છે તે તમે શાથી જાણ્યુ ? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ કોને ફાયદો કરતા છે ? પ્રાણીઓ શ્વાસમા હવામાથી શુ લે છે ને શુ બહાર કાઢે છે ?

સાર—શીશીમા દીવો બળવાથી કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, એજ શીશીમા જો આપણે દીવો મૂકીએ તો તે હોલવાઇ જાય છે. કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ એ ઝેરી હવા છે. પ્રાણીને તે કામનો નથી, પણ વનસ્પતિને તે ઘણો જરૂરનો છે, પ્રાણીઓ જે વાયુ લે છે તે ઓક્સિજન ઓક્સિજન વગર પ્રાણીઓ જીવી શકે નહિ, માટે એને પ્રાણવાયુ પણ કહે છે જો આપણે બરણીમા ફોસ્ફરસ બાળીશુ તો તેમા ફોસ્ફરસ એસિડ બનશે અને તેમાની હવામાનો નૈટ્રોજન તેમાં રહેશે. એ દહન ક્રિયાને મદદ કરતો નથી, અને એ જીવતા પ્રાણીને ઉપયોગી નથી વળી તેમા ઉદરો મુકવાથી તેઓ તરત મરી જાય છે. એમા સ્વાદ અને વાસ નથી. ઓક્સિજન વાયુ એકલો લેવાથી નુકસાન થાય છે કારણ કે તે બહુ જલદ છે, માટે તેને મદદ કરવાને

નૈટ્રોજન ઉપયોગી છે, જો તમે સ્લેટપર ઉચ્છવાસ મૂકશો તો તે ભીની થશે. એ ઉપરથી જણાય છે કે હવામા પાણીની વરાળ છે જો હવામા પાણીની વરાળ ન હોય તો સઘળી વનસ્પતિ સુકાઇ જાય અને પ્રાણીઓ મરી જાય એને લીધેજ વનસ્પતિ લીલી રહે છે, ચુનામા નવસાર મેળવવાથી એમોનીઆ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે વાતાવરણમા (હવામા) ઓક્સિજન, નૈટ્રોજન, કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ, પાણીની વરાળ ને એમોનીઆ હોય છે ૧૦૦ ભાગ વાતાવરણ (હવા) મા ૨૧ ભાગ ઓક્સિજન, ૭૮$\frac{૯}{૧૦}$ ભાગ નૈટ્રોજન અને $\frac{૧}{૧૦}$ ભાગ કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ, પાણીની વરાળ, એમોનીઆ, અને ઝીણી રજ વગેરે હોય છે.

પાઠ ૯૫.

કાળજુ=કલેજું, પેટમાનુ જમણી તરફનુ એક અગ

બરોળ=પેટમાની ડાબી બાજુની ગાઠ, તલ્લી

મૂત્રપિંડ=ગુરદા, પેઢુમા રહેલી પિશાબની ગાઠ

ઉદર=પેટ

પ્રત્યક્ષ=ખુલ્લી

પરોક્ષ=અદ્રશ્ય, ગુપ્ત

પિત્તાશય=(પિત્ત+આશય=ઠેકાણુ) પિત્તને રહેવાનુ ઠેકાણુ, કાળજુ

યકૃત=હૃદય, કાળજું

આંતરડુ=પેટના ડાબા છેડાથી ગાડની કુલી સુધીની જે નળીમા નર્ક રહે છે અને જેમાથી નર્ક નીચે ઉતરે છે તે, મળ નળી

રતુમડો=રતાશ પડતો

કોષો=શરીરમા પાચ ઘર કલ્પ્યા છે તે (પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞાનમય, આનદમય, અન્નમય)

માતબર=ઘાડુ ને મેલુ

પિત્ત=કાળજામા લોહીથી જુદો પડેલો પીળો પ્રવાહી પદાર્થ

દ્વાર=બારણા; રસ્તા, કાણા

માસરસ=માસગોળમાથી નીકળેલો

રસ, જેમાથી માસ બને છે તે
શર્કરા=ખાડ, સાકર
બેચેની=ઉદાસી, અસુખ
ગભીર=ભય કર
પ્લીહા=બરોળ
અતર્ગોળ=માહેથી ગોળ
ગુરદા=મૂત્રપિંડો
રગસીઆ=લાબો વખત પહોચે એવા

પાઠ ૯૬

મુકાબલો=સરખામણી
પ્રકાશમાન=(પ્રકાશ+માન)=તેજસ્વી
તેજોમય=પ્રકાશિત
તેજાવરણુ=(તેજ+આવરણુ=ઢાકણુ) પ્રકાશનુ ઢાકણુ
રગાવરણુ=(રગ+આવરણુ)=રગનુ ઢાકણુ
મુકુટાવરણુ=(મુકુટ+આવરણુ)= કિરણોનુ ઢાકણુ
વિલક્ષણુ=નવાઇ જેવા

સવાલ—પૃથ્વીથી સુરજ કેટલો આઘો છે? પૃથ્વીથી સુરજ કેટલા ગણો મોટો છે? પૃથ્વીથી સુરજ જેટલા ગણો મોટો છે તેટલા ગણો ભારે છે કે નહિ? અને નહિ તો તેનુ કારણુ શુ? સૂર્ય પોતાની ધરીનો એક ફેરો કેટલા વખતમા ફરી વળે છે? તેજાવરણુ સિવાય બીજા આવરણુ છે કે નહિ અને છે તો કયા કયા? રગાવરણુ શેનુ બનેલુ હોય છે? મુકુટાવરણુ શેનુ બનેલુ છે? એ આવરણો દેખાતાં કેમ નથી? એ આવરણો કયારે દેખી શકાય છે?

પાઠ ૯૭.

કળા=ચદ્રબિંબનો ૧૬ મો ભાગ, તેજ
સૂર્યગ્રહણુ=જ્યારે સૂર્ય અને પૃથ્વી એ બેની વચ્ચે ચદ્ર આવે છે ત્યારે ચદ્રની છાયા પૃથ્વી ઉપર પડવાથી પૃથ્વીના લોકોને સૂર્ય દેખાતો નથી. (એ અમાસે થાય છે) કેમકે તેજ દિવસે સૂર્ય, ચદ્ર અને પૃથ્વી એ ત્રણે સીધી લીટીમા આવે છે સૂર્યગ્રહણુ ત્રણુ જાતનુ થાય છે (૧) ખગ્રાસ, (૨) કંકણાકાર, (૩) ખડીત

ગ્રહણ=(ગ્રહ=લેવું+અન=ક્રિયા બતાવનાર પ્રત્યય)=આકાશમાં એક પદાર્થનો છાયો બીજા પદાર્થપર પડે છે ત્યારે તે બીજા પદાર્થનુ ગ્રહણ થયું કહેવાય છે
ધૂમકેતુ=પુછડીઓ તારો
ષષ્ઠાંશ=(ષષ્ઠ=છ+અંશ) છઠ્ઠો ભાગ
નિરીક્ષક=ધારી ધારીને જોનાર
નિરીક્ષણ=ધારી ધારીને જોવુ તે.
સેંટિગ્રેડ=સો અંશનું ગરમીમાપકયંત્ર
અમાસ=સંસ્કૃત અમાવાસ્યા ઉપરથી અમા=સાથે+વસ=રહેવું)

સવાલ—ચંદ્રને પૃથ્વીનો ઉપગ્રહ શા માટે કહે છે ? પૃથ્વીની આસપાસ કેટલા દિવસમાં એક ફેરો ફરી વળે છે ? ચંદ્રનો અર્ધોજ ભાગ આપણને શા માટેજ દેખાય છે ? ચંદ્રની કળા સમજાવવા માટે શો પ્રયોગ કરશો ? એ પ્રયોગ કરી બતાવો. સૂર્યગ્રહણ અને ચંદ્રગ્રહણ થવાના કારણ કહો. ચંદ્ર પૃથ્વીથી કેટલે અંતરે છે ? ચંદ્રમા કરતા પૃથ્વીનુ વજન કેટલા ગણુ છે ? પૃથ્વીપર જે પદાર્થનુ વજન ૬ શેર થાય તેજ પદાર્થ ચંદ્રમાં લઇ જવાથી તેનુ કેટલુ વજન થશે અને શા કારણથી ? ચંદ્રને દૂરબીનમાંથી જોતાથી તેમાં શુ શુ દેખાય છે ? ચંદ્રમાં કેટલા દિવસનો દહાડો અને કેટલા દિવસની રાત હોય છે ? આપણા જોવામાં જેવા પ્રાણી અને વનસ્પતિ આવે છે તેવાં પ્રાણી અને વનસ્પતિ ચંદ્રમાં કેમ જીવી શકતા નથી ?

પાઠ ૯૮.

કક્ષા=સૂર્યની આસપાસ પૃથ્વીને ફરવાનો માર્ગ
મુખ્યગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફરનારે ગ્રહ, એ આઠ છે (૧) પૃથ્વી ૨) બુધ ૩) શુક્ર ૪) મંગળ ૫) બૃહસ્પતિ ૬) શનિ ૭) યુરેનેસ ૮) નેપચ્યુન
ખગોળવેત્તા=(ખ=આકાશ+ગોળ=ગોળા+વિદ્=જાણવું+તા=પણું)=આકાશ સંબંધી જ્ઞાન ધરાવનાર
અવગણના=(અવ+ગણના=ગણતરી)=તિરસ્કાર

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કયા કયા ગ્રહો ફરે છે? અંદરના ને બહારના ગ્રહોના નામ દો. કયા બે ગ્રહો દેખાતા નથી અને શા કારણથી? કયા દેશમા બુધને જોવાનું અઘરૂ છે? બુધ અને શુક્ર સૂર્યથી કેટલે દૂર છે અને તેઓ સૂર્યની આસપાસ કેટલા વખતમા ફરી રહે છે? બુધનો અને શુક્રનો દિવસ કેટકેટલા કલાકનો છે? આપણી પૃથ્વીથી શુક્ર વધારેમા વધારે ને ઓછામા ઓછો કેટલો દૂર છે? આપણે ત્યાની સાધારણ હવા કરતા શુક્રની હવા શા કારણથી વધારે ગરમ હોવી જોઇએ? આપણી પૃથ્વીપર જેમ ઋતુભેદ થાય છે તેમ શુક્રપર થતા હશે કે નહિ?

સમાપ્ત.